

**Шухрат Эргашев, Бегзод Ходжаев,
Жамшид Абдуллаев**

ДУНИЕ ТАРИХЫ

(1918–1991-жылдар)

Орта білім беру мекемелерінің 10-сыныбы
үшін оқулық

Бірінші басылым

Өзбекстан Республикасы Халыққа білім беру
министрлігі бекіткен

Ташкент
«TURON-IQBOL»
2017

УДК 94(100)(075.3)=512.122

ББК 63.3(0)

Э 75 Эргашев, Шухрат

Дүние тарихы [Мәтін]: Орта білім беру мекемелерінің 10-сыныбы үшін оқулық / Ш. Эргашев, Б. Ходжаев, Ж. Абдуллаев. «TURON-IQBOL». – Ташкент: 2017. – 144 б.

КБК 63.3(0)я721

Жауапты редактор:

Тарих ғылымдарының докторы, профессор **М. Рахимов**

Пікір жазғандар:

Тарих ғылымдарының кандидаты **Т. Бобоматов**

Тарих ғылымдарының кандидаты **А. Абдукодиров**

Республика білім орталығы аға әдіскері **Ш. Сафарова**

Ташкент қаласы Сіргелі ауданы 266-мектептің жоғары санатты тарих пәні оқытушысы **З. Умарова**

Ташкент қаласы Мырза Ұлықбек ауданы 248-мектептің тарих пәні оқытушысы **Ф. Аманова**

Қаршы Мемлекеттік университеті қасындағы 2-академиялық лицейдің тарих пәні оқытушысы **Б. Рахимов**

Ташкент Транспорт кәсіби колледжінің тарих пәні оқытушысы **Х. Матқурбонов**

Шартты белгілер

Интернетпен істеуге байланысты тапсырма

Атаулардың сипаттамасы

Еске ал

Көркемдік-тарихи шығармалармен істеуге байланысты тапсырма

Картамен істеуге байланысты тапсырма

Есте сақта

Шығармашылық жұмыстың тапсырмасы

Өзіңді сынап көр

Республика мақсатты кітап қорының қаржылары есебінен басылды

ISBN 978-9943-14-479-8

© Ш. Эргашев және баск., 2017.

© «TURON-IQBOL», 2017.

КІРІСПЕ

Адамзат тарихының Бірінші Дүние жүзі соғысының аяқталуы—1918-жылдан басталып, қазіргі күнге дейін болған кезеңі «Ең жаңа тарих» деп аталады.

«Ең жаңа тарих» адам қоғамының дамуында **индустриалды цивилизациядан постиндустриал цивилизацияға** өту кезеңі ретінде қаралады.

Ең жаңа кезең тарихында негізінен тәуелсіз болған үш басқышты ажыратып көрсету мүмкін. **Бірінші басқыш 1918–1945-жылдар**—индустриал қоғам әлеуметтік-саяси тізімі күйреуінің басталу кезеңі. Бұл күйреу дүние жүзі соғыстарында, социалистік және ұлт-азаттық төңкерістерінде, Германия, Италия, Жапония, СССР-де тоталитарлық тізімдердің пайда болуында, әлеуметтік қайшылықтардың шиеленісуінде пайда болды. *Бұл басқыштың мазмұнын қоғам дамуының екі негізгі модельдері—либерал-демократиялық және тоталитар тізімдердің арасындағы күрес құрайды.*

Екінші басқыш 1945–1991-жылдарды өз ішіне алады. Бұл басқыштың мазмұнын отарлау тізімінің құлауы және көптеген тәуелсіз мемлекеттердің пайда болуы, «суық соғыс», әлемді ядролық апаттың жағасына алып келген қарулану жарысы құрайды. *Екінші дүние жүзі соғысынан кейін қалыптасқан социалистік лагерьмен Батыс мемлекеттері арасындағы галамдық қарама-қарсылық бұл кезеңнің характерлі аспекті есептеледі.*

1991-жылдан басталған үшінші басқыш халықаралық қатынастарда қалыптасқан екі полярлы тізімнің күйреуі, социалистік тізімнің құлауы, бұрынғы СССР-дің таралып кетуі және бұрынғы советтік республикаларының тәуелсіз өркендеу жолына кіруімен басталады. *Бұл дәуір дүние жүзі цивилизациясының жаһандануы, «үшінші дүние» мемлекеттері дамуының жеделдеуі, цивилизациялар арасындағы қайшылықтардың күшеюімен характерленеді.*

Индустриалы цивилизация—бұл өнеркәсіп және ғылымның өркендеуіне негізделген цивилизация.

Постиндустриалы цивилизация—бұл экономикада өнеркәсіптің жоғары өнімді инновациялық секторы, жалпы ішкі өнімде пәннің жетістіктері мен ақпарат технологиялары, экономикалық және басқа қызмет салаларында бәсекенің басым болған қоғамы. Бұл цивилизацияға сәйкес ақпараттық қоғам атауы да қолданылады.

1-ТАҚЫРЫП. 1918–1939-ЖЫЛДАРДА ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАР

Бірінші дүние жүзі соғысы халықаралық қатынастарға және дүниенің саяси картасына үлкен әсер етті. Германия, Аустрия-Мажарстон және Османдықтар империялары таралып кетті. Еуропа жаңа мемлекеттер жүзеге келді, Ресейде монархия аударылды. Соғыстың аяқталуымен жеңімпаз мемлекеттер халықаралық қатынастарда жаңа тәртіп орнату, соғыстан кейінгі дүниенің көрінісін белгілеу үшін Парижге жиналды.

Бірінші дүние жүзі соғысының келіп шығу себептері мен желеуі нелерден тұратын еді?

Дэвид Лиорд Жорж, Жори Клемансо мен Вудро Вильсон (солдан).

Париж тыныштық конференциясы. Парижге жақын жердегі Версаль сарайында **1919-жыл 18-қаңтардан 1920-жыл 21-қаңтарға дейін** 27 мемлекет уәкілдерінің қатысуында тыныштық конференциясы болып өтті. Конференцияда шешуші рөлді «Үлкен үштік» – Ұлыбритания мен Францияның бас министрлері Дэвид Лорд Жорж, Жорж Клемансо және АҚШ президенті Вудро Вильсон ойнады. Конференция үдерісіндегі ұзақ тартысудан кейін Германиямен уақытша бітім жасау шарттары

келісілді. **1919-жыл 28-маусымда** Германия **Версаль тыныштық келісіміне қол қойды.** Келісімге сәйкес Германия Бірінші дүние жүзі соғысының басталуына жалғыз жауапты деп жарияланды. Ол жеңім мемлекеттер пайдасына өте үлкен – **132 млрд. марка репарация** (компенсация) төлеу қажет еді. Кейін Германияның одақтастары болған басқа жеңіліске ұшыраған мемлекеттер – Аустрия, Болгария, Мажарстан (Венгрия) және Түркиямен де сондай келісімдерге қол қойылды.

Ұлттар Лигасының құрылуы. Мандат тізімі. АҚШ президенті Вудро Вильсонның ұсынысымен Париж тыныштық конференциясында халықаралық ұйым – Ұлттар Лигасы құрылды. Дүниеде тыныштық үшін күрес, халықтар арасындағы ынтымақтастық және қауіпсіздік мәселелері Ұлттар Лигасының негізгі міндеттері етіп белгіленді. Алғаш жеңіліске ұшыраған мемлекеттер және Советтік Ресейі оған қабылданбады.

**Версаль тыныштық келісімі...
«Үлкен үштік» бұл... Ұлттар Лигасы...
Мандат тізімі...**

Германия отарлары және Түркияның Таяу Шығыстағы жерлерін жеңімпаз мемлекеттер тарапынан бөліп алу үшін Ұлттар Лигасы Жарғысына мандат, яғни белгілі бір территорияны басқару үшін өкілеттік ұғымы енгізілді. Ұлттар Лигасы атынан **1919-жыл мамырда** Ұлыбритания мен Франция Азия және Африкадағы үлкен территорияларды басқаруға мандат алды. Солай етіп «мәңгілік тыныштық» құралы деп жарияланған Ұлттар Лигасы жеңімпаз мемлекеттердің дүниені өзара бөліп алуына заңды реңк берді, одақтастардың соғыстағы жеңісін нығайтты.

Репарацияның озбырлығы.
Неміс плакаты.

Вашингтон конференциясы. Қиыр Шығыс және Тынық мұхитындағы бәсекелі мәселелерді шешу және теңіздегі қаруларды шектеу мақсатында **1921-жыл 12 қарашадан 1922-жыл 6 ақпанға дейін** тоғыз мемлекет өкілдерінің қатысуында **Вашингтон конференциясы** болып өтті. Конференцияда негізгі рөлде АҚШ, Ұлыбритания және Жапония болды. **1921-жыл желтоқсанда** Вашингтон конференциясында төрт мемлекет—АҚШ, Ұлыбритания, Франция мен Жапония арасында келісімге қол қойылып, бұл мемлекеттердің Тынық мұхиты бассейніндегі өз аралдарына иелік ету құқықтары кепілдікке берілді.

1923-жылы Лозанна тыныштық келісіміне қол қойылып, онда Түркияның соғыстан кейінгі шекаралары белгілеп берілді және егемендігі тән алынды. Ол—Бірінші дүние жүзі соғысынан кейін жүзеге келген территориялық өзгерістерге заңды реңк берген соңғы ірі келісім болды.

1919–1923 жылдары қол қойылған келісімдер және дүниедегі күштердің жаңа үйлесімділік халықаралық қатынастардың **Версаль-Вашингтон тізімі** атауын алды. Версаль-Вашингтон тізімі бір топ мемлекеттердің дүниеге үстемдігін орнатты, дүние саясатында АҚШ әсерінің сезілерлі күшейгендігін көрсетті. Солай етіп

жеңімпаздар және жеңіліске жеткендер арасындағы қайшылықтар тізімі қалыптасып, бұл жеңіліске жеткендердің өш алу, әділетті тәртіп орнату үшін ұмтылуына, жаңа соғысқа алып келді.

Бірінші дүние жүзі соғысынан кейін Еуропадағы мемлекеттердің шекаралары. 1929-жыл.

Бірінші дүние жүзі соғысынан кейін Батыстың бірқатар мемлекеттерінде оң радикалды, экстремистік әрекеттер жүзеге келіп, жалпы атпен **фашизм** деп аталды. Фашистік әрекеттің лидерлері әлеуметтік желбуаздықтан кеңінен пайдаланды, адамдардың ұлтшылдық сезіміне әсер етуге әрекет жасады, өз ұлты үшін әлеуметтік әділетті, «жаңа қоғамның» өздеріне тиімді қалыбын құруға уәде берді.

«Мәңгі тыныштық» құралы...
Версаль-Вашингтон тізімі бұл...
Вашингтон конференциясы...

Фашизм бұл...

Версал-Вашингтон тізімінің құлдырауы және құлауы. Версал-Вашингтон тізімі аманат болып шықты. Ол да жеңімпаздар мен жеңілгендер арасындағы өзара қайшылықтардың кесірінен жеміріліп барды. Әскери күшке сүйену көп тұрғыдан капиталистік мемлекеттердің халықаралық алаңдағы ұстанған жолын белгілеп берді. Содан соң қарулану жарысын шектеу бойынша өткізілген конференциялардың бірде-біреуі оңды нәтиже бермеді, оларда да жалпы келісімге келмеді.

Нәтижеде 1930-жылдардың ақырына келіп Версал-Вашингтон тізіміне Еуропада ешбір мемлекет мән бермей қойды. Бұл тізімнің құлдырауы ұлы мемлекеттер арасында өз мүдделері үшін күресті күшейтіп жіберді. Бір жақтан, Ұлыбритания және Франция, екінші жақтан, Германия, Италия және Жапония арасында қарама-қарсы әскери-саяси одақтар қалыптасты. СССР және АҚШ бұл қарама-қарсылықтан өз мүдделері жолында пайдалану мақсатында күтіп тұруды жөн көрді.

Конференция (konferentia – бір жерге жинаймын) – мемлекет немесе партия, қоғам және ғалымдар өкілдерінің белгілі мәселені талқылау үшін жиналуы.

Ұлттар Лигасы – Бірінші Дүние жүзі соғысынан кейін құрылған халықтардың тыныштық және қауіпсіздік жолындағы ынтымақтастығын іске асырушы халықаралық ұйым.

Фашизм (бірлестік) – Италияда пайда болған саяси ағым. Үкімет басына келгеннен кейін, фашистер зорлы-зомбылықтың жауыздық қалыптарын қолдаушы және қоғам үстінен жалпы бақылау орнатушы террористік диктатураны құрды.

Сол дәуірде Жапония Қиыр Шығыста өзінің басып алу жоспарларын жүзеге асыруға кірісті. **1931–1932-жылдары** Жапония Манчжурияны басып алды және Манчжуроу-Го қуыршақ мемлекетін құрды. **1933-жылы** Жапония Ұлттар Лигасынан шықты. Содан соң ол Қытайға қарсы басқыншылықты күшейттірді және **1937-жылы шілде де** кең шеңбердегі соғыс әрекеттерін бастап, Орталық Қытайды және басқа бірқатар территорияларды басып алды. Сол тәрізді Азияда да дүние жүзі соғысы ошағы пайда болды, дүние біртіндеп, қадамдап жаңа дүние жүзі соғысына қарай ілгерілей бастады.

Пысықтау үшін сұрақ пен тапсырмалар

1. Жеңімпаз мемлекеттер Париж тыныштық конференциясында қандай мақсаттарды көздеген еді?
2. Вашингтон конференциясы қандай мақсатта шығарылған еді? Оның аяқталуы туралы айтып беріңіз.
3. Версал-Вашингтон тізімі құлдырауының себептері неде еді?
4. Бірінші дүние жүзі соғысы және одан кейінгі дәуір Азия және Африка мемлекеттері өркендеуінде қандай дәуір болды?
5. Ұлттар Лигасы неге тиімді қызмет көрсете алмады?

Өзіндік жұмыс

Мәтінде берілген картамен танысың және Бірінші дүние жүзі соғысынан кейін Еуропа мемлекеттерінің саяси-территориялық бөлінуіне түсінік беріңіз.

“Бірінші дүние жүзі соғысының салдары мынадай...” тақырыбына негізделген эссе жазыңыздар.

2-ТАҚЫРЫП. 1918–1939-ЖЫЛДАРДА ҒЫЛЫМИ-ТЕХНИКАЛЫҚ ӨРКЕНДЕУДІҢ ЖЕДЕЛДЕУІ, ҒЫЛЫМДАҒЫ ЖЕТІСТІКТЕР

Бұл дәуірде дүниенің әлеуметтік-экономикалық ренкі өзгертірген ең қажетті себептерінің бірі ғылыми-техникалық өркендеу болды. Пәнді істеп шығарушы күшке айландырудың ұзақ созылған үдерісі аяқталып, ХХ ғасырдың бастарында ғылыми-техникалық құлдырауға алып келді.

Анық және табиғи пәндердегі құлдырау. Теориялық білімдердің практикалық маңызға ие екендігін ядро энергиясының ойлап табылуында дара көзге түсті. Америкалық Энрико Ферми және француз Фредерик Жолие-Кюри уранның ыдырауы үдерісінде болатын шыншырлы реакция нәтижесінде өте үлкен энергия ажыралып шығуы туралы идеяны қалыптастырды.

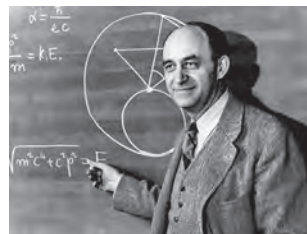

XIX ғасырдың аяғы XX ғасырдың бастарына дейін адамзат ғылымда қандай жетістіктерге жеткен еді?

Сол дәуірде физиканың жеке бағыты атом физикасы да қалыптасты. **1938-жылы** неміс ғалымдары уран ядролары ажыралып шығуының шыншырлы реакциясын ойлап тапты. Адамзат алдында атом энергиясынан пайдаланудың күрделі келесі мәселесі пайда болды.

Атом бомбасын жарату үстінде ізденулер Германия, бұрынғы Совет Одағы және басқа бірқатар мемлекеттерде да жалғасты. Бірақ АҚШ өз бәсекелестерінен айтарлықтай ілгерілеп кетті. **1942-жыл** Чикагода Энрико Фьерми тұңғыш атом реакторын жаратты. Бірінші атом бомбасы **1945-жыл АҚШ-тың Нью-Мексика штатындағы полигонда жарылдырылды.**

Физика саласындағы жаңа теориялардың практикаға ұсынылуы көптеген жаңа техникалық жаңалық ашуларға алып келді. Тарихта тұңғыш рет әрекетенуші суретті электрон-нұрлы түтікше көмегінде қашықтыққа ұзатуды **1928-жылы** өнертапқыштар Борис Грабовский және Иван Белянский **Ташкентте** жүзеге асырды. Ташкент трамвай тресті базасында өткізілген бұл тәжірибені ғалымдар заманауи телевиденияның пайда болуы, деп есептеді. Солай етіп **телевидение ғасыры** басталды.

Энрико Ферми атом реакторынның негізін салушы.

1920-жылдары дауысты кино үстінде жұмыс алып бару дәуірі болды. Көптеген тәжірибелерден соң **1927-жылы** Нью-Йоркте көрсетілген «Джаз күйшісі» фильмін мамандар бірінші дауысты кино деп тән алған. Тамашалардың ішіндегі ең көп таралған дауысты кино өз дәуірін осылай бастады.

XX ғасырдың бастарында биология пәні де күшті дамыды. **1922-жылы** физиолог ғалымдар Жон Маклеод және Фредерик Бантинг көптеген тәжірибелер үдерісінде өттің гармоны болған инсулинді алуға қол жеткізді. Қантты диабет ауруы енді емделмейтін дерт болмай қалды. Инсулиннің ойлап табылуы XX ғасырдың ең ұлы өнертабыстарының бірі деп тән алынды. Жон Маклеод және Фредерик Бантинг физиология және медицина бойынша Нобель сыйлығына ие болды.

**Атом бомбасы...
Бірінші дауысты кино бұл...**

Инсулинді ойлап табушы
Александр Флеминг.

бірнеше уақыттан бері жиналып қалған ыдыстарды жинап жатып, олардың біріндегі өңезге көзі түседі. Тексеріп көргенде бұл өте сирек **Пеницилин** түріне тән өңез болып шықты. Пеницилин, ал кейін басқа антибиотиктердің ойлап табылуы жұқпалы ауруларды емдеуде шын мәніндегі төңкеріс болды. 1945-жылы **Александр Флеминг** Нобель сыйлығына лайықты болды. Көптеген ауруларды Александр Флеминг ойлап тапқан пеницилинсіз және антибиотиктердің жаңа ұрпағынсыз емдеу бүгінгі күнде де мүмкін емес еді.

1930-жылдарға келіп физика, химия сияқты табиғи пәндердің дамуы жаңа, өте мықты материалдарды жасау мүмкіндігін берді. **АҚШ пен Германияда** капрон, перлон, нейлон, синтетикалық сияқты жасанды талшықтардың алынуы жаңа, өте сапалы конструктивтік материалдарды алу мүмкіндігін берді. Екінші дүние жүзі соғысынан кейін оларды жаппай істеп шығару басталды.

1930-жылдардың ақырына келіп дамыған мемлекеттер кәсіпорнының үлкен бөлігі электрлендірілді. Азамат авиациясы, телеграф, радио есіттірулер кеңінен таралды. **1927-жылы** Ұлыбританияның әйгілі радиокорпорациясы **Би-би-си** құрылды.

Сол дәуірде витаминдер, гармондардың ойлап табылуы және вирусология сала-сындағы жетістіктер де үлкен маңызға ие болды. Бұл өнертабыстары микробиология өнеркәсібінің пайда болуына негіз жаратты. Биологияның дамуы тірек пәндер—химия мен медицинаға үлкен әсерін тигізді.

1928-жылы британиялық ғалым Александр Флеминг өз лабораториясында

**1928-жылда...
Би-би-си...**

**Пеницилин...
Нобель сыйлығына лайық деп табылғандар...**

Пән және техникадағы жаңалықтар адамдардың күнделікті тұрмысын да өзгертіріп жіберді. Тұрғындардың бай және орташа бөлігінде жеке автомобильдер пайда болды. Көптеген жұмысшылар жұмысқа мотоцикл және велосипедтерде қатынай бастады. Тұрмыстық техникалар – мұздатқыштар, шаңсорғыштар, кір жуу машиналарынан, сондай-ақ телефон және граммофондардан пайдалану кеңінен таралды.

Қысқасы, бұл дәуірде физика және басқа табиғи пәндердегі әлемді дүр сілкіндірген жаңалықтар әрі ғылыми-техникалық төңкеріс индустриал цивилизацияның кейінгі дамуына тікелей әсер етті. Негізінде, бұл дәуірде пәннің дамуы адамзат тапқырлығының ұлылығы көкке көтерілді.

Пысықтау үшін сұрақ пен тапсырмалар

1. XX ғасырда ғылыми-техникалық өркендеу жеделдеуінің себептері неден құралған еді?
2. XX ғасырдың бірінші жартысында физика саласындағы өнертабыстардың негізгі нәтижесі нелерден тұратын еді?
3. Заманауи электрон телевиденияның пайда болуы қандай жаңалықтармен байланысты болды?
4. Инсулин және пеницилиннің ойлап табылуы қандай ауруларды емдеу мүмкіндігін берді?

Өзіндік жұмыс

Интернеттен XX ғасырдың бірінші жартысында ойлап табылған өнертабыстарына тиісті суреттерді іздеп табың және суретті кластер құрастырың.

XX ғасырдың бірінші жартысында ойлап табылған өнертабыстарының жаңа үлгілері және қазіргі уақытта ескіргендерінің тізімін жазың.

3-ТАҚЫРЫП. 1918–1939-ЖЫЛДАРДА ҰЛЫБРИТАНИЯ

Экономикалық даму және әлеуметтік әрекеттер. Бірінші дүние жүзі соғысы Ұлыбританияның билеуші шеңберлеріне үлкен саяси жеңіс және абырой алып келді, отарлау империясы және де кеңейді, үлкен репарация алынды. Бірақ бұл жеңіс Ұлыбритания үшін өте қымбатқа түсті. Соғыстан алдын кредитор болған Ұлыбритания АҚШ-тан және өз доминиондарынан қарыздар болып қалды. Экономикалық өсу қарқыны өте төмен болып, құлдырау және тұрғындық әдеттегідей жағдайға айналды.

Ұлыбританияда өткізілген парламент реформаларының маңызы нелерден құралды?

Ұлыбританияның картасы.

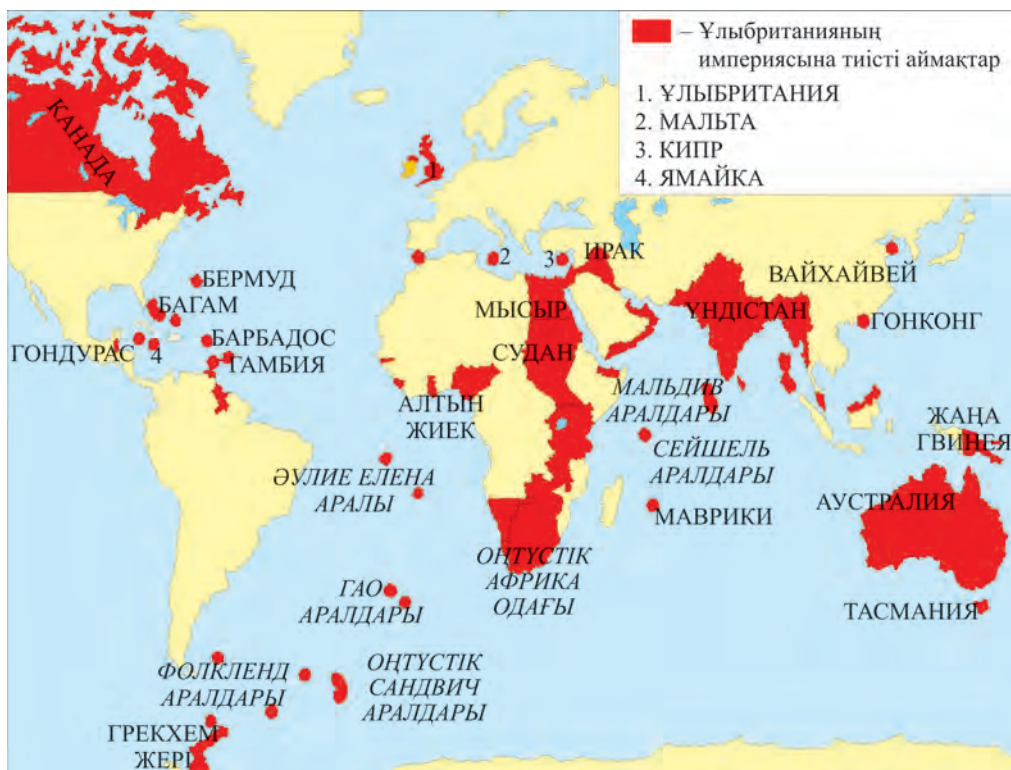
рудың өсуі негізінен үй-жай өнеркәсіптің машина жасау, самолет жасау, двигательдер және радиоаппаратураларды істеп шығару сияқты жаңа салаларының өсуі есебіне пайда болды.

Жұмысты тастау әрекеті қатан реңк алды. Жұмысшылар жұмыс ақысының асырылуы және жұмыс күнінің қысқартырылуын талап етті. Сондай жағдайда шахтёрлар жұмыс жалақысының азайттырылды. Ұлыбритания тарихындағы ең үлкен әлеуметтік проблемалардың бірі – **1926-жыл мамырда** жұмысшылардың жаппай жұмыс тастауын келтіріп шығарды.

Дүние жүзі экономикалық құлдырауы Ұлыбританияның экономикасына өте үлкен әсер етпеді. 1934-жылдан бастап мемлекет құлдыраудан шыға бастады. **1937-жылы** Ұлыбританияның өнеркәсіптің негізгі салалары бойынша дүниенің экономикалық құлдырауынан алдыңғы көрсеткіштерге жетіп алды. Өнеркәсіп өнімдері істеп шығаруының кесімді асуы және

Ұлыбритания экономикасының тіктелуінде әскери өнеркәсіптің қарқынды дамуы да үлкен рөл ойнады.

Саяси өмір. Ұлыбританияда ұзақ жылдар консерваторлар және либералдар мемлекетті басқарып, парламент сайлаулары нәтижесінде бірін-бірі ауыстырып келді. Бұл екі партиялы саяси тізім қоғамда тұрақтылықты сақтап тұрды.

Ұлы Британия империясы. XX ғасырдың 30-жылдары.

Мемлекеттегі күрделі саяси және экономикалық жағдайда, кең еңбеккер бұқараның санасында пайда болған өзгерістер нәтижесінде **1918–1924-жылдары** дәстүрлі екі партиялы тізім қатаң құлдырауды басынан өткізді. Сол себепті 1920-жылдардың басында **лейбористер** Ұлыбританияның саяси тізімінде екінші партия ретінде орналасып алды. Олар

Уинстон Черчилль.

1924-жыл қаңтарда Ұлыбритания тарихында бірінші рет үкіметті басқарды. Қоғам палатасында көпшілік орынға ие болмаған бұл партия да бір жылдан аз үкіметте тұрды, бірақ жұмыссыздар және зейнеткерлердің жағдайын жақсарту барысында бірқатар шараларды жүзеге асырды.

1937–1940-жылдары үкіметті консерваторлар жетекшісі Невиль Чемберлен басқарды. **1938-жылы Мюнхен келісімінің** қол қойылуы нәтижесінде Невиль Чемберлен 1940 жылы үкімет бастығы лауазымынан отставкаға шығуға мәжбүр болды. Үкіметті ХХ ғасыр Ұлыбритания тарихында өте үлкен рөл ойнаған саясатшы Уинстон Черчилль басқарды.

Отарлау және доминиондармен қатынас. Ұлыбританияның билік шеңберлері отарларындағы ұлт-азаттық әрекеттерін қарудың күшімен аяусыз бастырды. 1919-жылы Үндістанның Армитсар қаласында ағылшын әскерлері тыныш митингке шыққандарды оққа ұшырды. Мысырда ағылшындарға қарсы көтерілісті бастыру мақсатында жаза операциясы өткізілді. Соған қарамай, 1922-жылы ағылшындар Мысырдың тәуелсіздігін тән алуға, Ұлыбритания Ауғанстан және Иранның сыртқы және ішкі саясатын бақылаудан да бас тартуға мәжбүр болды. Сөйтіп, ирландтардың азаттық үшін алып барған жүз жылдық күресі сәтті аяқталды. 1921-жыл желтоқсанда Ұлыбритания доминион құқығына ие болған «Азат Ирландия мемлекетін» тән алды.

1919-жылда ...

1924-жыл қаңтарда ...

1926-жыл мамырда ...

Бұл дәуірде Ұлыбританиямен оның доминиондары – Канада, Аустралия, Оңтүстік Африка Одағы, Жаңа Зеландия арасындағы қатынастарды **1931-жылы** қабылданған **Вестминистр статуты** деп аталған құжат белгілеп берді. Статутқа сәйкес өз ішкі тәуелсіздігіне ие болған доминиондармен метрополия бірге **Британия Ұлттар Достығы** атты одақты құрды.

Сыртқы саясат. 1930-жылдарда өзінің экономикалық, әскери және әлеуметтік жетістіктерін көрсетіп жатқан Германиядан қорқу сезімі Ұлыбритания саясатын белгілеп берді. Ұлыбританияда, жалпы Еуропаның басқа мемлекеттерінде де фашизмнен қорқу сезімі болашақ соғыста фашисттердің күштері Совет Одағына қарсы

қаратылады, деген үмітпен қосылып кеткен еді. Сол үміттен олар фашисттердің жауыздық саясатына белсенді қарсылық көрсетпеді. Бұл саясат тарихта **«жауызға қолқабыс жасау»** саясаты атын алды.

Ұлыбританияда бұл саясат 1937-жылы үкіметке келген бас министр Невиль Чемберлен атымен байланысты. Басталуы анық болып қалған соғысты шығысқа қарай бағыттау мақсатында Невиль Чемберлен Адольф Гитлер, Бенито Муссолиниді және Эдуард Даладемен бірге **1938-жылы Мюнхен келісіміне** қол қойды. Келісім нәтижесінде Чехословакияның негізінен неміс ұлтына тән тұрғындар жасайтын Судет облысы Германияға берілді. Бірақ Германия мұнымен шектелмеді. Ол 1939-жылы 1-қыркүйекте Польшаға бастырып кірді және Екінші дүние жүзі соғысын бастап берді. 3-қыркүйек күні Польшаның одақтасы болған Ұлыбритания Германияға қарсы соғыс жариялады және сол тәрізде басталып кеткен Екінші дүние жүзі соғысына қосылды.

Н. Чемберлен, Е. Даладе, А. Гитлер және Б. Муссолини Мюнхен келісімін қол қойылғаннан кейін (солдан).

Статут–негізінен Ұлыбритания құқықты мәдениетіне тән болған баяндық характердегі құқықты құжат, қаулы.

Пысықтау үшін сұрақ пен тапсырмалар

1. Ұлыбритания бірінші дүние жүзі соғысынан қандай нәтижелермен шықты?
2. Ұлыбритания өркендеуіндегі қандай проблемалар 1926-жыл мамырдағы ең ірі жұмыс тастауды келтіріп шығарды?
3. Бұл дәуірде саяси дамудағы Ұлыбританияға тән болған қандай негізгі өзгешеліктерді ажыратып көрсетуге болады?
4. Ұлыбританияның отарлау және доминиондармен қатынасында қандай өзгерістер пайда болды?
5. Екінші дүние жүзі соғысынан алдын Ұлыбритания сыртқы саясатының негізгі мақсаты неден тұратын еді?

Өзіндік жұмыс

Картадан пайдаланып, Ұлыбритания империясына тиісті территорияларды статусына қарай топтастырың және түсініктеме жазың.

1918-1939 жылдардағы Ұлыбритания тарихына тиісті негізгі түсініктерді ағылшын тіліне аударың және дәптеріңізге жазың.

4-ТАҚЫРЫП. 1918–1939-ЖЫЛДАРДА ФРАНЦИЯ

Экономикалық даму. Бірінші дүние жүзі соғысын Франция жеңіспен аяқтады. Ол өзінің жауыз дұшпаны болған Германияны тас талқан қылды, құрлықта басқа қатаң қарсыласы қалмады. Бірақ бұл жеңіс француз халқына өте қымбатқа түсті. Тікелей соғыс әрекеттері болып өткен Франция территориясының үштен бір бөлігіндегі өнеркәсіп кәсіпорындары қиратылды. Ақша кесімді құнсыздалды, Франция АҚШ-тан қарыздар болып қалды.

Соғыс ауылшаруашылығы, өнеркәсіп және кредит тізіміне қатаң зиян жеткізді, Франция дүниедегі кредиторлық ұстанған жолын аздап жоғалтты. Капиталдың үлкен бөлігі кредит саласынан істеп шығару саласына көшті.

Версал келісіміне сәйкес Франция Эльзас және Лотарингияны қайтарып алды, 15 жылға Саар көмір бассейніне иелік етті, Германия отарларының есебіне өз империясын кеңейттіріп алды. Германия Францияға үлкен репарация төледі.

Бұлардың баршасы 1920-жылдары өнеркәсіптің өсуі үшін ыңғайлы жағдай жаратты. Өнеркәсіптің машина жасау, самолет жасау, мұнайды қайта істеу, химия өнеркәсібі сияқты жаңа түрлері пайда болды. Дәл сол уақытта ауыл шаруашылығы тұрғындық жағдайды бастан кешіріп жатқан болып, өнім жетістіру соғыстан алдыңғы жағдайында еді.

Ұлы француз буржуа төңкерісінің пайда болу себептері нелерден тұратын еді?

Францияның картасы.

1929–1933-жылдардагы дүние жүзі экономикалық құлдырауы Францияда 1930-жылы басталды. Сол жылы істеп шығарудың өсу қарқындары әлсіреп, өнеркәсіп істеп шығаруы қатаң төмендеп кетті. Металлургия, машина жасау, тоқымашылық және азық-түлік өнеркәсібінде құлдырау көрініс берді. Істеп шығарудың төмендеуі жұмыссыздар санының асуы және жұмыс жалақысының төмендеуіне алып келді.

Құлдыраудан тұрғындардың барлық топтары қатаң зиян көрді. Қала майда буржуазиясының пайдалары бірден түсіп кетті, жүз мыңдаған майда саудагерлер жұрдай болды. Францияда өнеркәсіп істеп шығаруы 1930-жылдар аяғында да құлдыраудан алдыңғы дәрежесіне жетпеді.

Париж көшелерінің бірі.
1930-жылдар.

Парижден фашистер
көтерілісі бастырыл-
ғаннан кейін.

Ішкі саясат және әлеуметтік проблемалар. Бірінші дүние жүзі соғысынан кейінгі ауыр жағдайға қарамастан, Франция билеуші шеңберлері «Біз қалағанымыздың баршасына, әрі одан да көбірегіне қос жеткіздік» деп, халықты сабырлы болуға үндеді. Германияның үстінен жеткен жеңістен соң мемлекетте шовинистикалық көңіл күй кең таралды.

1919-жыл қарашадағы сайлау үдерісі ұлтшылдық және «большевиктердің қауіпімен» қорқыту рухы астында өтті. Буржуа партияларынан құралған Ұлттық блок тобы құрылды. Ұлттық блок сайлауларда 2/3 бөліктен көбірек дауыс алды. Бұл Франциядағы оң күштердің ең үлкен жеңісі еді.

Бірақ сайлауларда Ұлттық блок берген уәделер орындалмады, Франция 1930-жылдардың орталарына дейін әлеуметтік заңдылық саласында бір адым да ілгері тастамады.

Солай болса да, 1926–1929-жылдары үкімет ақшаның құнсыздануын тоқтатуға, күн кешіруді арзандатуға қол жеткізді. Әлеуметтік қызметке көңіл бөлінді: жұмыссыздық, қарияшылық, наукастық, мүгедектік және жүктілік үшін пенсиялар ажыратылды. Сондай жағдайда болып өткен 1928-жылғы сайлауларда да оң күштер жеңіске жетті.

**1929–1933 жылдар...
1919-жыл қараша...**

**Эльзас пен Лотарингия...
1928-жыл...**

Францияда экономикалық құлдырау 1930-жылдың аяғында басталды. Үшінші республика қатаң қиындықтарға ұшырады: 1929–1932-жылдары бірнеше үкімет алмасты. Бірақ олардың біреуі де экономикалық құлдырауды тоқтата алмады.

1934-жылы үкіметке және оңдар келді. Францияда фашистік режим орнатылуы реал қауіпке айналды. Мемлекетте фашистер белсенді болған бір кезде үкімет араласпау саясатын алып барды. Тек Халық фронты фашистерге қарсы белсенді әрекет

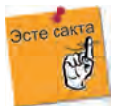
етті. Бірақ ондар оларды Францияны «советтендіруде» айыптады. Ондардың жетекшісі Пьер Лавал: «Халық фронтына қарағанда Гитлер қолайлы»,—деп доклад берді. Бұл ұранды сол дәуір француз саяси элитасының үлкен бөлігі қабылдады. Дәл сол жағдай Үшінші республиканы апатқа алып келген негізгі себептерінің бірі болды.

Сыртқы саясат. Версал келісімі шарттарының орындалуы үшін күрес Францияның сыртқы саясатында орталық орынды иелейді.

1938-жыл күзде Эдуард Даладье үкіметі Ұлыбританиямен бірге Чехословакияны фашистік Германияға тапсырған **Мюнхен келісімін** мақұлдады. Іс-жүзінде Мюнхен келісімі жана дүние жүзі соғысына жол ашып берді. Бұл соғыстың бірінші құрбандарының бірі Францияның өзі болды: **1940-жылдың 14-маусым күні** неміс әскерлері Парижге кіріп келді. Сол уақытта көпшілік тек Чехословакияға—Францияның сенімді, берік одақтасына қарағанда сатқындық болды, деп ойлаған еді. Бірақ бұл тек Чехословакияға емес, бүкіл дүниеде тыныштыққа деген сатқындық болып шықты. Бұл сатқындықтың нәтижесінде алғаш жәбір көргендердің бірі француз халқы болды.

Эдуард Даладье.

1919-жыл карашадағы сайлауда Ұлттық блок деп аталатын буржуа партияларынан құралған топ құрылды.

1940-жыл 14-маусым күні неміс әскерлері Парижге кіріп келді.

Өз жетекшілерінің алдын ойламайтын саясаты Үшінші республика үшін өте қымбатқа түсті: ол неміс әскерлерінің аяғы астында қирады.

Шовинизм—бір нәсілдің басқалардан үстемдігі дауагер, ұлттар арасында келіспеушілік ұрығын шашушы өте оң, жауыз ұлтшылдық.

Ондар—бар құрылымды үзілді кесілді өзгерттірмеу, оны конституция шеңберінде дамыту жақтаушылары

Солдар—бар құрылымды өзгерттіру, кесімді реформаар жақтаушылары.

Пысықтау үшін сұрақ пен тапсырмалар

1. Бірінші дүние жүзі соғысы Франция үшін қандай нәтижелерге алып келді?
2. 1929–1933-жылдардағы дүние жүзі экономикалық құлдырауының Францияға әсері туралы айтып берің.
3. 1929–1933-жылдардағы дүние жүзі экономикалық құлдырауы Франция экономикасы және саяси күштер тепе-теңдігіне қалай әсер етті?
5. Екі дүние жүзі соғыстары арасында Франция сыртқы саясатының негізі неден құралған еді?
6. Оңдардың жетекшісі Пьер Лавалдың мәлімдемесі неден құралған еді?

Өзіндік жұмыс

Картаға негізделіп, Бірінші дүние жүзі соғысынан кейінгі Франция территориясына талдау жасаң: территорияларды қайтарып алынуы және жоғалтуларды бағалаңыз.

Франция мемлекеті мысалында әлеуметтік қорғауға қажеттілікті жүзеге асырушы себептерді анықтаң және пікіріңізді негіздеу үшін дәлелдерді дәптеріңізге белгілеп қойың.

Интернет құралында 1918-1939-жылдардағы Франция көшелеріне виртуал экскурсия ұйымдастырың. Алған әсерлеріңізді дәптеріңізге жазып қойың.

5-ТАҚЫРЫП. 1918–1939-ЖЫЛДАРДА АМЕРИКА ҚҰРАМА ШТАТТАРЫ

Экономикалық даму және әлеуметтік проблемалар. Соғысқа басқа мемлекеттерден кейін қосылған, әскери әрекеттерден ұзақта орналасқан АҚШ әжептәуір аз әскер жоғалтты, бірақ соғыста қатысу Америка бизнесі үшін өте үлкен пайда келтірді. Соғыстан алдын Еуропадан қарыздар болған АҚШ енді оның кредиторы-

Дүние картасында Америка Құрама Штаттары.

на айналды. Соғыстан кейін АҚШ кедейленген және қираған Еуропадан ғалымдар және ғылыми өнертабыстарын жинап алды, жаңа өнертабыстарын істеп шығаруға енгізді, жаңа техника және технологиялардың тамаша жетістігін көрсетті.

АҚШ-та 1861-1865-жылдардағы азаматтар соғысы қандай нәтижелермен аяқталды?

1924–1929-жылдары екпінділікпен дамыған АҚШ экономикалық тұрғыдан дүниенің ең дамыған мемлекетіне айналды. АҚШ-та экономиканың ең жаңа салалары: электротехника, химия, авиация, мұнай өнеркәсібі, машина жасау, кино өнері, радиотехника екпінділікпен дамыды. Кір жуу машиналары, мұздатқыш, фотоаппараттар, патифон және радиоприемниктер жаппай істеп шығарыла басталды. 1920-жылдардың ақырына келіп әр екі америкалықтың біреуінде радиоприемник бар еді. Сол жылдары жолаушы авиациясы дәуірі басталды.

Герберт Гувер.

Жұмыссыздар көтерілісінің бастырылуы. Вашингтон, 1932-жыл.

Кезек күтіп тұрған жұмысшылар. Нью-Йорк. 1933-жыл.

Сондай жағдайда **1928-жылы** конгреске болып өткен сайлауларда және республикашылар жеңіске жетті. Олардың партиясынан президентікке кандидат **Герберт Гувер** **1929-жыл қаңтарда** АҚШ-тың кезектегі президенті етіп сайланды.

Бірақ Американша қолдау және алдыңғы қатарлы капиталистік мемлекеттер экономиканың бас жағы да

болып, ол тұрақты болатын құлдырауларда көріністе болды. **1929-жыл 24-қазанда** Нью-Йорк фонд биржасында басталған құлдыраудан тұрақты даму дәуірі аяқталды. АҚШ-тың артынан бүкіл капиталистік дүние дүние жүзі экономикалық құлдырауы түпсіз тұңғығына сүнгіді. Бұл құлдырау капиталистік қожалық қалыбының XIX ғасырдың ақыры – XX ғасырдың бастары үшін тән болған тарихи эволюциясын аяқтады.

1930-жылдардың басына келіп АҚШ капиталистік дүниенің тән алынған жетекшісіне, техникалық өркендеудің ту көтерушісіне айналды. Экономикалық құлдыраудың бүкіл құдіреті да сол жерде көрініс тапты. Қожалықтың дәстүрлі тірі өз мүмкіндіктерін аяқтады. **1929–1932-жылдары** өнеркәсіптің істеп шығару көлемі **50 %** ға қысқарды, **13 млн.ға** жуық адам өз жұмыс орындарынан ажырады.

Бұл жылдары АҚШ президенті Герберт Гувер Американша индивидуализм және либериализм бағыттарын қорғап, ешқандай әлеуметтік шаралар көруге риза болмады.

1928-жылда...

Г. Гувьердің қызметі...

1929-жыл 24-қазан...

1929–1932-жылдар...

1932-жыл қарашадағы сайлауларда Гуверге қарсы демократиялық партиядан Франклин Рузвельт кандидаты қойылды. Өте атаққұмар болған бұл тұлға өз өмірін саяси қызметке арнады. Ол АҚШ

президенттігіне қатарынан төрт рет (1932, 1936, 1940, 1944) сайланған жалғыз тұлға. Соның өзі де оның АҚШ тарихындағы өте үлкен рөлінен дерек береді.

Франклин Рузвельт жалпы ортаның талабынан келіп шығып, баяндамаларының бірінде: «**Мен Америка халқына жаңа курс уәде беремін**», – деді. «**Жаңа курс**» деген бұл жағымды сөз жалпы ұран және саясаттың атына айналды. «Жаңа курс» Америка капитализмінің характерін өзгертіріп жіберді. Ол АҚШ-тың экономикасын жаңа, ұлы мемлекетшіл ұмтылулары өрбіген дәуірге сай етті.

Франклин Делано Рузвельт

Сол тәрізді 1930-жылдардың екінші жартысында АҚШ және оның артынан бүкіл капиталистік дүние экономикалық құлдыраудан шығып алды. Дәл сол уақытта олар басқа бір, көбірек сыртқы саясатпен байланысты проблемаларға ұшырады.

Жаңа курс...

1938-жыл...

1932-жылдағы сайлау нәтижелері...

1929-жыл қаңтар...

Сыртқы саясат. 1920–1930-жылдары АҚШ-тың сыртқы саясатында өте қажетті оқиғалар оншалықты көп болмады. Бірақ құлдырау сыртқы саясатқа да әсер етті. **1933-жылы** Совет Одағымен дипломатиялық қатынастар орнатылды, 1935–1936-жылдары нейтралитет туралы әрі соғысып жатқан мемлекеттерге құрал жеткізіп беру және кредит ажыратуды шектеу туралы заңдар қабылданды. Бұл кезде Испанияда азаматтар соғысы болып жатқан еді және АҚШ нейтралитетке қатаң мән берді. Екінші дүние жүзі соғысы басталғанға дейін изоляционизм АҚШ үкіметінің бастапқы саясаты болып қалды. Тек **1941-жыл 7-желтоқсан** күні Жапония флоты Пьерл-Харборға, АҚШ флотының Тынық мұхитындағы негізгі базасына шабуыл жасағаннан кейін ғана АҚШ Екінші дүние жүзі соғысына қосылды.

1929-жыл 24-қазанда Нью-Йорк қор биржасында құлдыраудың басталуы.

Кейінінен Франклин Рузвельт нейтралитет туралы заң және изоляционизм саясаты қате болғандығын тән алған еді.

Патифон – пластинкаға жазып алынған музыка және өлеңді қайта есітуші құрылғы.

Индивидуализм – жеке тұлға мүдделерін қоғам мүдделерінен жоғары қоюға қаратылған теория.

Либерализм – парламентаризм, демократиялық еркіндіктер және жеке кәсіпкерлік тараптарын бірлестірген әлеуметтік-саяси ағым.

Нейтралитет – мемлекеттер арасында алып барылып жатқан соғысқа қосылмау мүмкіндігін қамтама етуші құқықты статус.

Изоляционизм – бірер бір мемлекеттің халықаралық проблемаларды шешуде қатысудан бас тарту саясаты. Көбінесе АҚШтың екінші дүние жүзі соғысына дейін болған саясатына сәйкес қолданылады.

Пысықтау үшін сұрақ пен тапсырмалар

1. Бірінші дүние жүзі соғысының нәтижелері АҚШ-тың экономикалық дамуы және дүние жүзі саясатындағы үлгісіне қандай әсер көрсетті?
2. 1929–1933-жылдардағы экономикалық құлдырау АҚШ экономикасы және әлеуметтік саясатында қандай із қалдырды?
3. АҚШ құлдыраудан шығудың қандай жолын таңдады?
4. Құлдыраудан кейін АҚШ-тың сыртқы саясатында қандай өзгерістер болды?

Өзіндік жұмыс

Бірінші дүние жүзі соғысынан кейін АҚШ-тың территориясына анықтама берің. Картадағы анық болмағанның себебін түсіндірің.

Франклин Рузвельт туралы мәліметтерді табуға әрекет жасаң және тарихи тұлғаның қызметіне баға берің.

6-ТАҚЫРЫП. 1918–1939-ЖЫЛДАРДА ГЕРМАНИЯ

Германия төңкерісі. Германия Бірінші дүние жүзі соғысында жеңіліске ұшырады. Соғыстан кейін бұл жерде төңкерістік оқиғалар болып өтті. Төңкеріс әскери теңізшілердің Кил қаласындағы көтерілісінен басталды. **1918-жыл қарашаға** келіп көтерілістер Германияның барлық ірі қалаларына жайылды. **Қараша төңкерісі** жеңіске жетіп, Германия республика деп жарияланды. Фридрих Эбберт басшылығында жаңа үкімет құрылды.

Мекеме мәжілісіне өткізілген сайлауларда негізгі орындарды либерал және консерватив партиялардың өкілдері иеледі.

Көтерілісті көтерген жұмысшылар және әскерлер.
Берлин, 1919-жыл.

Бірінші дүние жүзі соғысында Германияның жалпы жоғалтулары нелерден тұратын еді?

1919-жыл 31-шілдеде Веймар қаласында Мекеме мәжілісі төңкерісшіл бұқараның демократиялық талаптарын қанықтыратын конституцияны қабылдады. Германияның тарихында жаңа—Веймар республикасы дәуірі басталды.

Рур құлдырауы. 1923-жылы француздар Германияның Рур облысына бастырып кірді. Рурдың құлдырауы Германияның өзінде де саяси наразылықтарды келтіріп шығарды. 1923-жылдың аяғында Еуропа мемлекеттері ішінде ең құнсыз ақша Германияда еді.

Рурдың құлдырауынан соң репарация және Еуропа қарыздары проблемасын шешудің шешімі ретінде «**Дауэс жоспары**» көрініп жатқан еді. **1924-жылы** америкалық банкир Чарлз Дауэс басшылығындағы халықаралық комитет халықаралық қаржы-кредит және сауда қатынастарын тіктеудің стратегиялық жоспарын қабылдады. Бұл жоспар капиталистік дүниеде экономикалық және саяси тұрақтылықты қамтамасыз еті үшін негіз болды. Чарлз Дауэске Нобель сыйлығы берілді.

Чарлз Дауэс

Германияда фашизмнің кеңінен таралуы. 1930-жылдар.

Германия фашизмінің өзіне тән жақтары. Германияда Адольф Гитлер басшылығындағы Германия национал-социалистік жұмысшы партиясы **1919-жылы** пайда болды. Негізінде бұл партияның Италияда пайда болған фашизмге тікелей байланысы жоқ. Айту қажет, фашизм сөзі гитлершілерге тән тек әдет тұрғысынан қолданылады. Ол дүниедегі дерлік барлық халықтардың тілдеріне енген. Бірақ соны ескеру

қажет, Германияда Италия типіндегі фашизм емес, **нацизм** қалыптасты.

«Сыра көтерілісі». **1923-жылдың 8-қараша** күні Мюнхендегі өте үлкен сыраhanaға 3000-ға жуық адам жиналды. Бұдан пайдаланған Гитлер басшылығындағы бір топ нацистер Баварияда үкіметті иелеп, Берлинге аттануды ұйымдастыруға ұрынып көрді. Бірақ полиция олардың жолын тосып, нацисттерді қуып жіберді, оңға жуық нацист өлтірілді. Гитлер және басқа ұйымдастырушылар әр түрлі мерзімге қамауға алынды. Бұл Германияда нацисттердің үкіметке келу үшін бірінші ұрынуы еді. Сәтсіздікпен аяқталуына карамай, дәл «сыра көтерілісі» нацистік партияны жалпы Германия деңгейіндегі саяси күшке айналдырды.

1932-жыл сәуірде болып өткен президенттік саулауларында Гиндербург жеңіске жетті, Гитлер одан аздап артта қалды. Рейхстагқа болып өткен сайлауларда национал-социалистер жеңіске жетіп, ең ірі парламент партиясына айналды.

1933-жыл 30 қаңтарда президент Пауэл фон Гинденбург рейхстагқа (парламент) ең үлкен фракцияға ие болған национал-социалистер жолбасшысы Адольф Гитлерді рейхсканцлер (үкімет бастығы) лауазымына тағайындады.

1919-жыл 31-шілде...
«Дауэс жоспары»...

Рурдың құлдырауы...
1923-жыл 8-қараша...

Веймар конституциясы жойылды, **1934-жылы** президент Гинденбург қайтыс болғаннан кейін Гитлер Германияның фюрері (көсемі) болып алды. Президент лауазымы жойылды, сол уақыттан бастап Веймар республикасы іс жүзінде өз қызметін аяқтады.

Гитлер тоталитар режимінің негізгі мақсаты «толымсыз нәсілдерді» бойсұндыру, үлкен территорияларды иелік ету үшін Германияны соғысқа дайындаудан құралған еді. 1936–1939-жылдары Германия экономикасы толық соғыс мақсаттарына бойсұндырылды, әскери қаражаттар 10 есеге асырылды, әскерлердің саны 1914-жылдың дәрежесіне жеткізілді, әскери-теңіз флоты реформа жасалды. **1935-жылы** жалпы әскери міндеттеме туралы заң күшке енді. Германия үлкен соғысқа дайындала бастады. Германиядағы тоталитар режимге Италия және Жапониядағы сол сияқты режимдер одақтас болды.

1919-жылғы Версаль тыныштық келісімі бойынша Еуропадағы территориялық өзгерістер.

1932-жыл сәуірде...

1933-жыл 30-қаңтарда...

Жалпы әскери міндеттеме туралы заң...

1937–1938-жылдары экономикалык өсуде жеткен жетістіктер және әлеуметтік саясат гитлершілердің басшылығына Германияда ішкі жағдайды тұрақты ету мүмкіндігін берді. Бұл негізгі мақсат–национал-социализм идеялары рухындағы жаңа дүние жүзі тәртібін орнату жолындағы алғаш қадам деп қаралды. 1937–1938-жылдары Гитлершілер режимінің негізгі саясаты Германияны тоталдық түрінде соғысқа дайындау, бар еңбек және материал ресурстарды толық жұмылдыру болып қалды. Әскери кадрларды дайындау күшейттірілді, қару істеп шығару асырылды. Екінші дүние жүзі соғысы барысында Германия Еуропадағы ең үлкен армияны қалыптастырды.

Германияның сыртқы саясаты да барған сайын жаулап алушылық мінез танытты. 1938-жылы Аустрия аншлюс жасалды, 1939-жылы Чехославакия да Германияға қосып алынды. «Польшадағы немістердің тағдыры туралы қамқорлық» Екінші дүние жүзі соғысының басталуы үшін желеу болды.

Неміс әскерлері Польша шекарасын бұзып өтуде. 1939-жыл 1-қыркүйек.

1919-жыл 31-шілде күні Веймар қаласында конституция қабылданды.

1934-жылы президент Гинденбург қайтыс болғаннан кейін Гитлер Германияның фюрері (көсемі) болып алды.

1939-жыл 1-қыркүйекте Германия Польшаға бастырып кірді. Екінші дүние жүзі соғысы басталды.

Фракция – бірер-бір партияның парламенттегі мүшелері немесе саяси партияның ішіндегі жеке топ.

Тоталитаризм (жалпы) – ХХ ғасырдың оқиғасы болып, бүкіл саяси тізімнің мемлекетке бойсұнуын, қоғамның өмірі мен азаматтардың үстінен толық мемлекет бақылауы орнатылуын назарда тұтады.

Пысықтау үшін сұрақ пен тапсырмалар

1. Бірінші дүние жүзі соғысындағы жеңіліс Германияда қандай экономикалық және әлеуметтік проблемаларды келтіріп шығарды?
2. Германияда фашисттердің бірінші шығуы – «сыра көтерілісі» қандай нәтижемен аяқталды?
3. «Дауэс жоспары» қандай мақсатқа қаратылған еді? Ол капиталистік дүниеде экономикалық және саяси тұрақтылықты қамтамасыз етуге алып келді ме?
4. Гитлер басшылығындағы национал-социалистер үкіметке келгеннен кейін қандай саяси-экономикалық шараларды іске асырды? Италян фашизмі мен Герман нацизмін салыстырыңыз.
5. Гитлер тоталитар режимінің негізгі мақсаты неден құралған еді? Германиядағы тоталитар режимге сипаттама берің.

Өзіндік жұмыс

“1919-жылғы Версаль тыныштық келісімінен соң Германия” картасын талдау жасаң және Германияның шекараларын анықта.

Тақырып мәтініне “Инсерт” кестесі негізінде талдау жасаң және екі бөліктен тұратын күнделік құрастырың.

7–8-ТАҚЫРЫПТАР. 1918–1939-ЖЫЛДАРДА СССР

1917-жыл карашада Владимир Ленин басшылыгындағы большевиктер үкіметі – Халық комиссарлары советі құрылғаннан кейін Ресейдің басқа территорияларында да совет үкіметін орнату басталды.

Ресей тарихында Романовтар әулеті қашан үкімет басына келген еді?

Жерлерде жергілікті үкіметтер таратып жіберілді, басқару толық советтер қолына өтті. Жаңа үкіметтің қажетті тарапы сондай еді, яғни ол партиялық басшылық негізінде қалыптасты және большевиктер партиясының әр қандай жарлығы совет жарлығы ретінде қабылдануы мүмкін болды. Партия және мемлекет ұйымдарының бірігіп кетуі қалыптасып жатқан большевиктер тоталитар құрылымының қажетті белгісі еді.

1918-жыл наурызда Брест-Литовск қаласында Германиямен бітім жасалды. Бітім нәтижесінде большевиктер уақытынша демалу мүмкіндігіне ие болса да, Ресей 56 млн. адам жасайтын өте үлкен территориясынан және Қара теңіз флотынан айрылды, Германияға үлкен контрибуция төлеу міндеттемесін алды. Тарихшылардың белгілеуінше, бітім Ресейдің бүкіл тарихының барысындағы ең масқаралы келісім болды.

Большевиктер үкіметке келгеннен кейін басталған тәртіпсіздіктер азаматтар соғысына алып келді.

Азаматтар соғысы. Көпшілік тарихшылар Ресейде Азаматтар соғысы 1917-жыл қазанда большевиктер үкіметке келуі мен басталды және 1922-жыл күзде Қиыр Шығыста «ақ гвардияның» тас-талқан болуымен аяқталды, деп есептейді.

Азаматтар соғысының негізгі себептері қоғамды қайта құрудың игі мақсаттарымен оларды іске асырудың радикал әдістері ортасындағы үйлеспеуден құралған еді. Бұл соғыста

әр түрлі әлеуметтік сыныптар және топтар өзара проблемалар және қайшылықтарды қарудың күшімен шешті.

Азаматтар соғысы дәуірінде шетел, алдымен Антанта мемлекеттерінің Ресейге қарсы басқыншылық әрекеттері де болып,

ол **шетел интервенциясы** атауын алды. Шетел әскерлері мен советтердің ішкі дұшпандары бірігіп, **1918-жылы** Ресейдің Еділ жағалауы, Урал, Сибирь, Қиыр Шығыс территорияларында совет үкіметін төңкеріп тастады. Сондай жағдайда большевиктер өте үлкен ұйымдастырушылық жұмыстарын іске асырды: әскерлердің саны 1 млн. адамнан асты; армияда қатал тәртіп орнатылды, Патшалық үкіметінің көптеген генерал және офицерлері советтер тарапына өтті; мемлекет «жалғыз әскери лагерь» деп жарияланды.

Брест-Литовск келісімі... 1918-жыл...
Ресейде Азаматтар соғысы...
1917-жыл қазан–1922-жыл күз...

1918–1922-жылдары Советтер республикасында экономиканы басқарудың әскери әдісі—«**әскери коммунизм**» саясаты орнатылды. Ол азаматтар соғысында жеңіске жету үшін мемлекет барлық ресурстарын жұмылдырудың төтенше тізімі еді. Бұл саясаттың ең қажетті ерекшеліктері: жеке мүлікшілікті жою ету; ақша-тауар қатынастарын тоқтату және өнеркәсіпті ұлттық ету; тең бөлуге негізделген мемлекет тізімін орнату; жұмыс жалақысын азық-түлік өнімдерімен төлеу; қала мен ауыл ортасында тікелей өнім ауысуын жолға қою болды. Дикандардан ашықтан ашық азық-түлік өнімдерін мәжбүри және тегін тартып алу—**азық-түлік разверскасы** енгізілді.

Саяси салада «әскери коммунизм» бір партиялық тізімнің үстемдігі, әкімшілік-бұйрықбаздық басқару әдісінің енгізілуі және еркін пікірлеудің қатты қудалауымен сипатталды. Рухани салада үстем идеология және тәртіп нормасы ретінде марксизм орнатылды. Бұл аяусыз әдістермен большевиктер өз мақсаттарына жетті.

Азаматтар соғысының соңғы басқышы бұрынғы Ресей империясының өлкелері—Кавказ арты, Орта Азия және Қиыр Шығыста совет үкіметінің орнатылуымен характерленеді. **1922-жыл қарашада** Қызыл армия Владивосток қаласын алып, Тынық мұхитына шығуымен Ресейде Азаматтар соғысы негізінен аяқталды.

СССР-дің құрылуы. 1922-жылы іске асырылған қажетті шаралардың бірі СССР-дің құрылуы болды. Ұлттардың өз құқығын өзі белгілеу бейімділігінен келіп шығып, барлық республикалар федеративтік мемлекетке тең құқықты мүше болып кірді. Нәтижеде, **1922-жыл 30-желтоқсан күні** бұрынғы Ресей империясы территориясында Советтік Социалистік Республикалары Одағы (СССР) құрылды.

СССР-дің құрылуы. 1922-жыл 30-желтоқсан.

Бұл жаңа мемлекетте ескі қоғамның негіздері бұзылып тасталды, «мемлекет социализмі» (мемлекеттің экономикаға және әлеуметтік қатынастарға араласуы) орнатылды және экономика, қоғам, мемлекет теңдесі жоқ өсу қарқындарында реформа жасалды. Совет типіндегі «мемлекет социализмі» қоғамды индустрияландырудың капиталистік әдісіне қарсы жол еді.

Алғаш СССР-ге Ресей, Украина, Белоруссия және Кавказарты республикалары енді. 1924-жылы мемлекеттің бірінші конституциясы қабылданды. 1924-жылы Кавказарты және Орта Азияда ұлттық-территориялық шекаралану өткізіліп, ұлттық совет республикалары құрылды. Сол жылдары СССР Еуропа мемлекеттері тарапынан, **1933-жылы** соңғы ірі мемлекет – АҚШ тарапынан тән алынды.

Жаңа экономикалық саясат. 1921-жылы совет мемлекеті күшті экономикалық және саяси құлдырауды басынан өткізді. Мемлекет қираған, өнеркәсіп істеп шығаруы кесімді төмендеп кеткен еді. Болып жатқан қорқынышты құрғақшылық Украина, Ку-

бан және бүкіл Еділ жағалауын қамтыды. Бұл территорияларда ашаршылық басталып, советтерге қарсы көтерілістер көтерілді. Әйгілі норвегия саяхатшысы **Фритоф Нансен** аш қалғандарға практикалық көмек көрсетуді ұйымдастырғандардың бірі болды. Оның құрметі және қатты өтінішінен Батыс мемлекеттері аш Ресейге көмек көрсетті, мындап адамдарды өлімнен құтқарып қалды.

Мемлекеттің ауыр құлдырау жағдайы большевиктерді «әскери коммунизм» саясатынан бас тартып, **жаңа экономикалық саясат** (орысша НЭП) деп аталған курсқа өтуге мәжбүр етті. НЭП-тің маңызы базар экономикасын аздап тіктеу, оны экономикалық мүдделілік және шаруашылық есебі негізінде дамытудан құралған еді. НЭП еріксіз және уақытыншалық шара болып, большевиктер құлдырау аяқталуымен оны таратуды көздеген еді.

НЭП жеке кәсіпкерлерді ынталандырды, экономиканың өсуіне көмектесті. НЭП мемлекет халық қожалығын тіктеу, істеп шығару және сауданы жолға қою, ауыр экономикалық жағдайдан шығып алу мүмкіндігін берді. Бірақ НЭП СССР-де «базар социализмнің» орнатылуына алып келмеді. **1924-жылы** Владимир Ленин қайтыс болғаннан кейін мемлекетте Иосиф Сталин және оның әріптестері негізгі рөл ойнай бастады. Олар НЭП өз рөлін орындап болды, деп есептеді және 1927–1929-жылдарда жайлап оны жоя бастады. Экономикалық эволюция, экономикалық бәсеке, экономикаға әсер етудің экономикалық әдістері орнына қоғамды басқарудың әкімгершілік-бұйрықбаздық, төтенше жағдайда, бейэкономикалық әдістері таңдалды. Сталин тұлғасына сыйыну, оны шексіз ұлықтау үдерісі басталып, алдымен қарсыластар, ал кейін миллиондаған күнәсіз адамдар жер аударылды.

Индустрияландру. 1920-жылдардың ақыры – 1930-жылдардың басында жүзеге асырылған ең қажетті шара мемлекетті индустрияландру болды. 1928–1932-жылдарға арналған бірінші

Фритоф Нансен.

СССР-де индустрияландру ауыр еңбектің есебіне жүзеге асырылды.

бес жылдық совет жоспарлы экономикасы дәуірін бастап берді. Бес жылдықтың негізгі міндеті СССР-ді аграрлық мемлекеттен өнеркәсібі дамыған және күшті әскери мемлекетке айналдыру еді. Өте үлкен күш және қаржы ауыр өнеркәсіпті дамытуға жұмсалды. Сол жылдары 1500 ірі өнеркәсіп кәсіпорындары құрылды. Бірінші бес жылдықта совет ауыр өнеркәсібінің негіздері жасалды.

**«Әскери коммунизм»... 1922-жыл 30-желтоқсан...
Азық-түлік разверсткасы... 1933-жылда...
Жаңа экономикалық саясат... 1928–1932-жылдарда...**

Коллективтендіру. 1928–1933-жылдары СССР-де **коллективтендіру** деп аталған саясат жүзеге асырылды. Мұның нәтижесінде ауылдағы өзіне тоқ дикандар, жер иелерінің барлық мүлкінен ажыратылды, көпшілігі кулак ретінде қамалды, репрессия қылынды, атылды. Коллективтендіру нәтижесінде **15 млн.-ға** жақын дикан өз жерлерінен сүргін қылынып, бірнеше миллионы қайтыс болды. Коллективтендірудің үрейлі нәтижесі сол болды, СССР тарихының аяғына дейін мемлекет өзін-өзі азық-түлікпен қамтамасыз ете алмады. 1933-жылғы үрейлі ашаршылықта Украина, Кубан, Еділ жағалауы, Қазақстанда **7 млн.-нан** астам адам аштықтан қайтыс болды.

1933–1937-жылдарды қамтыған екінші бес жылдықта өнеркәсіп гүркіреп өсіп, СССР өнеркәсіп істеп шығаруы бойынша дүниеде АҚШ-тан кейін екінші орынға шығып алды.

1938-жылы басталған үшінші бес жылдықта негізінен әскери өнеркәсіп кәсіпорындарын құру жоспарланды.

Сауатсыздықты аяқтау мектептерінің бірінде сабақтың барысы.

Мәдени төңкеріс. Сауатсыздықты аяқтау, жаңа типтегі совет мектептерінің тізімін жарату, халық зиялыларын кадрларын дайындау, большевиктер бақылауы астында және маркстік-лениндік идеология негізінде пән, әдебиет және өнерді дамыту, халықтың тұрмыс мәдениетін арттыру тарихта **«мәдени төңкеріс»** атауын алды. Мәдени төңкерісті іске асыру үдерісінде көптеген ұлттық зиялылар сүргін қылынды, ұлттық мәдениеттер залал көрді, дінге қарсы күрес өрбіді. Дәл сол кез-

де, өзінің барлық қайшылықтарына қарамастан, мәдени төңкеріс көптеген қатаң проблемаларды шешті.

Тұрғындардың тұрмыс мәдениетін асыру қажетті қадам тасталды. Сауатсыздыққа қарсы күресте үлкен сәттіліктерге қол жеткізілді. Білім беру тізімі толық өзгертіліп, **1930-жылы** мәжбүри бастауыш білім енгізілді.

Сыртқы саясат. 1920-жылдарда советтер сыртқы саясатының негізгі міндеті жаңа үкіметтің халықаралық деңгейде тән алынуына жетті.

1930-жылдары әлемде болып жатқан үдерістер СССР-дің қауіпсіздігіне үлкен қауіп салып жатқан еді. **1931–1932-жылдары** Жапония Манчжурияны басып алып, екі мемлекет арасында шиеленісуді жүзеге келтірді. 1938-жылы Хасан көлінің маңында жапондар СССР территориясына бастырып кірді. Қатты соғыстардан соң жапондар совет шекарасынан лақтырып тасталды. 1939-жылы жапондар Моңғолстанға бастырып кіргеннен кейін, оның одақтасы болған СССР-де Моңғолстанға әскер кіргізді. Халхин-Гол дариясы жанындағы соғыста жапондар жеңіліске ұшырады. **1941-жыл** Мәскеуде өзара шабуыл жасамау туралы **совет-жапон келісіміне** қол қойылды.

Еуропа бағытында Германия салып жатқан қауіпті жою мақсатында совет үкіметі Ұлыбритания, Франция және басқа мемлекеттер арасында өзіне одақтастар іздей бастады. **1934-жылы** Совет Одағы Ұлттар Лигасына мүше болды. Бірақ бұл уақытқа келіп халықаралық қатынастардың және советтер сыртқы саясатының қажетті факторы тыныштық және халықаралық тәртіпке қауіп төндіріп жатқан Германия болып қалды.

1922-жылы қол қойылған **Рапалло келісімінен** кейін Совет Одағы мен Германия арасындағы қатынастар жақсара түсті. Нәтижеде **1939-жыл 23-тамыз** күні Мәскеуде СССР мен Германия арасында өзара шабуыл жасамау туралы келісімге (Молотов–Риббентроп пактіне) қол қойылды. Келісімге қосымша қылынған құпия хаттамада СССР-дің геостратегиялық мүдделері шекарасы анықталды. Оған сәйкес Финляндия, Балтық бойы мемлекеттері, Польшаның шығыс бөлігі, Бессарабия СССР мүдделері зонасы деп белгіленді. Яғни соғыс басталуымен СССР сол территорияларды өзінікі деп есептеуі мүмкін еді.

Вячеслав Молотов пен Рудольф фон Риббентроп (солдан).

**1933-жылда Совет Одағын АҚШ тән алды...
1931–1932-жылдары Жапония Манчжурияны ба-
сып алды...**

Сөйтп, большевиктер өткізген өте үлкен шеңбердегі элеуметтік тәжірибе дүние жүзі соғыстары аралығында миллиондаған адамдарды өлтүрді, он миллиондаған адамдардың әдеттегідей тұрмыс тәрізін бұзып тастады, бүкіл басты ұлттар тақдырына әсер етті. Олар өте үлкен құрбандардың орнына, жаппай жұмылдыру және зорлық-зомбылық әдісімен экономикалық және әскери тұрғыдан күдіретті мемлекетті құрды.

Радикал (түптен) – тиянақты шаралар және әрекеттерге ұмтылу жақтастары.

Интервенция – бір немесе бірнеше мемлекеттің басқа мемлекеттің ішкі жұмыстарына зорлықпен араласуы, оның суверенитетін бұзуы.

«Әскери коммунизм» – Совет мемлекетінің азаматтар соғысы жағдайындағы элеуметтік-экономикалық саясаты. Онда бизнес шектелді, ауыл шаруашылығы өнімдерінің артығын мемлекетке тапсыру мәжбүри етіп қойылады.

Пакт – халықаралық келісім, халықаралық келісім түрі.

Национализация – жеке мүліктің, ірі кәсіпорындар, жер, халық қожалығы салаларының мемлекет мүлкіне айналдырылуы.

Пысықтау үшін сұрақ пен тапсырмалар

1. 1917-жылы Ресейде большевиктер үкіметінің орнатылуына мемлекетте пайда болған қандай экономикалық және саяси жағдайлар себеп болды?
2. СССР-дегі индустрияландыру және коллективтендіру саясаттарының мақсаттары неден құралған еді? Олар қандай нәтижелерге алып келді?
3. Мәдени төңкеріс қандай мақсаттарды өз алдына қойды және қандай нәтижелерге қол жеткізді?
4. 1930-жылдары советтер алып барған сыртқы саясаттың жауыздық жақтары нелерде көрініс табады?

Өзіндік жұмыс

Картадан Советтік Социалистік Республикалары Одағы құрамына кірген мемлекеттердің тізімін жазың.

“Жаңа экономикалық саясаттың” жағымды және жағымсыз жақтарын Т-сызба негізінде талдау жасаң және дәптеріңізге жазың.

9-ТАҚЫРЫП. 1918–1939-ЖЫЛДАРДА ИТАЛИЯ ЖӘНЕ ИСПАНИЯ

Италия Бірінші дүние жүзі соғысында оншалықты үлкен шығын көрмеді. Керісінше ол Аустрия-Мажарстан жерлерінің бір бөлігін иелеп, өзінің территориясын әжептәуір кеңейттіріп алды. Бірақ соған қарамастан, соғыстан соң мемлекет ішкі қайшылықтардың тұңғыығында қалды. Бұл қайшылықтардың негізін көп санды жұмыссыздар және экономикалық құлдырау құрады. Өте өзекті реформаларды іске асыру үшін үкімет жетерлі күшке ие емес еді.

Фашисттердің үкіметке келуі. Жалпы құлдырау жағдайында Бенито Муссолини басшылығында **1919-жылдың наурыз айында** құрылған фашистер партиясы белсенді болып кетті. 1921-жылы фашистер әрекеті бір қатар ресми түс алып, мемлекеттің саяси құдіретін бекемдеуге қаратылған ұлтшылдық үгітін алып барды. Оларды мемлекеттегі қатаң күштер қолдады, тұрғындардың да үлкен бөлігі тілектестік білдірді.

Фашистер 1921-жылғы парламент сайлауларында 36-орынға ие болды. **1922-жыл қазанда** фашистік топтардың әйгілі **Римге жүруінен** соң король Виктор Эммануэль III Муссолиниді үкімет бастығы етіп тағайындады.

1871-жылда Италияда қандай заң қабылданды? Парламент қашан пайда болған және Ұлыбританияда XIX ғасырдағы парламент реформалары нелерден тұрады?

Италия және Испания.

Журналдың мұкабасы «Жас фашистер».

таратып жіберіп, оның орнына үлкен фашистік Кеңес құрды.

Италян фашизмі анайы тоталитар диктатура ретінде тоталитар және авторитарлық белгілерге ие еді. Оның идеологиялық тізімі

Фашистер саясаты. Фашистер үкіметте тұрған алғашқы жылдарда мемлекетте тұрақтылықты және экономикалық өсуін қамтамасыз етті. Муссолини алғаш бар болған саяси партиялар және кәсіподақтарға тыйым салмады. Парламент қызмет алып барды, партиялардың газеттері да шығып тұрды. Экономикаға тікелей және әржақты аралас жолмен Италия фашистік мемлекеті мемлекет дамуы қарқындарын тиянақты асыруға жетті. 1938-жылы Муссолини нәсілдік заңдар шығарды, ал 1939-жылдың басында Депуттар палатасы

каталицизм, дәстүрлілік, социализм идеяларымен толтырылған ұлтшылдық іргетасына құрылды.

1919-жыл наурыз...

Б. Муссолини...

1921-жылда...

Виктор Эммануэль III...

Фашистер барлық тоталитар түзімдерге тән болған басқыншылық саясатты өрбітті. 1927-жылы Албания Италияның протекторатына айналдырылды, кейін басып алынды. 1935–1936-жылдардағы Италия-Эфиопия соғысы нәтижесінде Эфиопия, оған көрші орналасқан Эритрея және Сомалидің бір бөлігі Италияның отарына айналдырылды. **1937-жыл желтоқсанда** Италия Ұлттар Лигасынан шықты. Италия Германия және Жапониямен одаққа бірлесіп, өзінің басқыншылық саясатын жалғастырды және Екінші дүние жүзі соғысының себепшілерінің біріне айналды.

1927-жылда Албания Италияның протекторатына айналдырылды.

1939-жылда Муссолиниді Депутаттар палатасын таратып жіберіп, оның орнына Үлкен фашистік кеңес құрды.

1940-жыл 14-маусым күні неміс әскерлері Парижге кіріп келді.

1940-жыл 10-маусымда Францияға соғыс жариялаған Италия екінші дүние жүзі соғысына кірісті.

Испания. Бұл жерде оқиғалар дамуы басқаша жолдан барды. Алғаш Испания өзінің Бірінші дүние жүзі соғысындағы нейтралитетімен басқа Еуропа мемлекеттерінен нақтылы ажыралып тұрды. Соған қарамастан, Испания соғыстан кейін де біраз уақыт Батыс Еуропаның ең мешеу мемлекеттерінің бірі болып қалды. Дүниені күйзеліске келтірген Ресейдегі төңкеріс оқиғалары бұл мемлекетке да әсер етті. Каталония және басқа облыстарда басталған жұмыс тастаулар үкіметті реформалар өткізуге, 8 сағаттық жұмыс күні, әлеуметтік сақтандыру, жұмыс ақысы және зейнет ақыларының асырылуы туралы заңдар қабылдауға мәжбүрледі.

1923-жыл қыркүйекте генерал Мигель Примо де Ривера мемлекет төңкерісін ұйымдастырды. Барлық министрлер және губернаторлар әскерилерден тағайындалды, парламент таратып жіберілді, көптеген

Испания республикашылары
халық ләшкері азаматтар
соғысы жылдарында.

Франциско Франко—Испа-
ния диктаторы.

партиялардың қызметі шектелді. Де Ривера экономикалық реформа өткізіп, дәл Италиядағы фашистер сияқты экономикаға мемлекет араласуын күшейттіруге әрекет жасады. Бірақ мемлекетте басталған жұмыс тастау әрекеті, қаржылық құлдырау бүкіл Испания бойлап диктаторға қарсы наразылықтардың күшеюіне алып келді. 1930-жылы де Ривера отставкаға шығуға мәжбүр болды. Жаңа үкімет конституцияны және буржуа-демократиялық еркіндіктерін тіктеді, бірақ басталып кеткен дүние жүзі экономикалық құлдырауы алдында бұл үкімет те әлсіздік жасады.

Испания фашизмі. Италия фашисттерінен үлгі алған оң партиялар 1933-жылы **испан фалангасын** құрады. Сол дәуірден бастап бұл фаланга пайда болған испан фашизмінің негізі болды. 1934-жылы фашисттердің бірнеше өкілдері үкімет құрамына енді. Сондай жағдайда сол күштер Халық фронтын құрды. Олар **1936-**

жылы кортестерге (парламент) өткізілген сайлауларда жеңіп шықты. Мемлекет президенті және үкімет бастығы сол фронт өкілдерінен сайланды. Мемлекетте барлық саяси тұтқындар азат етілді, ілгері қол жеткізген барлық демократиялық және әлеуметтік жетістіктер тіктелді. Бірақ оң фаланга қаупі шешілмеді. Олар мемлекет төңкерісіне дайындалып, мұнда негізгі рөлді армия және генералдар ойнады.

1936-жыл 18-шілде күні фалангистер барлық жерде әскери төңкерісті бастап жіберді. Оларға қарсы Халық фронты соғысқа көтерілді. Солай етіп Испанияда **азаматтар соғысы** басталып кетті.

1923-жыл қыркүйекте...

Испанияда азаматтар соғысы...

1933-жылда...

Кортес—...

Сондай жағдайда Франция, Ұлыбритания және көптеген мемлекеттер Испанияға қару жеткізіп беруді тоқтатты және өздерінің азаматтар соғысына араласпауын жариялады. Алғаш бұл келісімге қосылған СССР кейін өз қаулысын өзгертіріп, республикашыларға көмек бере бастады. Дәл солай Германия және Италия фалангашыларға көмек көрсетті. Испаниядағы азаматтар соғысы екі жарым жыл жалғасты. Онда айтарлықтай 1 млн. испандар қайтыс болды. Фалангистер жеңіске жетті және **1939-жыл 1-сәуірде** Испанияда генерал Ф.Франко диктатурасы бүтіндей орнатылды.

1933-жылда испан фалангасы құрылды.
1936-жыл 18-шілде Испанияда азаматтар соғысы басталып кетті.

Екінші дүние жүзі соғысының басталуымен гитлершілер дипломатиясының әрекеттеріне қарамай Франко соғысқа кірісуге асықпады және 1939-жыл қыркүйекте нейтралитет туралы декретке қол қойды.

Католицизм – христиан дінінің негізгі бағыттарының бірі.

Авторитаризм – саяси режим, онда қоғам мемлекет және оның бастығына бойсұндырылады, үкіметтің басында тұрған тұлға өзін-өзі сол үкіметке құқылы деп жариялайды.

Кортес – Испания мен Португалияда парламенттің аталуы.

Декрет (decretum – қаулы, discernere – қарар қылу) – мемлекет органы яки лауазымдағы тұлғаның құқықтық акті, қаулысы.

Пысықтау үшін сұрақ пен тапсырмалар

1. Не үшін Италиядағы саяси құлдырау фашисттердің үкіметке келуімен аяқталды? Италиян фашизмінің негізгі ерекшеліктерін түсіндірің.
2. Б.Муссолини туралы нелерді білесіз?
3. Италиян фашисттерінің милитаристік және жауыздық сыртқы саясаты нелерде көрініс тапты?
4. Бірінші дүние жүзі соғысынан кейін Испанияда ішкі әлеуметтік-саяси қайшылықтардың күшеюіне не себеп болды? Не үшін Примо де Ривера үкіметті өзінде сақтап қала алмады?

5. Испанияда Халық фронты үкіметінің құлдырауына нелер себеп болды?
6. Испанияда фалангистер жеңісінің және Франко диктатурасы орнауының себептері неде еді?

Өзіндік жұмыс

Картадан Италия тарапынан отарлауға айналдырылған мемлекетті табың және тарихи болмыспен байланыстырып түсінік берің.

Венн диаграммасы көмегінде Италия және Испания сыртқы саясатындағы жалпылық және ерекшеліктерін талдау жасаң және дәптеріңізге жазың.

10-ТАҚЫРЫП. 1918–1939-ЖЫЛДАРДА ЛАТЫН АМЕРИКАСЫ МЕМЛЕКЕТТЕРІ

Оңтүстік Америкада және Солтүстік Американың оңтүстік бөлігінде орналасқан мемлекеттер, сондай-ақ Кариб теңізіндегі аралдар Латын Америкасы мемлекеттері деп аталады. Бұл атау еуропалықтар басқыншылығынан кейін жергілікті бұқара Латын тілінен келіп шыққан испан, португал, француз тілдерінде сөйлей бастағандары үшін берілген.

Латын америкасы халықтары құрамында бар болған метис және мулат атауларына түсінік берің.

Бүгін халықаралық құжаттарда бұл территория «Латын Америкасы және Кариб мемлекеттері» деп жүргізіледі.

1920-жылдары аймақтағы жағдай. Бірінші дүние жүзі соғысы Латын Америкасы мемлекеттерінде капитализмнің дамуы үдерісін және де күшейтті.

Еуропадан келетін тауарлар мен капитал ағымы уақытынша азайды. Дүние жүзі базарында аймақ мемлекеттерінде істеп шығарылған азық-түлік және шикізат өнімдерінің бағасы, мәселен, Куба шекерінің бағасы 11 рет асты. Бұл капиталдың жиналуы, жергілікті істеп шығарудың дамуы, экономиканың негізінен тұрақты өсу қарқынымен өсуі үшін мүмкіндік тудырды. Агроэкспорт, тау-кен және жеңіл өнеркәсіп тармақтары тез дамыды. Бірақ 1920-жылдардың ақырына келіп экстенсивті негізде экономиканы оңысты дамудың мүмкіндіктері аяқталды.

Латын Америка мемлекеттері.

1920-жылдары Латын Америкасы мемлекеттері саяси тұрғыдан тек әншейін ғана республика еді. Тұрғындардың үлкен, әсіресе ірі экономикалық және мәдени орталықтардан ұзақта орналасқан, үлкен бөлігі сауатсыз немесе шаласауаттылық болып, сайлауларда қатыспайтын еді және демократиялық құрылым үшін әлеуметтік негіз бола алмайтын еді.

1920-жылдардағы либерал реформашылық Латын Америкасында әжептәуір аяққа тұрған жергілікті буржуазияның, сондай-ақ тұрғындардың кең қабаты мүдделерін көрсетті. Сол себепті реформашы үкіметтер әлеуметтік саясатқа үлкен мән берді. Аргентинада **Иполито Иригоен** үкіметінің қызметі бұл дәуір либерал-реформашылық саясатына нақты мысал болуы мүмкін. Оның үкіметі ұлттық өнеркәсіптің дамуын марапаттады, мемлекет мұнай өнеркәсібін қалыптастырды. Ауылда күшті фермерлер сыныбы қалыптасты, арендаторлардың ахуалы жақсарды. Иригоен 8 сағаттық жұмыс күні туралы заң қабылдануына қол жеткізді. Жұмыс ақысы асырылды, жұмысшы және қызметшілердің үлкен бөлігі үшін зейнет ақы белгіленді, өспірімдер және әйелдер еңбегі шектелді. Иригоен Аргентинаның ұлттық суверенитетін қатаң қорғады

Иполито Иригоен.

1930-жылдарда Латын Америкасы. Экономикада мемлекет рөлінің асуы. 1929–1933-жылдардағы дүние жүзі экономикалық құлдырауы Латын Америкасы мемлекеттерінде пайда болған элеуметтік-экономикалық тізімдердің жағымсыз жақтары, экономиканың сыртқы базарға шектен тыс тәуелділігінің ауыр салдарын ашып тастады. Құлдырау жылдары Латын Америкасы мемлекеттерінің дәстүрлі өнімдеріне дүние жүзі базарында талап азайып кетті. Мыңдаған плантациялар, зауыт және фабрикалар тоқтап қалды. Өз сатып алушысын таппаған миллиондаған тонна кофе, астық және басқа ауыл шаруашылық өнімдері жойылды. Көптеген істеп шығарушылар жұрдай болды. Жүз мыңдаған адамдар жұмыссыз қалды. Еңбеккерлер, тұрғындар орта қабатының жалпы жасау дәрежесі нашарлады. Экономикалық құлдырау аймақтағы үстем режимдерін қоғамдағы тірегінен айрылды, элеуметтік тұрақтылықтың өсуіне, қатаң саяси өзгерістерге алып келді. Дәл сол кезде, әрбір мемлекетте оқиғалар әр түрлі дамыды.

Латын америкасы мемлекеттері бұл...

1920-жылдардың аяғы...

Аргентинада Иполито Иригоен үкіметінің қызметі...

Мәселен, дәл сондай жағдайдан Аргентинада 1930-жылы әскери төңкеріс іске асырылып, Иполито Иригоеннің екінші үкіметі төңкеріп тасталды, үкіметке консерватор топтар қайтты.

Бразилияда керісінше, құлдырау бұл жерде үстемдік етіп жатқан «кофе олигархиясының» ұстанған жолын әлсіретті және мұнан қарсылас буржуа-ұлтшыл орталар пайдаланып қалды. 1930-жылғы буржуа төңкерісі олигархия режимін төңкеріп тастады.

Колумбияда да сол жылы консерватив олигархия режимінің орнына либерал-реформашылар келді. Чили және Кубада жалпылама төңкерістік шығулардың нәтижесінде құлдыраудан аздап алдын үкіметке келген диктаторлық режимдері төңкеріп тасталды.

1929–1933-жылдарда ...

Бразилияда ...

1930-жылда ...

Колумбияда ...

Солай етіп, 1930-жылдары Латын Америкасының саяси карта-сында көбінесе бірін-бірі ауыстырған түрлі саяси режимдер–басқару

формасы бойынша диктаторлық және конституциялық, элеуметтік мазмұны бойынша консервативтік, либерал-реформашы, ұлтшыл және сол күштер үстемдік етуде жалғасты.

Бұл дәуірде мемлекеттің экономикалық белсенді болуы Латын Америкасында капиталистік өркендеу жолынан әжептәуір ілгерілеп кеткен Аргентина, Мексика, Бразилия, Чили және Уругвай сияқты мемлекеттер үшін сай үдеріс еді. 1930-жылдары Латын Америкасы мемлекеттері экономикалық саясатында пайда болған өзгерістер жергілікті істеп шығарудың өсуі және ұлттық капиталдың күшеюіне алып келді.

Жұмысшылар кофені мұхитқа тастауда. Бразилия, 1932-жыл

Латын Америкасы мен АҚШ-тың қатынастары. Дүние жүзі соғыстары аралығында Латын Америкасы мемлекеттері үшін қажетті проблема олардың АҚШ-пен қатынастары болды. Бірінші дүние жүзі соғысы жылдарында Латын Америкасына Еуропа мемлекеттерінің көңіл бөлуінің әлсіреуінен пайдаланған АҚШ капиталы Орталық және Оңтүстік Америкаға кіріп келді. АҚШ-қа қарсы көңіл күйлердің өрбуінен қауіптеніп және аймақта өзінің әсерін асыру мақсатында 1933-жылы АҚШ президенті Франклин Рузвельт өз үкіметінің Латын Америкасы мемлекеттеріне интервенция ұйымдастырмауын және басқа көріністе бұл мемлекеттердің ішкі жұмыстарына араласпауын әрі олармен «жақсы көршілік» қатынастары орнатуын жариялады.

Латын Америкасы мемлекеттерінде 1920-жылдардың аяғына келіп экстенсив негізде экономиканы нәтижелі дамытудың мүмкіндіктері аяқталды.

1933-жылда президент Ф.Рузвельт өз үкіметінің Латын Америкасы мемлекеттеріне «жақсы көршілік» қатынастары орнатылуын жариялады.

Бұл Латын Америкасына қарағанда АҚШ саясатының өзгергендігін, экспансияның жұмсақ қалыбына өткендігін білдірді және Америка құрлығы мемлекеттері арасында өзара қатынастардың жақсаруында оңды қадам болды.

Платация – арнайы ауылшаруашылығы егіндерін жетістіретін үлкен шаруашылық.

Диктатура – ешқандай шектеулерсіз, әкімшіл сынптың күшіне сүйеніп жұмыс жүргізуші үкімет.

Экспансия – бір мемлекеттің өзге мемлекеттер территориясы және базарын иелеп алу мақсатында өз саяси және экономикалық әсерін таратуға қаратылған саясаты.

Пысықтау үшін сұрақ пен тапсырмалар

1. Бірінші дүние жүзі соғысы Латын Америкасы мемлекеттері дамуына қалай әсер етті?
2. 1920-жылдары Латын Америкасы мемлекеттерінде қандай саяси түзімдер қалыптасты? Қоғамда авторитар және диктаторлық режимдері үшін қандай негіздер бар еді?
3. 1920-жылдары Латын Америкасы мемлекеттерінде өткізілген реформашылық қандай бағыттарда алып барылды? Аргентинадағы И. Иригоен қызметіне баға берің.
4. 1929–1933-жылдардағы дүние жүзі экономикалық құлдырауы Латын Америкасы мемлекеттеріне қалай әсер көрсетті?
5. 1930-жылдарда АҚШ-тың Латын Америкасы мемлекеттеріне сәйкес қатынасында қандай өзгерістер пайда болды?

Өзіндік жұмыс

Картадан пайдаланып «Латын Америкасы және Кариб бассейні мемлекеттері» аттарын дәптеріңізге жазың әрі мәтінде аталмыш мемлекеттермен байланысты болмыс бар болса түсініктеме берің.

Концептуал кесте негізінде Латын Америкасы мемлекеттерінің дамуындағы өзіне тән екендігін талдау жасаң.

11-ТАҚЫРЫП. 1918–1939-ЖЫЛДАРДА ЖАПОНИЯ

Экономикалық және саяси даму. XX ғасырдың бастарында Жапония әлемнің жетекші мемлекеттеріне тәуелді болып қалмаған, салыстырмалы жоғары дәрежедегі экономикалық және әскери дамыған Азия аймағында дара мемлекет еді.

Жапонияда Мейдзи реформасы қашан болып өтті?

Бірінші дүние жүзі соғысының аяқталуы Жапонияда қатар экономикалық проблемаларды келтіріп шығарды. Бұл проблемалар, әсіресе азық-түлік өнімдерінің қымбаттауы, қарапайым адамдардың өмірге үлкен әсер көрсетті. Нәтижеде наразылық күшейе түсті.

1920-жылдар орталарына келіп мемлекетте өнеркәсіп төңкерісі болды. 1925-жылы өнеркәсіп өнімдері істеп шығару дәрежесі 1919-жылғы дәрежесінен асып кетті. Істеп шығаруды концентрациялау үдерісі жалғасты. Монополистік капитал халық шаруашылығының қажетті салаларын иелеп ала бастады. Ауыр өнеркәсіпте «Mitsubishi» және «Sumitomo» концерндері өз ұстанған жолын бекемдеп алды.

1929-1933-жылдардағы дүние жүзі экономикалық құлдырауы жапон экономикасына үлкен зиян келтірді: ол тыныштық жағдайында дамуға бейімделмеген, әлі өте күшсіз еді. Жұмыс жалақысының төмендігі сияқты ішкі базар өте әлсіз, ал сыртқы базарда жапон өнімдері сапасының төмендегідей тәрізде олар бәсекелес емес еді.

Жапония үкіметі құлдыраудан шығудың жолы ретінде экономиканы милитарландару және басқыншылықты таңдады. Жапония Қытайды, Қиыр Шығысты, кейін бүкіл Азияны басып алды, Тынық мұхиты бассейнінде өз үстемдігін орнатуды жоспарлап жатқан еді.

Жапония.

Гиити Танака.

Ішкі саяси қатынастар 1920-жылдары жаңа саяси партиялардың пайда болуымен әрі саулаушылар санын жайлап асырып барған бірнеше реформалармен характерленеді. 1925-жылдан совет-жапон қатынастары жолға қойылып, бұл экономикалық ынтымақтастық дамуында және жапон әскерлерінің Солтүстік Сахалиннен алып шығуынан көрініс тапты. **1920-жылдардың** аяғына келіп үкіметте әскерилердің рөлі күшейді және сол күштер қуғындалды. Мемле-

кетте әскерилер, әсіресе «Жас офицерлер» деп аталатын радикал көңіл күйіндегі топтардың әсері үзілді кесілді күшейді. Олар көп партиялы парламент тізімінен бас тартуды, мемлекетте диктатура орнатуды, сыртқы саяси экспансияны күшейттіруді талап етті. Үкімет бастығы **генерал Гиити Танака** да олардың жағында болды және бұл 1920-жылдардың аяғы – 1930-жылдардың бастарында «Жас офицерлер» тарапынан бірқатар саяси террорлар іске асырылуына және **1932 жыл мамырда** төңкерістің көтерілуіне алып келді. Төңкеріс сәтті болмады, бірақ Жапония «Жас офицерлер» әсері астында басқыншылық жолынан қарқынды кетті.

1920-жылдардың орталары...

“Misubisi” және “Sumitomo”...

1925-жылдан...

1932-жыл мамыр...

Жапонияда қалыптасқан тоталитар тізім өзіне тән авторитар-монархиялық қалыпқа ие еді. Азияда үстемдік ету үшін кең шеңберлі соғыс жағдайында бұл авторитар-монархистік режим жаңа көріністерді пайда қылды. Мемлекеттің үстем шеңберлері «жаңа саяси және экономикалық тізім» жарату саясатын жариялады. «Жаңа саяси тізім» дегенде қоғам үстінен әскери-мемлекет бюрократиясының қатты саяси бақылауы түсінілетін еді.

Сол тәрізді Жапониядағы үстем режим біртіндеп тоталитар характерді пайда қылды: парламент демократиясы белгілері жойылды, экономика толық мемлекет бақылауы астына өтті, жапон ұлтының ұлылығы туралы идеялар режимнің идеологиялық тірегі болып қызмет етті, тұрғындардың қолдауды қамтамасыз етті.

Сыртқы саясат. Жапонияда қалыптасқан милитаристік тоталитар режим оның жауыздық сыртқы саясатын белгілеп берді. Бұл саясат **1931-жылы** Қытайдың Манчжурия провинциясының басып алынуына және бұл жерде жапондар тарапынан Манчжур-Го қуыршақ мемлекетінің құрылуына алып келді. Ұлттар Лигасы бұл дәрекі басқыншылыққа кесімді қарсы шыққандығы үшін Жапония 1933-жылы бұл ұйымнан шықты. **1936-жыл қарашада** Жапония және Германия **антикоминтерн пакеті** деп аталатын

Жапония әскерлерінің Қытайға бастырып кіруі.

құжатқа қол қойды және 1937-жылы оған Италия да қосылды. Солай етіп «Берлин – Рим – Токио» үшбұрышы деп аталатын жауыздық мемлекеттер одағы пайда болды. 1937-жылдың жазында жапондар Қытайға қарсы кең шеңбердегі соғыс әрекеттерін бастап жіберді. **1938-жылы** генерал Фумимаро Коноэ үкіметі мемлекеттің міндеті Шығыс Азияда жаңа тәртіп орнату екендігін жариялады.

«Жаңа саяси тізім»...
1936-жыл қарашада...
«Берлин – Рим – Токио»...

1931-жыл...

1938-жыл шілде–тамыз айларында СССР-дің Қиыр Шығыстағы Хасан көлі маңында совет-жапон шекара жанжалы кең көлемді соғыс әрекеттеріне айналып кетті. Үдемелі ұрыстардан соң жапондар СССР территориясынан қуып шығарылды. 1939-жыл мамырда жапондар Халхин-Гол дариясы жанында Монғолстан территориясына бастырып кірді. Совет әскерлері көрші монғолдарға көмекке келді. 1939-жыл қыркүйекке дейін жалғасқан соғыс шеңбері бойынша Хасан көлі маңындағы соғыстардан айтарлықтай ірі еді. Бұл соғыс та жапондардың жеңілісімен аяқталды. Содан соң, **1941-жыл 5-сәуірде**, Жапония СССР-мен нейтралитет туралы пакетке қол қойды.

Милитаризация – қоғамның экономикалық, саяси және әлеуметтік өмірді әскери мақсаттарға бойсұндыру.

Бюрократия – халықтан ажыралып қалған, әкімшіл топ мүшелерін қорғайтын әкімшілік басқару тізімі.

Пысықтау үшін сұрақ пен тапсырмалар

1. Бірінші дүние жүзі соғысы Жапония үшін қандай нәтижелермен аяқталды?
2. Жапониядағы «Жас офицерлер» көтерілісі саяси режим және сыртқы саясатта қандай өзгерістерге алып келді?
3. Жапониядағы тоталитар режимнің өзіне тән ерекшеліктері не-лерден құралған еді?

4. Бірінші дүние жүзі соғысы Жапонияның экономикалық дамуына, соғыстан кейінгі экономикалық құлдырауға және 1920-жылдар орталарындағы өнеркәсіп төңкерісіне қалай әсер етті?

5. Не үшін Жапония сыртқы саясатта жауыздық және Еуропадағы фашистік мемлекеттермен жақындау жолынан барды?

Өзіндік жұмыс

Картадан Жапонияның Қытайға әскер кіргізу бағытын анықтаң және анықтама берің.

Интернет құралында Жапонияға виртуал саяхат ұйымдастырың және тақырыпта үйренілген материалдар негізінде тарихи болмыстарды талдау жасаң.

12-ТАҚЫРЫП. 1918–1939-ЖЫЛДАРДА ҚЫТАЙ ЖӘНЕ ҮНДІСТАН

Қытай. Бірінші дүние жүзі соғысы жылдарында Қытай іс жүзінде Жапонияға толық тәуелді болып қалды.

1919-жыл Париж конференциясында Қытай өз талаптарымен қатысты. Бұл талаптар жапон әскерлері тарапынан Қытай территориясын басып алуды тоқтату, Шандун аралын азат ету, Қытайдың суверенитеті және территориялық бүтіндігін тән алудан құралған еді. Талаптар Қытай ілгері Батыс мемлекеттерімен қол қоюға мәжбүр болған келісімдердің де жойылуын назарда тұтатын. Батыс мемлекеттері бұған риза болмады және Қытайға ресми кері жауабы берілді.

“Ихетуан” төңкерісі қашан болып өткен және қандай ұран астында көтерілген еді?

Мұнан ашуланған қытайлық студенттер **1919-жыл 4-мамыр күні** Бейжіңде көтеріліс бастады. Студенттер әрекеті бүкіл Қытайды күйзеліске ұшыратты және өте үлкен оңды нәтижелерге алып келді.

Сун Ятсен. Қытайға қайтаруға мәжбүр болды. Жалпы конференция Қытайдың халықаралық абыройын артып жатқандығынан дерек берді.

1920-жыл шілдеде Пекиндегі үкімет аударылып, үкіметке Ұлыбритания және АҚШ тарапынан қолдалған **У. Пейфи** келді. Нәтижеде 1921–1922-жылдары Вашингтонда болып өткен конференцияда барлық қатысушы мемлекеттер Қытайдың суверенитеті және территориялық бүтіндігіне кепілдік берді. Жекеленіп қалған Жапония Шандун облысын

Қытай және Үндістан.

Қытай төңкерісін құруда **Сун Ятсеннің** рөлі шексіз. 1921-жылы ол Қытай Республикасы президенті лауазымына сайланды. Бірақ мемлекет солтүстігі және шетел мемлекеттері Сун Ятсеннің үкіметін тән алмады. **1925-жыл наурызда** Сун Ятсен қайтыс болғаннан кейін мемлекетті тыныш жолмен бірлестіру мүмкіндігі жоққа шықты.

1920-жылдардағы «Ұлы ұлттық төңкеріс».

1925-жыл көктемде шанхайлық буржуазия, студенттер және жұмысшылар өкілдері мемлекеттегі ағылшындарға қарсы әрекет бастады. Әрекетке студенттердің тыныш демонстрациясы ағылшын полициялары тарапынан оққа тұтылуы себеп болды. Бұл отансүйгіштік әрекеті «**30-мамыр әрекеті**» атауын алды және Қытайдың суверенитетін тіктеу ұраны негізінде өтті. Төңкеріске Гоминдан партиясы (Ұлттық партия) басшылық етті. 1926-жылы генерал **Чан Кайчи** басшылығындағы гоминдан ұлттық үкіметі Ұлттық төңкерістік армияның Солтүстікке жүруді бастады. Бұл жүріс дәуірінде Орталық Қытайдың көптеген провинциялары, яғни, Ухан, Нанкин, Нанчан, Шанхай сияқты ірі қалалары гоминданшылардың қолына өтті.

Чан Кайши.

1919-жыл 4-мамыр...
1925-жыл наурызда...

1920-жыл шілдеде...
«30-мамыр әрекеті»...

Сол дәуірде гоминданшылар мен коммунистер арасында бөліну болды. Мемлекетте реал үкіметті қолға алған гоминданшылар төңкерісті аяқталған деп есептеді, ал коммунистер Қытайда социализм құру жоспарын ілгері сүрді. Олар 1931-жылы Қытай Советтік Республикасын жариялады және Мао Цзедун оның төрағасы етіп сайланды. Гоминданмен коммунистер ортасындағы күрес жиырма жыл жалғасқан азаматтар соғысына айналып кетті.

Жапонияның басқыншылығы. Жапондар 1931-жыл қыркүйекте Қытайға қарасты Манчжурияға бастырып кірді, бір күнде барлық ірі қалаларын иеледі. Бұл территорияны қорғаған Гоминдан армиясы мемлекеттің ішіне лақтырып тасталды. Чан Кайши үкіметі Жапония үстінен арыз жасап Ұлттар Лигасына жүгінді, бірақ халықаралық қоғамының назары онша күшті болмады. Бірер ірі мемлекет Жапониямен жанжалдасуды қаламады.

1932-жыл 1-наурызда жапондар Манчжурияда Манчжоу Го мемлекеті құрылғандығын жариялады.

1919-жыл 4-мамыр қытайлық студенттер Бей-жінде көтеріліс бастады.

1921-жылда Сун Ятсен Қытай республикасы президенті лауазымына сайланды

1926-жылда генерал Чан Кайши басшылығындағы Го-миндан ұлттық үкіметі Ұлттық төңкерісшіл армияның Солтүстігіне жүруді бастады.

Үндістан. Ағылшындардың отарлау үкіметі Бірінші дүние жүзі соғыс жылдарында Үндістанға өзін-өзі басқару құқығына уәде берген еді. Бірақ үнді халқының үміті іске аспады, Үндістанның мәртебесі өзгермеді. Бұл жағдай отаршылыққа қарсы күрестің жаңа дәуірін бастап берді.

Үндістан Ұлттық Конгресі қашан құрылған еді?

Махатма Ганди.

Қалаларда заманауи мәдениет және өнер-кәсіп қарқынды дамып жатқан болса-да, үнді ауылында каста тізімі, тайпашылық және сыныптарға бөлу үстем еді. Соған қарамастан, дүние жүзі соғыстары аралығында Үндістан ұлт-азаттық әрекетінің негізгі күшін үнді дикандары құрды. 1920–1940-жылдардағы үнділердің зорлық-зомбылықсыз жаппай шығуларды ұйымдастыруда үнді халқының ұлы перзенті **Махатма Гандидің** рөлі шексіз болды. Дүние жүзі соғыстары аралығында Ганди Үндістан Ұлттық конгресі (ҰҰК) партиясының идеялық бастығы, халық әрекетінің жетекшісіне айналды. Ол істеп шыққан зорлық зомбылықсыз қарсылық көрсету тактикасы қарулы қақтығыстардан, миллиондаған адамдарды өлімнен сақтап қалды.

Ұлттық азаттық күрестің, озбырлықтарсыз қарсылық көрсетудің «Гандизм» деп аталған бұл әдісі Үндістан дәстүрлерін және дикандар психологиясын терең білуге негізделген. Бұл әдісте сабыр және наразылық, консерватизм және төңкерісшілік тамаша бір тәрізде сәйкестеніп кеткен еді. Гандизм дикандарды, колөнершілерді, ұлттық

буржуазияны біріктірді және қан төгілетін қарулы күрестерсіз отаршылдардың Үндістанды тастап кетуін талап етті.

Үнді ақсүйегінің жанұясы. 1930-жылдар.

1920–1940-жылдарда... Махатма Ганди...
Гандизм... Үндістан Ұлттық конгресі...

1939-жылы Екінші дүние жүзі соғысы басталуы және Ұлыбритания Германияға соғыс жариялаумен Үндістан вице-королі мемлекетті соғыс жағдайында деп жариялады.

1920–1940-жылдардағы үнділердің озбырлықсыз жаппай шығулары ұйымдастыруда үнді халқының ұлы перзенті Махатма Гандидің рөлі шексіз болды.

1939-жылы екінші дүние соғысының басталуы және Ұлыбритания Германияға соғыс жариялауымен Үндістан вице-королі мемлекетті соғыс жағдайында деп жариялады.

Суверенитет – мемлекеттің ішкі жұмыстар және сыртқы саясатындағы толық тәуелсіздігі

Провинция – кейбір мемлекеттерде әкімшілік бірлік, облыс.

Консерватизм – дәстүрлі құндылықтар, әдет-ғұрыптар, әлеуметтік және діни тәртіптер жақтаушысы болған саяси ағым

Пысықтау үшін сұрақ пен тапсырмалар

1. Бірінші дүние жүзі соғысынан кейін Қытайда басталған студенттер әрекетінің себептері неде еді және ол қандай нәтижелерге алып келді?

2. 1920-жылдардағы «Ұлы ұлттық төңкерістің» характері және өзіне тән ерекшеліктерін түсіндіріп берің.

3. Қытайда азаматтар соғысының себептері неде еді? Не үшін ХХ ғасырдың бірінші жартысындағы Қытай тарихы – тоқтаусыз соғыстар дәуірі деп аталады?

4. Бірінші дүние жүзі соғысынан соң Үндістанда отаршылдыққа қарсы күрестің жаңа дәуірі басталуына не себеп болды?

5. Зорлықтарсыз тәуелсіздік үшін күрес және отарлау үкіметімен ынтымақтастық жасамау әрекеті нәтижесінде қандай нәтижелерге қол жеткізді?

6. ҰҰК Үндістан тәуелсіздігі үшін күресте қандай бағытты иеледі?

Өзіндік жұмыс

Картадан 1918–1939-жылдарда Қытай тарихында негізгі орын иелеген облыстарды табың және сипаттама жазың.

Махатма Ганди тарапынан айтылған төмендегі пікірді талдау жасаң және ол қандай болмысқа қатынас білдіргенін түсіндірің: «Мен үйімнің дарбаза және есіктерін мықтап бекітіп отыра алмаймын. Себебі оған таза ауа кіріп тұруы керек және сол тәрізде есік және терезелерімнен кіріп жатқан ауа дауыл болып, үйімді төңтер етіп, өзімді құлатып тастауды да қаламаймын».

13-ТАҚЫРЫП. 1918–1939-ЖЫЛДАРДА ТҮРКИЯ ЖӘНЕ ИРАН

Оспанилер империясы Германия және оның одақтастары қатарында тұрып бірінші дүние жүзі соғысында қатысты және жеңіліске ұшырады. Империя территориясы окупация қылды. Антанта мемлекеттері Оспанилер империясына қатысты жерлерді бөліп алу жоспарын құра бастады. Империяның өз территориясынан тыста барлық жерлері анексия жасалды және 1919-жылы Париж конференциясы қаулысына сәйкес Ұлттар Лигасының мандатына өтті. Батыс мемлекеттері Түркияның территориясына көз сала бастады. 1920-жылғы Севр келісіміне сәйкес Түркия территориясы бір топ Еуропа мемлекеттері арасында болып алынуы көзде тұтылды. Олардың дарақы әрекеті түрік халқының ашуын асырды. Мемлекетте қарсылық әрекеті басталды. Әрекетке **генерал Мұстафа Камал пошша** басшылық етті.

Салжұқилар мемлекеті қайсы территорияларды өз ішіне алады?

Батыс мемлекеттері тарапынан қолдалған Греция армиясы Түркия территориясына енгізілді. Солай етіп Түркия–Греция соғысы басталды. Ұзақ жалғасқан шайқастардан соң **1922-жыл қазанға** келіп М.Камал әскерлері бүкіл Түркия территориясын азат етті.

1922-жыл 1-қараша күні Түркия Ұлы Ұлт мәжілісі сұлтан үкіметін жою туралы қаулы қабылдады. Сұлтан Мехмет VI тақтан аударылды және мемлекетті тастап кетті. **1923-жылы Лозаннада** Ұлыбритания, Франция және басқа бірқатар мемлекеттер мен М.Камал үкіметі қол қойған қорытынды келісімге қарай Түркия өз суверенитеті және территориялық тұтастығын сақтап қалды.

1923-жыл 29-қазанда Түркия республика деп жарияланды, М. Камал республика президенті етіп сайланды. Мемлекетте ұзақты көздеп жүзеге асырылған реформалар басталды.

Реформалардың бас мақсаты–мемлекетті модернизациялау, деп жарияланды. Бұл Еуропа цивилизациясының барлық өркениетті жақтарын қабылдау және оларды Түркия жағдайына сай етуді

Мұстафа Камал
Атагүрік.

билдіретін еді. Реформалардың бірінші жағы дүниелілік, дінді мемлекеттен ажырату болды. Араб әліппесінен бас тартып, латын әліппесі енгізілді. Еуропаша шығу тегі (фамилия) енгізіліп, Ұлы ұлт мәжілісі М.Камолға ресми «Ата түрік» (түріктер атасы) деген шығу тегін берді.

1920-жылғы Севр келісіміне сәйкес Түркияның бөлінуі.

1922-жыл 1-қараша...
«Ата түрік»...

1922-жыл қазан...
1923-жыл 29-қазан...

1920-жылдары экономикалық саясаттың негізгі бағытын шетелдік мүлік иелерінен өнеркәсіп кәсіпорындарын, инфрақұрылма объектері, темір жолдарды сатып алу, ұлттық өнеркәсіпті жарату құрылды.

Сыртқы саясат. Ататүрік сыртқы саясатының негізгі міндеті Түркияның халықаралық абыройын асыруға қаратылды. **1932-жылы**

Ұлттар Лигасына мүше болған Түркия барлық мемлекеттермен достық қатынастар орнатуға әрекет жасады.

М.Камал Германиямен қатынастарға жеке мән берілді. Түркия сыртқы саудасының жартысынан көбі Германияның үлесіне тура келетін еді. **1941-жылы** Германиямен достық келісіміне қол қойылды. Түркия Екінші дүние жүзі соғысында ресми бейтарап қалған болса-да, үстем шеңберлерінің үлкен бөлігі Германияға тілектес еді.

Иран. 1918-жыл тамызға келіп ағылшын әскерлері бүкіл Иранды өз бақылауына алды. 1919-жылда қол қойылған ағылшын-Иран келісімі бойынша Иран іс-жүзінде Ұлыбританияның протекторатына айналдырылды. Бұл Ирандықтардың ашуын келтірді. Бүкіл мемлекетте тәртіпсіздік және көтерілістер басталып кетті. Оқиғаларға армия араласып, 1921-жыл ақпанда казактар полкі бастығы полковник Ризохан үкіметті төңкеріп тастады. **1925-жылдың желтоқсанында** шығарылған Мекеме мәжілісі Ризоханды жаңа, **Пахлавилер әулетінің** шахы деп жариялады.

Түрікменшай келісімі қашан қол қойылған және оның мазмұны неден тұрады?

М. Камалдан өрнек алып шах Иранда 1928-жылдан Еуропаша киім ұйғарылды, феодал лауазым және өтініш қалыптары жойылды, нәсілдік енгізілді. **1935-жылдан** мемлекеттің аты өзгертірілді: алдыңғы Парсы орнына **Иран** деп аталатын болды. Әйел-қыздардың территориялары туралы заң қабылданды, олар мектептерде, жоғары оқу орындарында оқу, мемлекет ұйымдарында істеу құқығына ие болды. 1935-жылы чодра оранып жүруді жою туралы заң қабылданды.

Білім саласында үлкен өзгерістер болды. 1927–1934-жылдардағы реформалар дәуірінде тегін мәжбүри бастауыш білім әрі ақшалай орта және жоғары білім туралы заңдар қабылданды. Жаңа мектептер құрылып, оқушылардың саны бірнеше есеге асты. Жоғары оқу орындарының бүкіл басты тізімі жаратылды, мәселен, Тегеран университеті ашылды. Жүздеген ирандық жастар әр жылы шетелдерге, дүниенің ең жақсы университеттеріне оқуға жіберілді.

Аграрлық саясатта Ризо шах кесімді өзгерістер жасамады. Тайпа бастықтары және басқа жер иелерінен жер-мүліктері, мәселен, уақып жерлері тартып алынып, құлдарға және офицерлерге бөліп берілді. Бірақ диқандардың ахуалы өзгермеді, олар бұрынғыдай өте жоғары жал ақысын төлей берді.

Иран. 1930-жылдар.

1928-жылда...

Тегеран университети...

1935-жылда...

1927–1934-жылдарда...

Үкімет өнеркәсіп секторының дамуын да ынталандырды. Мемлекетке машина және құрылғыларды лицензиясыз алып келуге рұқсат берілді, баж салығына жеңілдіктер берілді. Мемлекетте ағылшындардың әсерін азайту мақсатында шах Германиямен ынтымақтастықты күшейттірді. Иранға көптеген неміс мамандары және техникасы кіріп келді.

Сыртқы саясат. Шах сыртқы саясаты СССР мен Батыс мемлекеттері арасындағы қайшылықтарды есепке алып, ұсталықпен өз мүдделерін сақтап қалуға қаратылды.

1923-жыл 29-қазанда Түркия Республика деп жарияланды.

1922-жыл қазанға келіп М. Камал әскерлері бүкіл Түркия территориясын азат етті

Иранда 1927–1934-жылдардағы реформалар дәуірінде тегін мәжбүри бастауыш білім әрі ақшалы орта және жоғары білім беру туралы заңдар қабылданды.

СССР Екінші дүние жүзі соғысына қосылғаннан кейін 1941-жыл тамызда совет және ағылшын әскерлері Иранға кірітілді. Таққа келген Мұхаммед Ризо Пахлави 1942-жылы СССР және Ұлыбританиямен келісімге қол қойды. Бүкіл мемлекет территориясы соғыс дәуірінде советтер және ағылшындардың еркіне өтті.

Анексия – бір мемлекет территориясының немесе бір бөлігінің басқа мемлекетте зорлықпен қосып алынуы.

Модернизация – істеп шығару, техника, технологиялық үдеріс сияқтыларды заманауи талаптарға сай ету, жаңалау үдерісі.

Инфрақұрылым – қоғам немесе оның бірер саласы қызметін қамтамасыз етуші мекеме, басқару тізімі, байланыс құралдары және сол сияқтылар жиынтығы.

Полк – әскери бөлім.

Чодра – бірқатар мұсылман мемлекеттерінде әйелдер жабынып жүретін діни киім.

Сектор – экономиканың жалпы көрінісі, мақсаттары және міндеттері бір-біріне жақын салаларынан тұрған ірі бөлігі.

Лицензия – белгілі мерзімге белгіленген қызмет түрімен айналысу үшін берілетін құқықты бекітетін ресми құжат.

Пысықтау үшін сұрақ пен тапсырмалар

1. Бірінші дүние жүзі соғысының ақыры Түркия үшін қандай салдарға алып келді?
2. Мұстафа Камалдың үкіметке келуі Түркияның тарихи тақдырында қандай рөл ойнады?
3. Мұстафа Камал Ататүрік реформаларының негізгі мақсаты неден құралған еді? Ататүрік сыртқы саясатта қандай негізгі мақсаттарды көздеп әрекет етті?
4. Шах Ризо Пахлави реформалары Иранды заманауи мемлекетке айналдыруда қандай рөл ойнады?
5. Иранның сыртқы саясатында СССР-мен қатынастар қандай орын иелейді?
6. Түркия және Иранда жүзеге асырылған реформалар туралы айтып берің.

Өзіндік жұмыс

Картадан пайдаланып 1918–1939-жылдарда Түркия және Иран тарихындағы оқиғалар хронологиясын түзің.

Түркия және Иранда іске асырылған реформалармен 1930-жылдары Өзбекстанда өткізілген реформаларды салыстырың. Ұқсас және ерекшеленетін жақтарын Венн диаграммасында көрсетің.

14-ТАҚЫРЫП. 1918–1939-ЖЫЛДАРДА АФРИКА МЕМЛЕКЕТТЕРІ

Африка құрлығын кең мағынада екі аймаққа бөлуге болады: Солтүстік және Тропикалық Африка. Африка құрлығының солтүстік бөлігі араб-ислам цивилизациясының бір бөлігіне айналды. Бұл территория әрдайым Таяу Шығысқа ұмтылып жасайды және сонымен Африканың қалған бөлігінен ерекшеленетін еді. Солтүстік Африкада Мысыр, Израиль, Тунис, Марокаш, Ливия орналасқан.

Африкада орналасқан қайсы көне мемлекеттерді білесіз?

Мысыр. 1922-жылы Ұлыбритания Мысыр үстінен өз протекторатын жойып, оның толық тәуелсіздігін тән алды. **1923-жылы** қабылданған конституцияға сәйкес Мысыр монархия деп жарияланды.

1941-жылы Мысыр территориясына Германия және Италия әскерлері енгізілді.

Израиль, Тунис және Марокаш Францияның отар елдері болып, Бірінші дүние жүзі соғысынан кейін де сол жағдай сақталып қалды. Дүние жүзі соғыстары аралығында Израильде–Фархат Аббас, Тунисте–Хабиб Буғиба, Марокашта–Абдул Карим басшылығында ұлт-азаттық әрекеттері басталды. Бұл әрекеттер жеңіске жетпеген болса да, аймақтағы араб халықтары ұлттық және саяси санасының өсуінде үлкен рөл ойнады.

Оңтүстік Африка және Таяу Шығыстың картасы.

Екінші дүние жүзі соғысы жылдарында көптеген мұсылмандар Францияны қолдады, француз армиясының құрамына кірді. 1940-жылы Франция жеңіліске ұшырағаннан кейін Израиль және Тунис Германия және Италияның шикізат базасына айналдырылды.

Ливия. Бірінші дүние жүзі соғысынан кейін Италия Ливияға көп мың адамдық әскер кіргізді. Ливия қарсылық әрекеті отрядтары Италия әскерлеріне қарсы күрес алып барды. **1931-жылы** қарсылық әрекеті бастырылып, оның жетекшілері өлтірілді. Ливия Италияның отарына айналдырылды.

Екінші дүние жүзі соғысы жылдары Италия Ливияның ыңғайлы стратегиялық орналасуынан пайдаланды: порттар, аэродромдар, жолдар құрылды. Мемлекет территориясы соғыс әрекеттері алаңына айналды.

1922-жыл ақпанда...

1931-жыл Ливияда...

Ұлттық-азаттық әрекеті жетекшілері...

Тропикалық Африка. Жақынға дейін көпшілік Еуропалықтар Африка тарихын менсінбестен, бұл тарих жалпы болмаған деп есептейтін еді. XX ғасырдың бастарына дейін Африка тарихы еуропалықтардың назарында тек құл саудасы және экономикалық талаушылықпен байланысты еді. **1926-жылы** Ұлттар Лигасы тарапынан қабылданған «Құлдық туралы» конвенцияда құлдық және құл саудасына анықтама беріліп, олар қараланды.

Африканың Еуропа мемлекеттері тарапынан бөліп алынуы.

Бірінші дүние жүзі соғысынан соң Африканың оңтүстік және орталық бөлігінде орналасқан территориялар Ұлыбританияға қатысты болып, оның отарларында Африка жалпы тұрғындарының жарымынан көбі жасайтын еді.

Франция Африка құрлығының үлкен территориясын иелеп алған болса да, Франция отар елдерінің негізгі бөлігі Батыс және Экваторлық Африкада орналасқан және бірнеше бөлігі Шөлейт Кабирге тура келетін еді.

Қалған территорияларды Бельгия, Португалия, Испания және Италия өзара бөліп алған еді.

Африкада метрополиялар саясатының өзіне тән жақтары. Бірінші дүние жүзі соғысынан кейін Африкада инфрақұрылым

объекттері: темір жолдар, жерлер, байланыс тізімі, сондай-ақ Еуропа типіндегі әкімшілік ұйымдар, мектептер, емханалар құрылды. Миссионерлік қызметі арқылы христиан діні таралды. Нәтижеде Африканы модернизациялау үшін ұмтылулар пайда болды, дәстүрлі қоғамға Еуропадағыдай элементтер кіріп келді.

Экономикада тұрғындардың үлкен бөлігі алдыңғыдай дәстүрлі әдісте күн көрумен бос емес еді, ауыл шаруашылығы алғашқы қауымдық әдісте алып барылатын еді, бір бөлік тұрғындар колөнершілік, аңшылықпен бос емес болып, үздіксіз еңбек ету тәжірибесіне ие емес еді.

Әлеуметтік салада ескі құрылым (үлкен жанұя, әулеті, қоғам, тайпа), тайпа және қоғам бастықтарының алдыңғы ерархия, ұрықтар және тайпалар ортасындағы қатынастардың күрделі тізімі, құлшылық сақталып қалды. Қоғамда жергілікті тәуіп және абыздардың абыройы әлі де өте жоғары еді.

Саяси салада жаңа саяси институттар пайда болған жерлерде де олар ескі саяси тізім негізіне құрылды, оларда тайпа бастықтары, абыздар және сол сияқтылар негізгі рөл ойнады.

Мәдени салада сәттіліктер көбінесе тек сыртқы көрініс еді; христиандық ресмилік үшін қабылданды, жергілікті тұрғындардың санасы мінез-құлқында алдыңғыдай дәстүрі мәдениет және ежелгі көзқарастар билеуші болып қала берді.

1926-жылда ...

Африкада инфрақұрылым объекттері...

1940-жылда ...

1920-жылы Африкада Бірінші саяси партия—Африка Ұлттық конгресі (АҰК) құрылды. Содан соң құрлықтың барлық территорияларында партиялар және кәсіподақтарына ұқсас ұйымдар пайда болады.

Африка халықтарының саяси белсенді болуында Панафрика конгресстері үлкен рөл ойнады. Панафрика әрекеті жергілікті тұрғындардың нәсілдік кемсітулерге шек қою, тән жазасын және мәжбүри еңбекті жою сияқты талаптарды ілгері сүрді. Бұл дәуірде Панафрика әрекетінің көзге көрінген қайраткерлері, панафриканизмнің «аталары» Вильям Дюбуа және Маркос Гарви еді.

Вильям Дюбуа.

1926-жылы Ұлттар Лигасы тарапынан «Құлдық туралы» конвенция қабылданды.
1920-жылы Африка Ұлттық конгресі (АҰК) құрылды.

Маркус Гарви.

Африка, Батыс Еуропа және басқа территориялардағы соғыс әрекеттерінде қатысты. Африкалықтардан құрылған ұлттық әскери бөлімдер кейінірек тәуелсіздік үшін күресте қажетті рөл ойнады.

1930-жылдардың екінші жартысынан Африкада экономикалық даму қарқындары үдетілді. Сол кезде жергілікті тұрғындарды ықтиярсыз еңбекке баулу тәртіпке салынды.

1939-жылы Екінші дүние жүзі соғысының басталуымен Африка соғысқа қатысушыларының жоспарларында қажетті стратегиялық мазмұнды пайда етті. Жүз мыңдаған африкалықтар Солтүстік

Цивилизация – әлеуметтік даму және материалды мәдениет дәрежесінің белгілі бір әлеуметтік–саяси тізімге тән болған басқышы.

Конвенция – жеке мәселе бойынша халықаралық келісім, халықаралық келісімнің түрі.

Миссионерлік – өзге дін өкілдері арасында христиан дінін үгіттеуге бағытталған қызмет.

Иерерхия – төменнен жоғарыға қарап амал баспалдағы бойынша бойсұну тәртібі.

Пысықтау үшін сұрақ пен тапсырмалар

1. XX ғасырдың бастарында Африка халықтары тарихы туралы нелер білесіз?
2. 1926 жылы Ұлттар Лигасы тарапынан қандай мазмұндағы конвенция қабылданған?
3. Бірінші дүние жүзі соғысы барысында Африка құрлығы негізінен қайсы мемлекеттер арасында бөліп алынған еді?

4. Еуропалықтар кіріп келуімен Африкада модернизациялау тенденциялардың пайда болуы нелерде көрініс болды?

5. Тұрғындар арасында дәстүрлік қалдықтарының күштілігі экономикалық, әлеуметтік және саяси салаларға қандай көрініс тапты?

6. Африка Ұлттық конгресі және Панафрика әрекеті туралы нелер білесіз?

Өзіндік жұмыс

Картадан пайдаланып, Африканың Еуропа мемлекеттері тарапынан басып алынуын талдау жасаң және мәліметтерді дәптеріңізге белгілеп қойың.

Тақырып мәтінін оқу барысында сізге таныс болмаған сөздерді дәптеріңізге жазың әрі сөздіктер көмегінде түсініктерді талдау жасаң.

15–16-ТАҚЫРЫПТАР. ЕКІНШІ ДҮНИЕ ЖҮЗІ СОҒЫСЫ ЖӘНЕ ОНЫҢ ҚОРЫТЫНДЫЛАРЫ

Германияда фашисттердің үкіметке келуі және халықаралық қатынастар. 1933-жыл қаңтарда Германияда А.Гитлер басшылығындағы национал-социалистік жұмысшы партиясы үкіметке келді. Ол Германияның Бірінші дүние жүзі соғысындағы жеңілісі үшін кек алуды өз алдына мақсат етіп қойған соғыс партиясы еді.

Бірінші және Екінші дүние жүзі соғыстарын келтіріп шығарған жалпы ерекшеліктер нелерден құралған?

1938-жылғы Мюнхен келісімі. Аустрия аншлюс қылынғаннан соң Германия Чехославакияны басып алуға дайындала бастады. Чехославакияның Судет облысы тұрғындарының көпшілігін неміс ұлтына тән адамдар құрайтын еді. Гитлер бұл облыстың Чехославакиядан алынып, Германияға берілуін талап етті.

Ұлыбритания және Франция басымының астында Чехославакия үкіметі Германияның талабын орындауға мәжбүр болды.

Чехословакияның капитуляциясы **1938-жыл 29-қыркүйек** күні Мюнхенде құжаттастырылды.

Еуропа мемлекеттерінің шекарасы. 1939-жыл 1-қыркүйек жағдайы.

Мюнхен келісімінен кейін екі фронтта соғыс алып баруды қаламаған СССР мен Германия мүдделері уақытынша сай түсті. Бұл **1939-жыл 23-тамызда** 10 жыл мерзімге өзара соғыс жасаспау туралы Совет-Герман пактінің (Молотов–Риббентроп пакті) қол қойылуына алып келді.

Екінші дүние жүзі соғысының басталуы. **1939-жыл 1-қыркүйек** күні Германияның Польшаға бастырып кіруімен Екінші дүние жүзі соғысы басталды және **1945-жыл 2-қыркүйекке** дейін жалғасты.

Польшаға көмек беруді уәде берген Ұлыбритания және Франция 3-қыркүйек күні Германияға соғыс жариялады.

Совет жетекшілері кезеңнен пайдаланып қалды. **1939-жыл 17-қыркүйек** күні Польшаға совет әскерлері енгізілді. Германия мен СССР ортасында достық келісіміне қол қойылып, онда Польша мемлекеті саяси картадан бүтіндей өшіріп тасталды.

1939–1940-жылдарда совет-фин соғысы болып өтті. Советтер өте үлкен жоғалтулардын есесіне Карелияны Виборг қаласымен бірге СССР құрамына қосып алды. Бірақ тез жеңіске жету және Финляндияны тәуелді мемлекетке айландыру жоспары іске аспады. СССР жауыздық мемлекет ретінде Ұлттар Лигасы құрамынан шығарылды. **1940-жыл наурызда** СССР Финляндиямен бітім кұруға мәжбүр болды.

Немістің бомбалауынан жасырынған совет балалары. 1941-жыл, шілде.

1940-жыл қыркүйекте Германия, Жапония және Италия ортасында әскери ынтымақтастық туралы келісім – Үштер пактіне қол қойылды. Тез арада бұл пактке Мажарстан, Румыния, Словакия және Болгария да қосылды.

Германияның СССР-ге бастырып кіруі. Германия мен СССР арасындағы соғыс анық болып, Батыс Еуропаның иеленуін Гитлер өзінің негізгі жоспары – Шығысқа жүру үшін дайындық ретінде қарап жатқан еді. Гитлер СССР-ді қарқындылықпен тас-талқан етуді көзде тұтқан «Барбаросса» жоспарын бекітті.

Антигитлер коалициясы. Соғыс дәуірі плакаты.

1941-жылы 22-маусымда Германия СССР-ге бастырып кірді. Германияның шабуылы СССР үшін күтілмегенде болып қалғандығы И.Сталиннің ең үлкен қателерінің бірі болды.

Соғыстың аяқ астынан басталуы соған алып келді, совет авиациясының үлкен бөлігі әуеге көтерілуіне үлгірместен аэродромдарда жойылды, әскерді басқару мен қамтамасыз ету тізімі ізден шықты.

Екінші дүние жүзі соғысының себептері және желеулері...

1933-жыл қаңтарда... 1938-жыл 29-қыркүйек...
 1939-жыл 23-тамызда... 1939-жыл 1-қыркүйек...
 1939–1940-жылдар... 1940-жыл наурызда...
 1940-жыл қыркүйекте... 1941-жылы 22-маусымда...

Антигитлер коалицияның құрылуы. Германия СССР-ге шабуылды бастауымен Ұлыбритания бас министрі У. Черчилль және АҚШ президенті Ф.Д. Рузвельт советтермен бірлігін жариялады.

1941-жыл тамызда АҚШ және Ұлыбритания соғыс кезеңі және одан кейінгі ынтымақтастық жақтары туралы декларацияны – **Атлантикалық хартияға** қол қойды. Бұл құжатқа қол қойған тараптар территориялық және басқа байлықтарды иелеп алуға ұмтылмау, халықтардың өз басқару қалыбын еркін таңдау құқығын құрмет еті, зорлық жолымен суверенитетінен ажыраған халықтардың өз территорияларды тіктеуге ұмтылуын қолдау міндетін өз мойнына алды. **1941-жыл қыркүйекте** СССР Атлантикалық хартияның негізгі бағыттарын қабылдады.

Тынық мұхитында Жапония бастаған әскери әрекеттер АҚШ-тың соғысқа қосылуын және антигитлер коалицияның бүтіндей қалыптасуын үдетті.

1941-жыл желтоқсанда АҚШ-тың соғысқа қосылуымен антифашистік коалиция ұйымдастырушылық тұрғыдан құжаттастырылды. Коалиция мүшелері және Үштер одағына қарсы соғысып жатқан басқа мемлекеттер үкіметтері Декларацияға қол қойды. Онда дұшпанның үстінен жеңіске жету үшін барлық мүмкіндіктерді жұмылдыру, сепараттық бітім құрмау міндеттемелерін жүктеді, соғыстан кейін дүние тәртібі Атлантикалық хартия бағыттары негізінде орнатылуы белгілеп қойылды.

Фронтқа шығарып салу. Ресей.

Соғыстың барысы. АҚШ соғысқа қосылуымен антигитлер коалиция мемлекеттері материалдық және адамилық ресурстарда сөзсіз үстемдікке жетті. Бірақ, соғыстың барысында бетбұрыс бірден пайда болмады. 1941-жыл желтоқсанда неміс әс-

керлері Мәскеудің төменгі шегінде ұрыста жеңілді және соғыстағы алғашқы қатаң жеңіліске ұшырады. Бірақ олардың шабуылдық рухы әлі сындырылмаған еді. **1942-жыл көктем-күзде** неміс әскерлері Еділ дариясына және Солтүстік Кавказға шықты. Африкада Герман-Италян әскерлері әліге дейін Мысырға қауіп төндіріп тұрар еді, Жапония Малайзия, Бирма, Филиппин, Индонезияны басып алды, жапон әскерлері Үндістан мен Аустрия босағасында тұратын еді.

У. Черчилль, Ф. Рузвельт, И. Сталин Қырым (Ялта) конференциясында.
1945-жыл, ақпан (солдан).

1942-жыл қарашада совет әскерлері Сталинград түбінде қарсы шабуылға өтіп, Волгаға шыққан Герман әскерлерінің үлкен тобы – 22 дивизиясын қоршап алды және қиратты. 1943-жыл ақпанда қоршаудағы неміс әскерлері тізе бүкті.

Сталинград түбіндегі жеңіліс Үштік одағы мемлекеттері үшін апатты болды. Германия өз армиясының жауыргерлік қабілетін

тіктеу үшін жалпы мобилизациялау жариялады. Германияның қордағы барлық әскерлері Шығыстық фронтқа жұмылдырылды, нәтижеде одақтастар 1943-жыл мамыр айында Италия-Герман әскерлерін Африкадан толық қуып шығуға қол жеткізді.

1944-жылы Совет Одағы өз территориясын толық азат етті, совет әскерлері Шығыстық Еуропаға кіріп келді. 1944-жылы одақтастар Францияның солтүстік-батысына әскер түсіріп, Франция және Белгияны азат етті. Соғыс Германияның өз территорияларына жетіп келді.

Фашизмге қарсы күресте Италия-Герман әскерлері тарапынан жаулап алынған территориялардағы ұлттық-отансүйгіш күштері – генерал де Голь басшылығындағы «Азат Франция» Қарсылық әрекеті, **И.Б.Тито** басшылығындағы Югославияның азаттық әрекеті үлкен рөл ойнады.

Соғыс жылдары Гитлершілерге қарсы коалиция мемлекеттерінің өзара қатынастарына сай негізгі мәселелер СССР, АҚШ және Ұлыбритания лидерлерінің кездесулерінде шешілді. Соғыс барысында сондай кездесулер үш–Тегеранда (1943), Қырымда (Ялта) (1945-жыл, ақпан), Потсдамда (1945-жыл, шілде-тамыз) болып өтті.

Германияның тізе бүгуі. 1945-жыл 16-сәуірден 2-мамырға дейін Берлин операциясы іске асырылып, сол уақыт ішінде Үшінші рейхтің астанасы қоршап алынды және штурммен басып алынды. Рейхстагтың үстінде советтердің қызыл жалауы орнатылды.

1945-жыл 8-мамыр күні Жоғары бас қолбасшы орынбасары Г.К.Жуков Совет Одағы атынан Германияның сөзсіз тізе бүккені жайлы актке қол қойды. **9-мамырды СССР-де «Жеңіс күні»** деп жариялады.

Соғыс жылдары СССР-дың құрамында болған Өзбекстан да фашизмге қарсы күресте белсенді қатысты. Әскери қызметке шақырылғандардың бір бөлігі қайтыс болды, он мыңдаған адамдар хабарсыз жоғалып, мүгедек болып қайтты. Фронтта қаһармандық көрсеткен жүздеген өзбекстандықтар Совет Одағы Қаһарманы атағына, орден және медалдарға ие болды. Соғыс жылдары фронт алды территорияларынан 1 млн.нан астам адам Өзбекстанға эвакуация қылынды, содан 200 мыңнан астамы балалар еді. Олар өзбек жанұяларында баспана және мейір тапты. Мұнан тыс, СССР-дің фронтқа жақын территорияларынан жүзге жуық жақын өнеркәсіп кәсіпорындары Өзбекстанға көшіріп алып келтірілді. Олар фронт үшін әскери өнімдер жеткізіп берді. Соғыс жылдары өзбек халқы өте үлкен табандылық үлгісін танытты.

**Атлантикалық хартия... 1941-жыл желтоқсанда...
1942-жыл көктем-күзінде... 1943-жыл мамыр...
1945-жыл 16-сәуірден 2-мамырға дейін...
1945-жыл 18-мамыр...**

Жапонияның талқандалуы. 1945-жыл 6-тамыз күні АҚШ Жапонияның Хиросима және 9-тамыз күні Нагасаки қалаларына атом бомбаларын тастады. Атом бомбаларының жарылуы нәтижесінде негізінен тыныш тұрғындар қайтыс болды.

1945-жыл Совет Одағы Жапонияға қарсы соғысқа енді. **1945-жыл 2-қыркүйек** күні Жапония сөзсіз тізе бұгу туралы пакетке қол қойды. **Екінші дүние жүзі соғысы аяқталды.** Негізін фашистік Германия, Италия және милитаристік Жапония құраған жауыздық мемлекеттер блогы тас-талқан қылынды.

Екінші дүние жүзі соғысының салдары. Екінші дүние жүзі соғысы алты жыл жалғасты және адамзатқа өте үлкен қайғылар келтірді. 110 млн. адам соғысқа аттандырылды. 60–65 млн. адам қайтыс болды, олардың арасында әскери қызметкерлермен бірге миллиондаған тыныш тұрғын да бар еді.

Фашист қылмыскерлері Ньорнберг сот үдерісінде.

Біріккен Ұлттар Ұйымының құрылуы. Антифашистік коалиция мемлекеттері соғыстан кейінгі дүние құрылуының бағыттары туралы өз қарауларын Біріккен Ұлттар Ұйымы (БҰҰ) Жарғысында баяндалды. БҰҰ Жарғысы көптеген халықтар күресінің мазмұнына айналған және жер жүзіндегі барлық халықтардың тыныштық және теңдікте жасау бейімділігі болған жалпыадамилық құндылықтарды жариялады.

Ньюрнберг және Токио сот үдерістері. Германияның Ньюрнберг қаласында 1945-жыл қарашадан 1946-жыл қазанға дейін фашист жетекшілері үстінен сот үдерісі болып өтті. Онда Германияның негізгі саяси және әскери жетекшілері жазаға тартуға үкім етілді. Трибунал нацисттер партиясының жетекшілігін, СС, СД сияқты шабуылшы отрядтарды және гестапаны (саяси полиция) қылмыскер ұйымдар деп жариялады.

1946-жыл мамырдан 1948-жыл қарашаға дейін Жапонияның астанасы Токио қаласында жапон агрессиясынан жапа шеккен мемлекеттер өкілдерінен құралған Халықаралық әскери трибунал соғыста айыпты деп табылған жапон әскери қылмыскерлерінің үстінен үкім шығарды.

1940-жыл қыркүйекте Германия, Жапония мен Италия арасында әскери ынтымақтастық туралы келісім – Үштік пакетіне қол қойылды.

1945-жыл 2-қыркүйек күні Жапония сөзсіз тізе бұгу туралы пакетке қол қойылуымен Екінші дүние соғысы аяқталды.

Германияның Ньюрнберг қаласында 1945-жыл қарашадан 1946-жыл қазанға дейін фашист басшылары үстінен сот үдерісі болып өтті.

Ньюрнберг және Токио сот үдерістері шабуыл, соғыстар әрі тыныштық және адамгершілікке қарсы басқа қылмыстарда айыпты болған бас әскери қылмыскерлер үстінен өткізілген тарихта бірінші сот үдерісі болды. Шапқыншылық, әскери қылмыстарды, тыныш тұрғындарға қарағанда террорды қаралаған сот қаулылары тек бас әскери қылмыскерлерді жазалап қоймай, халықаралық құқықтың да қажетті мәртебесіне айналды. Тарихта бірінші рет мемлекет, үкімет немесе армия бастығы мәртебесі адамдарды қылмыстық жауапкершіліктен босатпауға халықаралық деңгейде тән алынды.

Капитуляция – соғысып жатқан тараптардың бірінің ұрыс әрекеттерін, қарулы қарсылық көрсетуді жалғастырудан бас тартуы.

Коалиция – жалпы мақсатқа жету үшін кейбір тұлғалар, саяси партиялар, мемлекеттер арасында құрылатын одақ.

Хартия – мәжбүри күшке ие болмаған халықаралық актің жалпы ережелері және мақсаттарын көрсететін құжат.

Декларация – белгілі қажетті мәліметтер баяндалған кейбір ресми құжаттардың аталуы.

Дивизия – ірі әскери бөлім.

Эвакуация – соғыс әрекеттері болып жатқан территориядан адамдар, мекемелер, кәсіпорындар және басқалардың соғыс болмай жатқан қауіпсіз территорияларға көшірілуі.

Гестапо – мемлекет құпия полициясы; фашисттер Германиясында өзгеше пікір жүргізушілерге қарсы күресу үшін құрылған күш қолданушы ұйым.

Трибунал – төтенше, көпшілік жәйттерде әскери сот.

Аншлюс – қосып алу, одақ. Тарихта, негізінен, Аустрияның Германия құрамына қосып алуына сәйкес қолданылады.

Пысықтау үшін сұрақ пен тапсырмалар

1. Фашистік Германияның талқандалуында дүние мемлекеттерінің орны қандай?
2. СССР-дің Жапонияға қарсы соғысқа қосылуы Екінші дүние жүзі соғысының аяқталуында қандай рөл ойнады? Хиросима және Нагасаки қалаларына тасталған атом бомбалары соғыстың аяқталуына шешуші әсер көрсетті ме?
3. Екінші дүние жүзі соғысының негізгі нәтижелері туралы айтып берің.
4. Соғыс нәтижелері одан кейінгі он жылдар дүние жүзі өркендеуінің қандай бағытын белгілеп берді?
5. БҰҰ-ның құрылуы соғыстан кейін дүниеде тыныштықты сақтауда қандай рөл ойнады?
6. Нью-Йорк және Токио халықаралық соттарының қаулылары қандай саяси және тарихи маңызға ие болды?

Өзіндік жұмыс

Картадан Екінші дүние жүзі соғысының басталуы қарсаңындағы Еуропа мемлекеттері территорияларына анықтама жазың

Өткір Хашимовтың “Дәптердің шетіндегі жазулар” кітабынан алынған төмендегі қатарды оқың және дәптеріңізге тақырыппен байланысты етіп эссе жазың: “Ұрыста жеңіске жеткен және бақытты патша, жеңіске жеткен мен бақытты әскер, жеңіске жеткен және бақытты мемлекет, жеңіске жеткен және бақытты құрылым болуы мүмкін. Бірақ жеңіске жеткен және бақытты адам болмайды. Себебі, соғыс адамды адам өлтіруге мәжбүр қылады. Ал адам өлтірген адам – ешқашан бақытты болмайды”.

Сайд Ахматтың “Көкжиек” романының “Айрылысу күндерінде” деп аталған бөлімін оқың және “Дәуірмен диалог” тақырыбында шығарма жазың.

17-ТАҚЫРЫП. ЕКІНШІ ДҮНИЕ ЖҮЗІ СОҒЫСЫНАН КЕЙІНГІ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАР: «СУЫҚ СОҒЫСТЫҢ» БАСТАЛУЫ

Антигитлер коалиция мүшелері соғыста жеңіске жетіп, адамзат цивилизациясы тарихында жаңа бетті ашқандарында, бұл бетке нелер жазылады, оның мазмұны қандай болуын әлі ешкім айта алмайтын еді. Бірақ бар-жоғы 30 жылдың ішінде адамзат тарихындағы ең үрейлі екі соғысқа тікелей куәсі болған дүние халықтарының тыныш-тату жасауды қалайтындығы, тыныш даму арманы бірлестіріп тұратын еді.

Бірінші дүние соғысынан кейін халықаралық қатынастар қайсы келісімдер негізінде тәртіпке салынған еді?

«**Суық соғыстың**» басталуы. Дүниені территориялық қайта бөлу үшін алып барылған екі дүние жүзі соғыстарынан соң дүниедегі күштердің сәйкестілігінде үлкен өзгерістер пайда болды. Батыстың либерал-демократиялық мемлекеттерімен СССР ортасында қайшылықтар күшейіп барды. Соғыстан соң АҚШ совет-Америка қатынастарының тарихында бірінші рет СССР-ге қарсы ядро құралын қолдауы мүмкін екендігімен қауіп салды. Отставкада болса да соғыс жылдары үлкен абыройға ие болған У.Черчилль **1946-жыл наурызда** АҚШ-тың Фултон қаласында Вестминистр колледжі тыңдаушыларының алдында сөзге шығып, АҚШ-қа «тыныштық сүйер халықтардың совет шапқыншылығына» қарсы күресуге басшылық қылуды ұсынды. У.Черчилль бұл сөзінде қолдаған «темір перде» тірек сөзі ұзақ уақыт Батыс пен Шығыс арасындағы символдық шекара болып қалды.

1947-жыл маусым айында АҚШ мемлекет хатшысы А.Маршал Еуропа мемлекеттеріне соғыс салдарын жоюда көмек көрсету идеясын ілгері сүрді. Совет дипломатиясы «Маршал жоспарынан» бас тартты. Советтер «Маршал жоспары» СССР-дің Шығыс Еуропадағы әсеріне кезектегі қауіп, Америка капиталының Еуропаны иелеу үшін ұрынуы, деп бағалады. Оқиғалардың кейінгі дамуы бұл баға үшін дұрыс еместігін көрсетті. Еуропаның екі топқа, бір жақтан, «Маршал жоспарын» қабылдаған және АҚШ-пен жақындасу жолын таңдаған мемлекеттер, екінші жақтан, өркендеудің социалистік жолын және СССР-мен ынтымақтастықты таңдаған мемлекеттерге бөлінуі әжептәуір ұзаққа созылған қарама-қарсылықты бастап берді. Еуропа құрлығында, ал кейін бүкіл дүние деңгейінде бір-біріне қарама-қарсы тұрған әскери-саяси және экономикалық одақтар тізімі қалыптасты. Дүниенің ең үлкен мемлекеттері – АҚШ пен СССР бұл одақтардың орталықтарына айналды.

1949-жыл қаңтарда СССР мен Шығыс Еуропаның көпшілік мемлекеттері экономикалық одақ – Өзара Экономикалық Көмек Кеңесі (ӨЭКК) құрылғандығын жариялады. Өз кезегінде Батыс мемлекеттері **1949-жыл сәуірде** Солтүстік Атлантика Келісімі ұйымы (НАТО) деп аталатын әскери-саяси ұйымды құрды. НАТО-ға жауап ретінде **1955-жылы** СССР мен Шығыс Еуропа мемлекеттерінің әскери-саяси одағы – **Варшава Келісімі Ұйымы** құрылды.

У. Черчилль баяндамасының түп маңызы...

«Маршал жоспары»...

1949-жыл сәуірде...

1949-жыл қаңтарда...

1955-жылда...

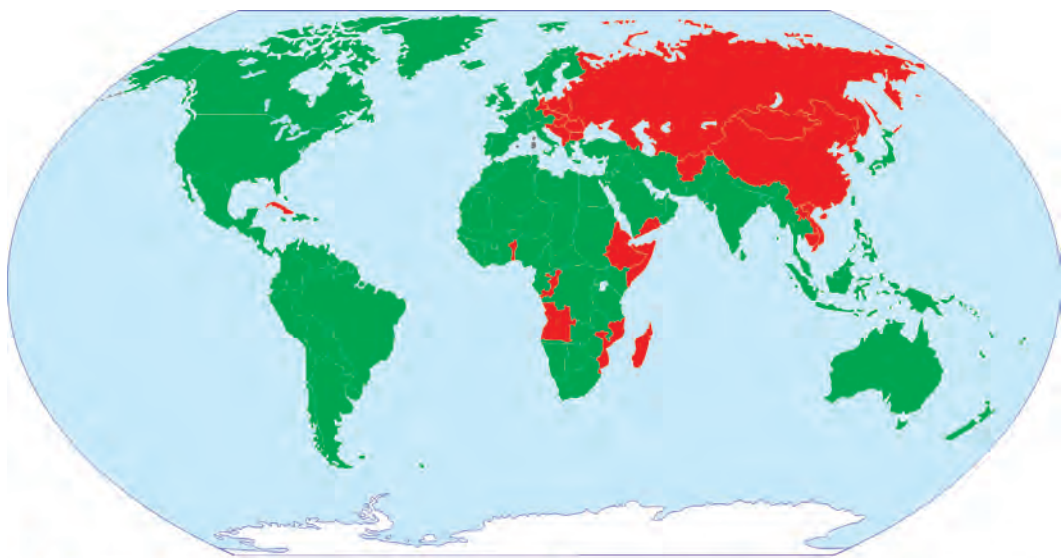
АҚШ және СССР: дүниені бөлу үшін күрес. Карикатура.

Отарлау тізімінің құлауы. Отарлау тізімінің құлауы және жаңа, тәуелсіз мемлекеттердің пайда болуы дүние жүзі өркениетіндегі екі полярлы тізімге берілген күшті соққы болды. 1950-жылдардың өзінде-ақ бұл мемлекеттер өзіне тән өркендеу жолын таңдау үшін халықаралық майданға шықты және кейіннен «**үшінші дүние мемлекеттері**» атауын алды. Бұл ретте қосылмау әрекеті пайда болуы үшін жағдай жаратты.

Жаңа мемлекеттердің көпшілігі өзінің өркендеу жолын СССР-мен де және АҚШ-пен де қатты байланыстыруды қаламайтын еді. Кейін Бұл тенденция және де дамыды: Иосиф Броз Тито, Жавохарлал Неру, Жамол Абдул Носир ұсынысына сәйкес отарлаушылықтан азат болған мемлекеттер **1961-жылы Қосылмау әрекетін** құрды.

1970–1980-жылдардағы халықаралық қатынастар. 1970-жылдары халықаралық қатынастардағы шиеленіс біраз жұмсады. 1972-жылы СССР мен АҚШ арасында стратегиялық қаруларды шектеу бойынша бірінші келісім (**СҚШ-1**) және **1975-жыл** Еуропада Қауіпсіздік және ынтымақтастық кеңестің Қорытындалушы актіне қол қойылды. Бұл құжат келісім емес еді, бірақ үлкен ақылақтық-саяси маңызға ие болды, дегенмен ол халықаралық қатынастарда жаңа өркендеушілік нормаларын орнатты. Сондай жағдайда **1979-жылы** СССР мен АҚШ арасында **СҚШ-2** келісіміне қол қойылды.

1979-жыл желтоқсанда Ауғанстанға совет әскерлері енгізілді және халықаралық қатынастарда және де шиеленістер басталды. Бұл шиеленісті жұмсату, екі жақты да қанағаттандыратын қатынастар қалыбын табу үшін алғашқы әрекеттер СССР мен АҚШ лидерлері М.С.Горбачв және Р. Рейгеннің **1980-жылдары** Женева және Рейкявиктегі кездесулерінде басталды. Бұл кездесулер бірер-бір келісімнің қол қойылуымен аяқталмаған болса да, екі жақтың да адамзатты ядро соғысы қаупінен сақтауға болған ұмтылуды көрсетті.

■ – Социалистік мемлекеттер ■ – Капиталистік мемлекеттер

Дүниенің капиталистік және социалистік мемлекеттерге бөлінуі.
XX-ғасырдың 80-жылдары.

1949-жыл қаңтарда Өзара Экономикалық Көмек Кеңесі (ӨЭКК) құрылды.

1949-жыл сәуірде Солтүстік Атлантика Келісімі ұйымы (НАТО) деп аталатын әскери-саяси ұйымды құрды.

1955-жылы СССР және Шығыс Еуропа мемлекеттерінің әскери-саяси одағы – Варшава Келісімі Ұйымы құрылды.

1980-жылдардың екінші жартысынан бастап 1990-жылдардың бастарына дейін халықаралық қатынастарда белсенділік пен жылулық дәуірі болды.

Маршал жоспары – екінші дүние соғысынан кейін АҚШ-тың Мемлекет хатшысы Жорж Маршал жағынан Еуропа мемлекеттерін тіктеу бойынша ұсынылған жоспар.

НАТО – Солтүстік Атлантика келісімі ұйымы. Кейбір Еуропа және Солтүстік Америка мемлекеттері жағынан Екінші дүние жүзі соғысы кейін құрылған әскери-саяси одақ.

Варшава Келісімі Ұйымы – екінші дүние жүзі соғысынан кейін СССР және Шығыс Еуропадағы социалистік мемлекеттер жағынан құрылған әскери-саяси одақ.

Пысықтау үшін сұрақ пен тапсырмалар

1. Соғыстан кейін СССР және АҚШ арасындағы негізгі қайшылықтар нелерден құралған еді?
2. «Маршал жоспары» және АҚШ пен СССР-дің Еуропадағы экономикалық бәсекелесі қандай нәтижелерге алып келді?
3. 1970–1980-жылдарда халықаралық қатынастардағы негізгі оқиғалар нелерден құралған еді? АҚШ және СССР арасында қол қойылған келісімдер дүниеде тыныштықты сақтауда қандай рөл ойнады?
4. «Суық соғысқа» қорытынды жасаған жаңаша саяси идеяның негізгі принциптері нелерден құралған еді?

Өзіндік жұмыс

Картадан дүниенің капиталистік және социалистік лагерлеріне тән мемлекеттер тізімін жасаң және анықтама жазың.

Өткір Хашимовтың “Дәптердің шетіндегі жазулар” кітабынан алынған “Соғыспен бес күнде бітетін проблема тыныштықпен бес жылда бітсе, екінші жолды таңдау керек!”, деген қатарды мән беріп оқың және дәптеріңізге тақырыппен байланыстыра отырып негізделген эссе жазың.

n.ziyouz.com сайтынан Эрнест Хемингуэйдің “Қош бол, қару!” романын көшіріп алың, оқың және өз бетіңше “Тыныштық” тақырыбында бес қатарлы өлең (синквейн) түзің.

18-ТАҚЫРЫП. 1946–1991-ЖЫЛДАРДА АМЕРИКА ҚҰРАМА ШТАТТАРЫ

Екінші дүние жүзі соғысынан кейін басқа дамыған мемлекеттерге қарағанда АҚШ үшін өте ыңғайлы жағдай пайда болды. Пайда болған ыңғайлы мүмкіндіктерден пайдаланған АҚШ жаңа базарларды иелеп алды. Тауарлар экспорт қылуды, одан да көбірек ғылыми-техникалық мүмкіндігін асырды. АҚШ Батыс дүниесінің саяси, экономикалық және әскери жетекшісіне айналды.

Бірінші дүние жүзі соғысынан кейін халықаралық қатынастарда АҚШ қай тәрізде қажетті орын иелей бастады?

Экономикалық даму. Соғыстан кейінгі жылдарда алғаш рет АҚШ-та әскери істеп шығарудың **конверсиясы** жүзеге асырылды. 1940-жылдардың аяғынан бастап тұрақты және тоқтаусыз өсу АҚШ экономикалық тізімінің өзіне сай ерекшелігі болып қалды. 1950-жылдары АҚШ экономикасы басқа Батыс мемлекеттер экономикасына қарағанда жай өскендігіне қарамастан, ол барлық көрсеткіштер бойынша шын мәніндегі экономикалық жетекші болып қала берді.

1960-жылдары президенттер Жон Кеннеди және Линдон Жонсон әкімшіліктері экономикалық өсуді үдетуге қарай жол тұтты.

Жон Кеннеди.

Рональд Рейген.

Ўстеп шығаруды жаппай автоматтандыру іске асырылды. Экономиканың энергетика, электроника және химия өнеркәсібі, автоматтандыру және байланыс құралдарын, әрі түрлі құралдарды істеп шығару жетекші салаларға айналды.

1970-жылдардың басына келіп экономикалық өсу қарқындары бәсеңдеді. Америка валютасына сенімсіздік күшейді. Батыс мемлекеттері шын мәніндегі экономикалық құлдырауды басынан өткізді. Бұл құлдырау басқа дамыған мемлекеттерге қарағанда АҚШ-та әжептәуір ауыр кешті.

1980-жылғы президенттік сайлауларында жеңіске жеткен **Р.Рейген әкімшілігі** құлдыраудан шығу жолдарын табуға ұрынып, мемлекеттің экономикаға араласуын шектеді, шикізат кіргізу үшін үлкен салық жеңілдіктері енгізілді. Жеке ұсыныс ынталандырылды.

Бұл және басқа бірқатар шаралар «**Рейганомика**» атын алды. «Рейганомика» АҚШ үшін жақсы нәтижелерге алып келді. Инфляция төмендеді, жұмыссыздық азайды, пайдаланылатын бұйымдарға талап артты. Шетел капиталының кіріп келуі әжептәуір күшейді.

1940-жылдардың ақырынан...

1960-жылдары президенттер

Ж. Кеннеди және

Д. Жонсон...

1980-жыл...

1990-жылдардың басында АҚШ экономикасында қысқа мерзімді ретсессия күзетілді. Өсу қарқындарының төмендеуі шаруашылықтың барша салаларын қамтыды.

Саяси даму. 1940-жылдардың ақыры–1950-жылдардың басы АҚШ-та саяси реакцияның өрбуімен характерленеді. Бұл көп тұрғыдан басталған «суық соғыспен» байланысты еді. **1952-жылғы** сайлауларда республикашылар партиясынан кандидат **Дуайт Эйзенхауэр** жеңіске жетті. АҚШ үкіметін ол басқарған бастапқы жылдарда реакция және де күшейді. Мемлекетте **маккартизм** өрбіді.

Сенатор Жозеф Маккарти мемлекет органдарында тыңшылар және коммунистерді анықтау үшін тексерулерді алып барды. Ж.Маккартидің қызметін көптеген реакцион ұйымдар қолдады.

Американың картасы.

Мартин Лютер Кинг.

1960-жылдары азаматтардың тендігі үшін әрекет өзінің ең жоғары нүктесіне жетті. Көптеген жерлерде негрлердің көтерілістері болып өтті. Бұған қарсы өте оң әрекет өкілдері саяси қылмыстарды іске асыра бастады. **1963-жылы** АҚШ президенті **Жон Кеннеди**, **1968-жыл** негрлердің тендігі үшін әрекеттің ең әйгілі көсемі, Нобель тыныштық сыйлығының лауреаты.

ты, дін қызметкері **Мартин Лютер Кинг** өлтірілді. 1960-жылдардағы азаматтар құқықтары үшін әрекеттің өзіне сай жағы сондай еді, яғни ол жалпы әлеуметтік наразылық әрекеттерімен бір кезге тура келді. Бұл әрекет өкілдері әсіресе, АҚШ Вьетнамда болып жатқан соғысқа қарсы кесімді наразылық көтерілістерін ұйымдастырды. Сонлай етіп, 1960-жылдар әлеуметтік-саяси бұрылыстар дәуірі болды.

1952-жылда...
1963-жыл...

Ж.Маккарти қызметі...
Мартин Лютер Кинг...

Республикашылардың үкіметке қайтуы Америка қоғамында толық тұрақтылықты алып келмеді. Демократтар партиясының Уотергейт қонақ үйіндегі сайлауалды штабына республикашылар өкілдері тарапынан жасырын есіту құралдарының орнатылуы «**Уотергейт жұмысы**» атты саяси жанжалға айналып, президент **Ричард Никсонның** импичментіне (отставкасына) алып келді. Үкіметтің жоғары қабатында коррупция жәйттері көбейді. Бұлардың баршасы орындау және заңдылық үкіметіне америкалықтардың сенімін сөндірді.

1980-жылдар – 1990-жылдардың бастары **неоконсерватизм** идеясы салтанатының дәуірі болды. Бұл жылдары АҚШ ішкі өркендеуде де, халықаралық алаңда да үлкен сәттіліктерге жетті.

Сыртқы саясат. Дүниеде жетекшілік статусын иелеп алған АҚШ Екінші дүние жүзі соғысынан кейінгі алғашқы жылдарда екі фактордың сәйкестігіне негізделген белсенді сыртқы саясат алып барды. Біріншіден, АҚШ-тың күшінің көмегінде өздеріне мақұл болмаған өзгерістерге қарсылық көрсетті. Екіншіден, қарсылық жасау мүмкін болмаған жайттарда оларға сай етіп, бұл өзгерістерден

сабак алуға ұмтылды. Дүниеде өз гегемондығын орнатуға ұрынған АҚШ, жер жүзінің барлық аймақтарында халықаралық қатынастарға белсенді араласты. Бірнеше рет өз мүдделерін қамтамасыз ету үшін Батыс демократиясын қорғау желеуімен басқа мемлекеттерге қарсы әскери күштен пайдаланды. Мәселен, **1965–1973-жылдары** АҚШ Вьетнамда белсенді соғыс әрекеттерін алып барды.

1968-жыл Мемфисте Мартин Лютер Кинг өлтірілді.

1952-жыл АҚШ-та президент сайлауларында республикашылардың партиясынан кандидат Д.Эйзенхауэр жеңіске жетті.

1990-жылдардың басында АҚШ экономикасында қысқа мерзімді ретрессия күзетілді.

СССР-ді өзінің негізгі идеологиялық, саяси және әскери бәсекелесі деп есептеген АҚШ «суық соғыс» жылдарында ұзақ уақыт СССР-ге және оның одақтастарына қарсы әрекет жасап, көптеген экономикалық, саяси және әскери одақтарды құрды.

СССР-де М.С.Горбачевтың басшылығында жаңа саяси басшылықтың үкіметке келуімен Совет-Америка қатынастарында қатаң оңды өзгерістер басталды. Әсіресе, Стратегиялық шабуыл қаруларын шектеу және қысқартыру туралы келісім қажетті маңызға ие болды. Басқа көптеген салаларда да совет-Америка қатынастары жақсарды. Сондай жағдай 1991-жыл СССР таралып кеткенге дейін жалғасты.

Инфляция – қағаз ақшаның құнсыздануы.

Ретсессия – (шегіну) – бұл атау экономикада істеп шығарудың сәйкестігінің қалыпты төмендеуін немесе экономикалық өсу қарқындарының баяулауын білдіреді.

Гегемон – (басшылық, әкімшілік) – басшы болуға, басқа мемлекеттер және халықтардың үстінен басшылық ету үшін ұмтылуға негізделген саясат.

Конверсия – (айналдыру, өзгертіру) – әскери өнеркәсіп комплексі кәсіпорындарын халық пайдаланатын тауарларды істеп шығаруға өткізу. Соғыстан кейін өнеркәсіпті тыныштық дәуіріне сай етіп қайта құру.

Пысықтау үшін сұрақ пен тапсырмалар

1. Соғыстан кейін АҚШ экономикалық дамуының өзіне тән жақтары туралы айтып берің.
2. АҚШ-та маккартизм саясаты неге қаратылған еді?
3. Президент Р.Никсон қандай реформаларды іске асырды?
4. «Рейганомика» не және Р.Рейген дәуіріндегі экономикалық өсудің себептері неде еді?
5. Екінші дүние жүзі соғысынан кейін АҚШ-тың сыртқы саясаты қандай негізгі принциптерге таянды?
6. XX ғасырдың 80-жылдарында Совет Одағы мен АҚШ қатынастары туралы нелерді білесіз?

Өзіндік жұмыс

Америка Құрама Штаттарының саяси картасымен танысың және тарихи болмыспен байланыста цитата жазың.

Тақырыпқа сай негізгі түсініктерді сөздік көмегімен ағылшын тіліне аударма жасаң және дәптеріңізге жазың.

n.ziyouz.com сайтынан Теодор Драйзердің “Америка трагедиясы” романын көшіріп алың және оқың әрі өз бетіңше “Тыныштық” тақырыбында бес қатарлы өлең (синквейн) жазың.

19–20-ТАҚЫРЫПТАР. 1946–1991-ЖЫЛДАРДА СОВЕТ ОДАҒЫ.

Соғыстан кейін СССР-де тоталитар тізімнің күшеюі. Совет халықтарына өте үлкен қайғы алып келген Екінші дүние жүзі соғысы аяқталды. Соғыста 27 млн совет азаматтары қайтыс болды, 12,5 млн адам мүгедек болып қалды, мемлекет өте үлкен материалды зиян көрді.

Бірінші дүние соғысынан кейін Совет Одағы мемлекет ішкі саяси өмірінде қандай реформаларды ісе асырды?

Халықаралық деңгейде СССР-дің рөлі үзілді-кесілді артқанына, ол дүниенің құдіретті мемлекеттерінің біріне айналғанына қарамастан, соғыс совет халқы үшін өте қымбатқа түсті. Қаншама көп территориялар қиратылды, оларды тіктеу бірнеше он жылдарға созылып кетуі мүмкін еді. Дегенмен әрбір совет жанұясы жақын адамынан айрылды.

«Маршал жоспары» бойынша АҚШ-тан көмек алған Батыс мемлекеттерінен айрықша түрде СССР экономиканы толық ішкі ресурстардың есебіне өз күшімен тіктеді. Совет адамдарының табанды еңбегі арқылы қираған зауыттар, қалалар қайта құрылды, инфрақұрылым тіктелді. Халықтың еңбекке деген ықыласы шын көңілден болып, олар перзенттері үшін тыныш және кемел өмірді қамтамасыз ету жолында тұрмыс қиындықтарына да дайын еді.

Өте үлкен саяси-әкімшілік басымдылық, жеңіл өнеркәсіп және ауыл шаруашылығын тонау есебіне әрі еңбекші ортаның бастамасын идеологиялық ынталандыру арқылы 1950-жылы өнеркәсіп істеп шығаруының көлемі соғыстан алдыңғы дәрежесінен асып кетті.

«Жылымық» дәуірі. 1953-жыл 5-наурыз күні И.Сталин қайтыс болды. Сталиннің өлімінен соң үкімет үшін күресте **Никита Хрущев** жеңіске жетті.

Никита Хрущев.

Н.Хрущев үкіметте тұрған жылдар (1953–1964) тарихта **«жылымық»** дәуірі деген атау алды. Бұл дәуірде совет тоталитар құрылымды реформа жасау бойынша

бірқатар жұмыстар іске асырылды. Экономикалық салада совет мемлекеті тарихында бірінші рет жеңіл өнеркәсіптің, халық пайдаланатын заттарды істеп шығарудың басымдылығы белгіленді. Халық пайдалану бұйымдарын істеп шығару көбейді, үй-жайлар құрылысы жеделдетілді, жұмыс ақылары асырылды. Азық-түлік проблемасын шешу үшін ауыл шаруашылығы салығын төмендету, дебиторлық қарыздардан бас тарту, колхозшылардың үй қораларын кеңейттіру, ауылшаруашылығы өнімдеріне мемлекет сатып алу бағаларын және колхоз базары мүмкіндіктерін асыру, сондай-ақ ауылға техника жеткізіп беру үшін капитал ақшаларды көбейттіру назарда тұтылды. Қазақстан, Сібір және Еділ жағалауындағы қорық және бос жерлерді игеру астық өсіруді тез көбейттірудің қажетті факторы ретінде қаралды. Нәтижеде 1950-жылдардың екінші жартысында ауыл шаруашылы өнімдері істеп шығару кесімді асып, колхоздардың ақша пайдалары 3 реттен көбірек асты.

Қоғамды саяси либералдастыру да басталды. 1956-жыл ақпанда КПСС XX съезінде Н.Хрущев «Тұлғаға сыйыну және оның салдары туралы» баяндамасымен шықты. Бұл баяндама өзінің барлық кемшіліктеріне қарамай, совет тоталитар мемлекетінің характерін, Сталин және оның серіктері іске асырған қылмыстарды ашып тастады, тұлғаға сыйынудың маңызы мен көлемін аңғару үдерісін бастап берді. Қоғамда өте ашық болмаса да, бұл проблемалар кең деңгейде талқылана басталды. Сталин дәуірінде репрессия қылынғандарды ақтау үдерісі жалпылама реңк алды. Сол кезде, XX съезі халықаралық коммунистік әрекеттің құлдырауын бастап берді және социалистік тізімнің аяғына дейін бұл құлдыраудан шыға алмады.

Солай етіп 1950-жылдардың орталарына келіп мемлекетте бар болған тоталитар тізім бірқатар либералдастырылды. Бірақ бұл әрекеттер өту дәуіріне тән характерге ие еді.

1958-жыл наурызда Н. Хрущев КПСС МК Бірінші хатшысы лауазымына СССР Министрлер Советінің Төрағасы лауазымын да қосып алды. Сол тәрізді Н.Хрущев мемлекетте жалғыз лидерге айналып қалды. И.Сталин өлімінен соң басталған мемлекет өмірін демократизациялау үдерісі де уақытынша тоқтатылды.

1950-жылдардың аяғынан ауыл шаруашылығы өнімдерін істеп шығарудың өсу қарқындары әжептәуір әлсіреді. Нәтижеде азық-түлік өнімдерінің жетіспеушілігі пайда болып, СССР барған сайын шеттен көбірек астық сатып алуға мәжбүр болды. Ауылдың тұрғындары, бірінші кезекте жастардың қалаларға көшіп кетуі күшейді.

«Жылулык» дәуірі жастары.

Глобал құлдырау жолында: СССР 1964–1985-жылдарда. Мемлекеттегі жағдай Н.Хрущевтің абыройын түсірді. 1964-жылы қазанда болып өткен КПСС МК Пленумы оны бірнеше қате және кемшіліктерде айыптап, лауазымдарынан босатты. Н.Хрущевтің орнына КПСС МК Бірінші хатшысы етіп Леонид Брежнев, СССР Министрлер Советінің Төрағасы етіп Алексей Косыгин сайланды.

Л.Брежнев үкіметте тұрған жылдардың (1964–1982) бастапқы он жылы экономикалық реформаларды жалғастыру және жедел даму жылдары болды. Бірақ 1970-жылдардың екінші жартысынан қоғамда басталған құлдыра Совет мемлекеті тарихында «**тұрғындық**» дәуірі атауын алған.

Совет Одағы үшін Екінші дүние жүзі соғысы жоғалтулары...

1953-жыл 5-наурыз...

1956-жыл ақпанда...

Н.Хрущевқа қарағанда Л.Брежнев өз үкіметінен өте мұқияттылықпен пайдаланды. Ол күрделі проблемаға кез келгенде дұрысы ешнәрсе істемеуді жөн көрді. Онда басқалардың қошеметіне, әр

Леонид Брежнев.

түрлі атактар және ордендерді жинауға бейімділік күшті еді. Оны мақтау, ұлықтау үдерісі 1970-жылдардың аяғынан басталды және кейінгі жылдары барған сайын күлкілі реңк ала бастады. Әсіресе оның түсініп болмайтын баяндамалары тұрғындардың кең қатпарлы арасында күлкі аралас жиіркенушілік, ұлы мемлекет үшін ашыну және ұят сезімін оятты.

1980-жылдарға СССР қоғамның терең құлдырауы жағдайында кіріп келді. Н.С.Хрущевтің 1980-жылдары коммунизм құру туралы жоспары жойылған, адамдар енді коммунизмнің шатпағына айтарлықтай сенбей қойған еді. Сондай жағдайда **1982-жыл 10-қарашада** Л.Брежнев қайтыс болды. Одан кейін үкіметке келген Юрий Андропов пен Константин Черненко қария, науқас адамдар болып, олардың үкіметке келуі аяқталып бара жатқан совет құрылымының белгісі еді.

Қайта құру. 1985-жыл наурызда КПСС МК Пленумы Михаил Горбачевті Бас хатшы етіп сайлады. КПСС МК-ның 1985-жыл Сәуір Пленумында мемлекетті әлеуметтік-экономикалық дамытуды қарқынды ету курсы жаңа басқарушылық және бүкіл совет қоғамының мақсаты деп жарияланды. Ғылыми-техникалық өркендеу, машина жасауды техникалық қайта қаруландыру және адамзат факторын белсенді ету, яғни еңбек тәртібін және жұмысшылардың бастамашылдығын асыру бұл курстың негізгі әрекетке келтіретін күші ретінде қаралды.

Михаил Горбачев.

1987-жылы М.Горбачев жариялаған «**қайта құру**», әлеуметтік өмірді демократизациялау және «жариялылық» саясаты бұқараның саяси белсенділігін таянақты асырды. Жариялылық арқылы өзгерістердің қажетті факторына, идеялар мен армандарының айтушысына айналған баспа қоғамның рухани азат болуында, өткенді және болып жатқан оқиғаларды

ұғынуында өте үлкен рөл ойнады. Сол кезде, бұл оқиғалар совет халықтарының ұлттық өздігін тану ұлттық тәуелсіздікке ұмтылу үдерісін үдетті, СССР-дің таралып кетуін тездетті.

Сыртқы саясат. Екінші дүние жүзі соғысындағы жеңіс СССР-ге өте үлкен халықаралық абырой алып келді. СССР-дің басшылығында социалистік тізім жүзеге асты. Бұл дәуірдегі советтік сыртқы саясатының негізін АҚШ-пен дүниеде гегемондық үшін күресті құрады.

1959-жылы төңкеріс нәтижесінде Кубада үкіметке келген Ф.Кастро режиміне қарсы АҚШ алып барған басқыншылық саясат және бұған СССР-дің араласуы екі ұлы мемлекеттер арасында ядро соғысының қаупін келтіріп шығарды. Бұл қауіп **«Карибтің құлдырауы»** атын алды және тек АҚШ президенті Ж.Кеннедимен совет бастығы Н.Хрущев арасындағы келісім дүниені ядро соғысы апатынан сақтап қалды.

«Жылымық» дәуірінде капиталистік мемлекеттер мен тыныштату жасау факторы ілгері сүріліп, бұл СССР-мен капиталистік мемлекеттер, алдымен АҚШ-пен арасындағы қатынастардың да жақсаруана алып келді.

«Тұрақтылық» дәуірінде да капиталистік мемлекеттермен тыныш жарыс жалғастырылып, бұл үдеріс 1979-жылы Ауғанстанға совет әскерлері кірітілгенге дейін жалғасты.

«Қайта құру» дәуірінде М.Горбачев ілгері сүрген «жаңаша саяси идея» ұсынысы СССР-дің АҚШ және бүкіл капиталистік дүниемен қатынастарына тиянақты оңды өзгерістерге алып келді.

1960-жылдардың ақырынан...

1984-жыл наурызда...

1987-жылы М. Горбачев...

1991-жыл 19-тамыз...

Тамыз құлдырауы. СССР-дің таралуы. 1991-жыл 19-тамыздың өтер кешінде Төтенше жағдай мемлекет комитеті (ГКЧП) түзілгендігі туралы жарияланып, оған СССР-дің вице-президенті, бас министрі сияқты жоғары лауазымды адамдар енді. ГКЧП мемлекетің бірқатар территорияларында төтенше жағдай жариялады, 1977-жылғы конституцияға бағынбастан қызмет етіп жатқан үкімет тізімдері таратып жіберілді, қарсылас партия және әрекеттер қызметі тоқтатылды, бұқаралық ақпарат құралдары үстінен қатан бақылау орнатылды, Мәскеуге әскер кірітілді.

ГКЧП-ға қарсы әрекетке демократиялық күштер жетекшілік жасады. Олар 19-тамыз күні Ресей азаматтығына қайрылып, ГКЧП

СССР-дің ыдырауы.

әрекеттері конституцияға қарсы төңкеріс, оның қаулылары заңсыз, деп жарияланды. 19-тамыз күні мыңдап мәскеуліктер Ресей Жоғары Советі ғимаратын қорғауға кірісті. Танкілерде келе жатқан әскерді тоқтатуға әрекет жасаған бірнеше жастар қайтыс болды. 21-тамыз күні Ресей Жоғары Советінің төтенше сессиясы ашылды. 22-тамыз күні ГКЧП-ның мүшелері қамауға алынды. Тамыз оқиғаларынан кейін абыройы түсіп кеткен КПСС-тің қызметі тоқтатылды. Оның мүлкі мемлекет меншігіне айналдырылды.

1953-жыл 5-наурызда И. Сталин қайтыс болды.

1979-жылда Ауғанстанға совет әскерлері енгізілді.

Тамыз мемлекет төңкерісінен кейін барлық республикалар бірінен соң бірі өз тәуелсіздігін жариялады. **1991-жыл 8-желтоқсан күні Минск қаласында Ресей, Украина, Белоруссия жетекшілері**

1922-жылғы Одақ келісिमін таратып, Тәуелсіз Мемлекеттер Достығы (ТМД) құрылғандығын жариялады. Оған Грузия, Латвия, Литва және Эстониядан басқа барлық бұрынғы совет республикалары мүше болды. Солай етіп СССР таралып кетті.

Съезд – ұйымдар, партиялар, тұрғындардың белгілі топтардың өкілдерінің жиналысы, конференция.

Пленум – сайланған ұйым басшы органдары немесе сот мүшелерінің жиналысы. Мәселен, Өзбекстан Республикасы Жоғары Сотының пленумы.

Коррупция – лауазымды тұлға тарапынан өз лауазымын, өкілеттеріне қиянат ету немесе өз лауазымынан мемлекет және қоғам мүдделеріне қарсы түрде пайдалану, пара алу және беру.

Пысықтау үшін сұрақ пен тапсырмалар

1. Екінші дүние жүзі соғысы СССР үшін қалай аяқталды?
2. КПСС-тің XX съезінде Сталин тұлғасына сыйынудың әлеуметтік санаға қалай әсер етті?
3. «Жылымық» дәуірінде СССР экономикалық дамуында қандай жаңа тенденциялар пайда болды?
4. «Тұрақтылық» дәуірінің совет мемлекеті тарихындағы рөлін қалай бағалау мүмкін?
5. Совет жетекшілігін қайта құруды бастауға не мәжбүр етті?
6. Не үшін совет қоғамын демократтастыру СССР-дің ыдырауына алып келді?

Өзіндік жұмыс

“СССР-дің ыдырауы” картасы негізінде тәуелсіздікті жариялаған күніне сәйкестендіре мемлекеттердің тізімін түзің.

“Ядромеле соғысы” және “Психологиялық соғыс” түсініктемелерін салыстырмалы талдау жасау негізінде бүгінгі күндегі ақпараттық шабуылдарды көністерін сызба көрінісінде дәптеріңізге жазың.

Шухрат Эргашевтің “Бостандықты сүйетін көңіл” кітабының “Тұрғындық және өркендеу” деп аталған бөлімін оқың және мәтін негізінде екі бөлімді күнделік түзің.

21-ТАҚЫРЫП. 1946–1991-ЖЫЛДАРДА ҰЛЫБРИТАНИЯ ЖӘНЕ ФРАНЦИЯ

Ұлыбритания. Ұлыбритания экономикалық және саяси тұрғыдан күшсізденген түрде соғыстан шықты. Сауда флотының үлкен бөлігі жоқ қылынды, отарлау және доминиондардағы абыройына да әсер етті. Мемлекеттің АҚШ-қа тәуелділігі жайлап артып барды. Кең әлеуметтік өзгерістер бағдарламасын жариялаған лейболистер партиясы соғыстан кейінгі алғашқы сайлауларда жеңіске жетті. Өз бағдарламасын өмірге ұсынып, үкімет экономикада және әлеуметтік салада қатар реформаларды іске асырды. Бірақ лейболистер реформасы күтілген нәтижелерді бермеді. Мемлекеттің қаржылық жағдайы нашар халде қалды. Сондай экономикалық және қаржылық ауыр жағдайда мемлекет «Маршал жоспарында» қатысуға қаулы етті. **1949-жыл** Ұлыбритания НАТО-ға мүше болды.

Екінші дүние жүзі соғысы Ұлыбритания үшін қандай нәтижелермен аяқталды.

Маргарет Тетчер.

1951-жылы өткізілген сайлауларда консерваторлар жеңіске жетті. У.Черчилль қайта бас министр лауазымына иелік етті. Консерваторлар Ұлыбританияны 13 жыл басқарды. Бұл дәуірде экономиканың тұрақты өсу қарқындарына жетудің мүмкіндігі болмады.

Нәтижеде 1964-жылы үкіметке келген лейболистер бірқатар реформаларды іске асырды. Бұл тұрғындардың тұрмыс жағдайына жағымсыз әсер етті. 1970-жылдарға Ұлыбритания экономикалық жағдайдың шиеленісуімен кіріп келді. Дүние жүзі экономикасында оның рөлі төмендеуде жалғасты.

1979-жылғы парламент сайлаулары қатаң саяси күрестер астында өтті.

Сайлаушылар консерваторларға дауыс берді. Маргарет Тетчер бас министр болды. Ішкі саясатта негізгі мәселе жеке кәсіпкерлікті дамытуға қаратылды. Экономикаға мемлекеттің араласуын азайтуға нақты қадамдар тасталды. Салықтар азайтылды. Инфляцияға қарсы күрес басты міндет етіп белгіленді.

1949-жыл...
1979-жыл...

1951-жыл...
Маргарет Тетчер...

1979–1990-жылдар Ұлыбритания тарихында «**Тетчер дәуірі**» атауын алды. Бұл дәуірде М.Тетчер үкіметі Еуропада ең көп жұмыс орындарын жаратты. Жалпы 1980-жылдар Британия экономикасында терең тізім өзгерістері болды. Мемлекет секторы қысқартырылды, оның тиімділігі асырылды.

1990-жылы М.Тетчер бас министр лауазымынан отставкаға шықты. Оның орнына ілгері қаржы министрі лауазымында болған Ж.Межор келді. Ж.Межор үкіметтің неоконсерватизм саясатын жалғастырды.

1951-жылы өткізілген сайлауларда консерваторлар жеңіске жетті. У.Черчилль және бас уәзір лауазымын иеледі.

1990-жылы М. Тетчер бас уәзір лауазымынан отставкаға шықты’.

Сыртқы саясатта Ұлыбритания АҚШ-қа таянды, өзінің НАТО-дағы қатысуын белсенді етті, АҚШ-тың Үнді-қытайдағы жауыздық саясатын, Оңтүстік Африка және Оңтүстік Родезиядағы нәсілшілдік режимдерін қолдады. 1969-жылы Солтүстік Ирландия проблемасы шиеленісті және Ұлыбритания ол жерге әскер кіргізді. Британия империясының қалдықтарын сақтап қалуға ұмтылып, **1982-жылы Фолкленд** аралдары үшін Аргентинамен соғыс алып барды. Бұл соғыста «империяшылық идеясын» көрсеткен Ұлыбритания жеңіске жетті.

Франция. Екінші дүние жүзі соғысы Францияға өте үлкен зиян келтірді. 1945-жылы өнеркәсіп және ауыл шаруашылық өнімдерін істеп шығару көлемі соғыстан алдыңғы дәрежесінің жартысына да жетпеді. Қаржы тізімі ізден шыққан еді. Тұрғындардың негізгі бөлігінің материалды жағдайы кесімді нашарлады.

Оңтүстік Атлантағы Фолкленд аралдары.

Екінші дүние жүзі соғысы Франция үшін қандай нәтижелермен аяқталған еді?

Төртінші республика. 1946-жылы Францияның жаңа конституциясы күшке кірді. Бұл Еуропадағы ең демократиялық конституциялардың бірі болды.

Басқа Батыс мемлекеттері секілді Франция да «Маршал жоспарына» қосылды. Шаруашылық үлкен жылдамдықпен тіктелді.

1950-жылдары экономикалық өсу басталды. Төртінші республика жылдарында өнеркәсіптің заманауи салалары пайда болды. Бірақ ішкі саяси және экономикалық дамудың күрделілігі саяси және әлеуметтік жағдайдың шиеленісуіне алып келді. **1958-жылы** Францияда кезектегі саяси құлдырау басталды. Үкіметке келген Шарф де Голь Ұлттық мәжілісті таратып жіберді. Төртінші республика пайда болды.

Бесінші республика. 1958-жыл қыркүйекте референдум өткізіліп, онда француздар Ш.де Голь басшылығында істеп шығылған конституцияны мақұлдады. **1958-жыл 21-желтоқсанда** Ш. де Голь Франция президенті етіп сайланды.

Францияның ұлылығын тіктеуге ұмтылған Ш. Де Голь күшті экономика және өзіндік сыртқы саясатқа ие болған мемлекетті қалыптастыруға кірісті. Отаршылық енді өткенде екендігін түсінген президент 1960-жылы Францияның Африкадағы айтарлықтай барлық отарларына тәуелсіздік берді.

1960-жылдардың ақырында Франция экономикасын модернизациялау жалғасты. Франция өнеркәсіп және ауылшаруашылық өнімдерінің ірі экспорт таушысына айналды. Француз еңбекшілерінің материалды кемелдігі да әжептәуір жақсарды.

Бірақ 1960-жылдардың аяғында Бесінші республикада құлдырау басталды. Мемлекеттің қатаң тәртіпке келтіру саясаты француз қоғамының көптеген қабаттарын наразы қылды. 1968-жыл мамырда Париж студенттерінің көтерілісі басталды. Президент ұсынысымен өткізілген референдумда сайлаушылардың көпшілігі президентті қолдамады. Ш. де Голь отставкаға шығуға мәжбүр болды.

Ш. Де Голь.

1958-жылы Францияда кезектегі саяси төңкеріс басталды.

1968-жыл мамырда Париж студенттерінің көтерілісі басталды.

1970-жылдардың ақырында Франция экономикасы өте күрделі жағдайда еді. Содан соң социалист **Франсуа Миттеран** Франция президенті етіп сайланды. Сол күштердің ынтымақтастықтағы бағдарламасында көпшілік француздар мүддесіне сай болған қажетті әлеуметтік-экономикалық реформалар назарда тұтылды. Бірақ ин-

фляцияны тоқтатудың реті болмады. Жұмыссыздық та асып кетті. Бұл саясат шағын өзгерістермен 1992-жылға дейін сақталды.

Сыртқы саясат. Халықаралық қатынастарда Франция Ш. де Голь жағынан белгілеп берілген сыртқы саяси курсты жалғастырды. Франция Еуропада қауіпсіздік және ынтымақтастық бойынша Хельсинки кеңесін өткізуде үлкен рөл ойнады. ЕЭЫ (Еуропа экономикалық ынтымақтастығы) шеңберінде Батыс Еуропа мемлекеттері мен белсенді ынтымақтастық етті. Атлантика бағытындағы дәстүрлер күшейді. АҚШ-пен байланыстар айтарлықтай белсенді болды.

Неоконсерватизм – АҚШ-тың әскери және экономикалық құдіретінен дұшпан режимдерге қарсы және оларда демократиялық тізімді орнату үшін пайдалану жақтастары болған бір бөлік консервативті саясатшылар идеясы.

Экспорт – өнім, қызмет немесе капиталды өз мемлекетінен тысқа шығару.

Референдум – жалпыхалықтық сұрауы, мемлекет дәрежесіндегі қажетті мәселені шешу бойынша өткізілетін жалпыхалықтық дауыс беруі.

Пысықтау үшін сұрақ пен тапсырмалар

1. Екінші дүние жүзі соғысы Ұлыбритания үшін қандай нәтижелермен аяқталды?
2. 1970-жылдарда Ұлыбритания экономикасындағы төмендеу нелерде көрініс тапты?
3. Ұлыбританияда үкіметті консерваторлар басқарған қандай әлеуметтік-экономикалық өзгерістер болды?
4. Францияның соғыстан кейінгі ахуалы және даму бағыттары туралы айтып берің.
5. Францияда Төртінші республиканың таралып кетуіне қандай жағдайлар себеп болды?
6. Францияда Бесінші республиканың пайда болуы және мемлекет экономикалық әрі саяси жағдайының тұрақтылығында Ш. де Гольдің жетекшілік рөлі қандай маңызға ие болды?
7. XX ғасырдың 80–90-жылдарында Франция сыртқы саясаты туралы нелер білесіз?

Өзіндік жұмыс

“Оңтүстік Атлантикадағы Фолкленд аралдары” картасына тарихи болмыспен байланыста цитата жазың.

Интернет құралында Фолкленд аралдарына виртуал саяхат ұйымдастырың және тақырыпта үйренілген материалдар негізінде тарихи болмыстарды талдау жасаң.

kutubxona.com. сайтынан Шыңғыс Айтматов және Мұхтар Шахановтың “Шыңда қалған аңшының зары” кітабының 2-бөлімін оқың әрі Маргарит Тетчер тарапынан айтылған пікірлерді ажыратып дәптеріңізге жазың.

22-ТАҚЫРЫП. 1946–1991-ЖЫЛДАРДА ГЕРМАНИЯ ЖӘНЕ ИТАЛИЯ

Германия Федератив Республикасы. Екінші дүние жүзі соғысы неміс халқына өте үлкен бақытсыздық келтірді. Германия тәуелсіз мемлекет ретінде пайда болмай қалды.

Германия соғыстан алдыңғы территориясының бір бөлігінен ажырады, окупация зоналарына бөліп тасталды.

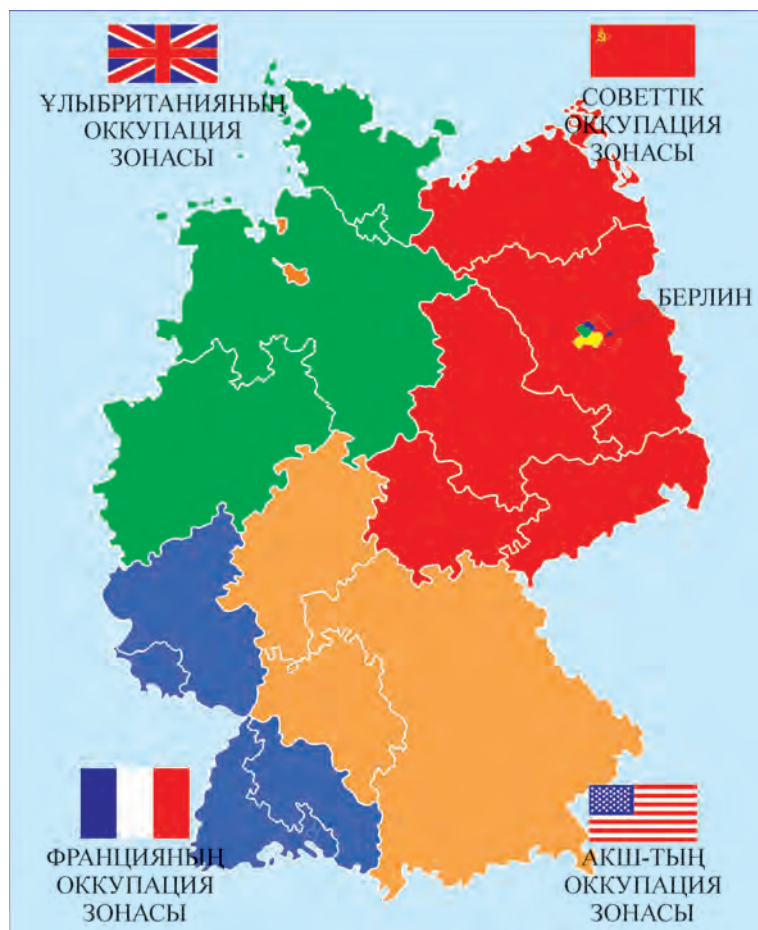
1949-жыл мамырда АҚШ, Ұлыбритания және Франция окупация зоналарында Германия Федератив Республикасы (ГФР) құрылды. Ол Батыс Германияны демократиялық федеративтік мемлекет деп жариялады. Германияның көзге көрінген саяси қайраткері Конрад Аденауэр канслер етіп сайланды. Ол Германия Федератив Республикасы құрылғанын жариялады.

1949-жыл 7-қазанда советтер окупация зонасы болған шығыс бөлігінде Германия

Конрад Аденауэр.

Демократиялық Республикасы (ГДР) құрылды. Шығыс Берлин бұл мемлекеттің астанасы деп жарияланды. Германияның екі мемлекетке бөлінуі айтарлықтай жарты ғасырға созылды.

Германияның оккупация аймақтарына бөлінуі.

ГФР-де 1950–1960-жылдары экономика жедел қарқынмен дамыды. Әскери қаржылардың аздығы, «Маршал жоспары» бойынша Американың көптеп көмегі, арзан шетел жұмысшы күшінен тиімді пайдалану, жаңа құрылғылардың келтірілуі мемлекет шаруашылығының қарқынды дамуымен тіктелуін қамтамасыз етті. ГФР барлық қарыздарынан құтылып, әжептеуір үлкен алтын-валюта қорын да жаратты.

ГФР саяси бәсекелестерінің карама-қарсылықтарын жеңіп, **1955-жылы НАТО-ға** мүше болды, Париж келісімінің күшке енуі арқылы ГФР үшін окупация дәуірі аяқталды.

1949-жыл мамырда... **1949-жыл 7-қазанда...**
ГФР-де 1950–1960-жылдары... **1955-жылы...**

Германия Федеративтік Республикасының картасы.

Шығыстан көшіп келе жатқандардың ағымы және канцлер К.Аденауэрдің қолайлы экономикалық саясаты ГФР «Маршал жоспары» шеңберінде алған салмақты қаржылық «дәрменмен» қосылып соған алып келді, яғни 1955-жылдың өзінде-ақ теңдесі жоқ өркениетке жетісті. Германия ең қысқа тарихи мерзімде соғыс қалдырған жараларды түзете алды. Бүкіл 1960–1970-жылдар экономиканың қарқынды өсу дәуірі болып, «**неміс экономикалық ғажайыбы**» атауын алды.

1980-жылдардың басында саяси күштерде өзгеріс пайда болды. 1982-жылы христиан-демократтық **Гельмут Коль** ГФР канцлері етіп сайланды. Оның дәуірінде салықтар қысқартырылды және мемлекет шығындары тәртіпке салынды, мемлекеттің бизнеске араласуын азайту, бәсекелестікті ынталандыру бойынша шаралар іске асырылды.

1989-жылы ГДР-де төңкеріс басталып кетті, екі мемлекетті ажыратып тұрған, «суық соғыс» символы болған Берлин қабырғасы бұзып тасталды. Германияның екі бөлігін біріктіру бойынша келісімдер сәтті аяқталды. **1990-жыл 3-қазан** күні жалғыз Германия мемлекетінің құрылғандығы жарияланды. 1990-жыл желтоқсанда болып өткен кезектен тыс сайлауларда және Г.Кол басшылығындағы коалиция жеңіске жетті.

1982-жылда христиан-демократ Гельмут Кол ГФР канцлері етіп сайланды.

1989-жылда ГДР-де төңкеріс басталып, Берлин қабырғасы бұзып тасталды.

Италия Республикасы. Фашистік режим және Екінші дүние жүзі соғысы италян халқына өте үлкен қайғы қасіреттер келтірді. Жүз мыңдаған адамдар қайтыс болды, миллиондаған адамдар баспанасыз қалды. Ақшаның құнсыздануы өте жоғары дәрежеге жетті.

Екінші дүние жүзі соғысы Италия үшін қандай нәтижелермен аяқталған еді?

1948-жыл 1-қаңтардан Италияның жаңа конституциясы күшке енді. Үкімет Батыстың жетекші мемлекеттерімен одақтас болуға ұмтылды. Италия «Маршал жоспарына» қосылды, НАТО-ға мүше болды, оның территориясында АҚШ-тың әскери базалары ор-

наластырылды. Италия үкіметі Еуропа интеграциясы идеясын белсенді өмірге ұсынып барды. **1957-жылы** Еуропа экономикалық ынтымақтастығын (ЕЭЫ) құру туралы Рим келісіміне қол қойылды.

Соғыстан кейінгі он жылдықта Италия Батыстың басқа мемлекеттері сияқты қарқынды экономикалық өсу дәуірін басынан өткізді. Бірақ бұл үдеріс ұзаққа созылмады.

1950–1960-жылдардағы қарқынды дамуға қарамастан, жұмысшылар әрекеті алдыңғы дәрежесінде қалды, кейде белсенді болды да. Жұмысты тастау әрекеті бойынша Италия басқа мемлекеттерден айтарлықтай ілгерілеп кетті.

1974-жылы Италияда терең экономикалық құлдырау басталды. Істеп шығарудың өсуі айтарлықтай толық тоқтады, жұмыссыздар саны көбейді, сыртқы саудада дефицит асып кетті. Баға көтеріліп кетті. Бұлардың барлығы әсіресе тұрғындардың аз пайдалы бөлігі үшін өте ауыр болды.

1948-жыл 1-қаңтар ...
1950–1960-жылдарда ...

1957-жылда ...
1974-жылда ...

1980-жылдарға келіп коалициялық үкімет қалыптасты. Бірақ ол тұрақты емес еді және үкіметтің тез-тез ауысуы Италияның өзіне тән дәстүріне айналып қалды. Италияда мемлекет институттарының терең құлдырауы, сондай-ақ мафия тізімдерінің қызметімен де байланысты еді. Мемлекет құрамындағы коррупцияланған табымен қосылып кеткен мафия Италияда үлкен күшке айналды. Мафия тұрғындарға қорқу салады, оны қорқытады, тонаушылық және қылмыс жасайды, ақша өндіреді, тұрақты ақша төлеп тұрған байлардың қатысы жоқтығын қамтамасыз етеді. Кім мафиямен келіспесе ылғи қуғынға ұшырайды, өлтіреді. 1980–1990-жылдардың бастары Италияда мафияға қарсы күрес дәуірі болды.

1957-жылы Еуропа экономикалық ынтымақтастығын (ЕЭЫ) түзу туралы Рим келісіміне қол қойылды.

1980-жылдарға келіп Италияда коалицион үкімет қалыптасты.

Канцлер—Германия мен Аустрияда үкімет бастығы, бас министр солай аталады.

Дефицит—тапшылық, бірер-бір нәрсенің жетіспеуі. Мәселен, шетке тауар сату—экспортқа қарағанда шеттен тауар сатып алып кіру—импорттың асып кетуі сыртқы сауда дефициті деп аталады.

Мафия—зорлық, қорқыту, террор, қылмыстық, азғырушылық әдістерімен экономикалық және саяси мақсаттарға жету үшін түзілетін жасырын ұйым; ұйымдасқан қылмыстық тобы.

Пысықтау үшін сұрақ пен тапсырмалар

1. Соғыстан кейінгі Германияның жағдайы туралы айтып берің.
2. ГФР-де К.Аденауэр саясаты және «Маршал жоспары» мемлекет экономикасының тіктелуі және өсуінде қандай рөл ойнады?
3. Берлин қабырғасының құлауы және Германияның бірігуі туралы нелерді білесіз?
4. 1950–1960-жылдардағы Италия өркендеуі туралы айтып берің. Бұл дәуірде Италияның дамуы Германияның сол дәуірдегі дамуынан неменесімен ерекшеленеді?
5. 1970-жылдары Италиядағы саяси тұрақтылықтың себептері неде еді?
6. XX ғасырдың ақыры—XXI ғасырдың бастарында Италия өркендеуінің өзіне тән ерекшеліктері нелерден құралған?

Өзіндік жұмыс

Картадан пайдаланып Германия Федеративтік Республикасы және Германия Демократиялық Республикасына кіретін жерлерді дәптеріне жаз.

“Берлин қабырғасының құлауы” тақырыбында шағын оқу жобасын дайында және үйірме жаттығуларында презентация жасауға дайындақ көр.

facebook.com сайтынан Зариф Сұлтанның “Берлин қабырғасына сызбалар” (“Аяқталмаған эн”) өлеңін көшіріп алың және оқың, әрі “Инсерт” сызбасы көмегінде өлең мәтінін талдау жасаң.

23-ТАҚЫРЫП. 1946–1991-ЖЫЛДАРДА ЖАПОНИЯ МЕН АЗИЯНЫҢ ЖАҢА ИНДУСТРИЯЛ МЕМЛЕКЕТТЕРІ

Екінші дүние жүзі соғысында Жапония жеңіліске ұшырады. Соғыста 6,5 млн. жапондар қайтыс болды, Жапония өзінің барлық отарларынан айрылды. Мемлекет АҚШ тарапынан окупация етіліп, үкімет генерал **Дуглас Макартур** басшылығындағы АҚШ окупациялы әскерлері штабына өтті. 1952-жылға дейін Жапония үкіметінің сол штаб тарапынан бақылау жасалды, мемлекетті модернизациялау бойынша жоспар және ұсыныстар да сол штабқа тиісті еді.

Екінші дүние жүзі соғысы Жапония үшін қандай нәтижелермен аяқталған еді?

Жапонияда демократиялық үдерістерді бастаған америкалықтар екі мақсатты: біріншіден, Жапонияның демократиялық мемлекетке айналуы және ешқашан басқаларға қауіп төндірместігін; екіншіден, жапондарда өзінің мың жылдық жауынгерлік дәстүрлеріне ие болған әскери рухын сіңдіруді көздеген еді.

“Жапон тілінде ұлттық рух” анықтамасына сипаттаме бер.

Сол жылдары АҚШ-тың экономикалық көмегі де тоқтаусыз артып барды. Жапонияда еңбек қатынастарын демократияландыру мақсатында **1946-жыл** кәсіподақ ұйымдары туралы заң қабылданды. Азиялық идея, еңбек дәстүрлеріне ие болған жапон-

дарды батыс сиякты еңбек әдістеріне дағдыландыру оңай болмады. Америкалықтар жапондарды ең заманауи бизнес әдістерімен таныстырып барды. **1950-жылдан** кадрлар дайындаудың америка сиякты стандарттары енгізілді. Жапон өнімдерінің сапасын асыруға үлкен мән берілді. **Эдвардс Деминг** және басқа америкалық әйгілі экономистер лекциялармен шықты. Жапония экономикасын басқару мемлекет тізімі жаратылды. Бұл шаралар 1950–1960-жылдары Жапонияның толық экономикалық тіктелуіне алып келді.

Жапонияда демократияның қалыптасуы. Осы шақта демократиялық реформалар да алып барылды. Саяси және діни еркіндіктер туралы директива қабылданды. Баспада цензура жойылды, барлық саяси тұтқындар азат етілді, алдыңғы милитаристік қоғам ұйымдары таратып жіберілді. Саяси партияларды қайта құру үдерісі басталды. Америкалықтар жапондарды демократия жағдайында жасауға үйретті.

Жапонияның экономикалық жаңалығы. Бүкіл дүниеде «жапон экономикалық ғажайыбы» деп экономиканың өте қарқынды–жылына 11 %-дан даму дәуіріне айтылады. Бұл дәуір 1956–1970-жылдарды өз ішіне алады. Онда әсіресе өнеркәсіптің өсу қарқындары өте жоғары болып, бұл негізінен ауыр өнеркәсіп және химия істеп шығаруды дамытудың есебіне пайда болды. 1960-жылдардың ақырына келіп Жапония жалпы ішкі өнімнің көлемі бойынша дүниеде АҚШ-тан кейін екінші орынға шығып алды. Жапония өз жетістіктерін Токиода болып өткен «**EKSPO–70**» көрмесінде сәтті көрсетілді.

Постиндустриал модельдің қалыптасуы. Жапон «экономикалық ғажайыбы» арзан мұнайға негізделген болып, 1970-жылдардағы мұнай құлдырауы Жапонияны өз экономикалық тізімін кесімді өзгертіруге мәжбүр етті. Өнеркәсіпте ғылымталап істеп шығару салаларына негізгі көңіл аударылды. Өнім мөлшерінің негізгі бөлігін ғылыми жаңалықтар, қызметкерлердің техникалық тәжірибесі, дизайн, ноу-хау және сол сияқтылар құрады. 1980-жылдардан Жапонияда **26 технополистер** құрылды. Сол жылдары Жапония дүние жүзі базарына жаңа түрдегі өнімдер–микропротессорлар, персонал компьютерлер, өнеркәсіп роботтары және тез өзгертін істеп шығару тізімдерімен шықты. Мемлекетте постиндустриал экономикалық модель қалыптасты және постиндустриал цивилизацияға негіз болды.

Азияның жаңа индустриал мемлекеттері. XX ғасырдың 60–80-жылдарында Азияның бірқатар мемлекеттері қарқынды модернизациялауды іске асыру арқылы өркендеудің жоғары қарқындарын

камтамасыз етуге кол жеткізді. Мәселен, Оңтүстік Корея, Тайван, Сингапур, Гонконг сияқты мемлекеттерді «Азия жолбарыстары», «жаңа индустриал мемлекеттер» деп атай бастады.

**1956–1970-жылдары...
1970-жылдарда...**

**1946-жылда...
1970-жылдарда...**

XX ғасырдың екінші жартысында «жаңа индустриал мемлекеттер» Азия құрлығында тұрақты әлеуметтік-экономикалық өркендеудің символына айналды. Бір ұрпақтың көз алдында мемлекет мешеуліктен өркендеудің жоғары дәрежесіне жетті. Бұған Оңтүстік Корея дара мысал болуы мүмкін.

Корея Республикасы.

Өте кедей болған Оңтүстік Кореяда 1970-жылдардан ауыр өнеркәсіп, алдымен, металлургия, машина жасау, химия өнеркәсібі дамытылды. Электроника өнеркәсібі қарқынды өркендей бастады. Алғаш лампалы радиоприемниктер, ақ-қара телевизорлардан бастаған Оңтүстік Корея, кейін магнитофондар, түрлі түсті телевизорлар, компьютерлер, микросхемалар, соң видеомангнитофондар, лазерлі проигривательдер, микротолқынды пештер және персонал IBM-дерді істеп шығаруға өтті.

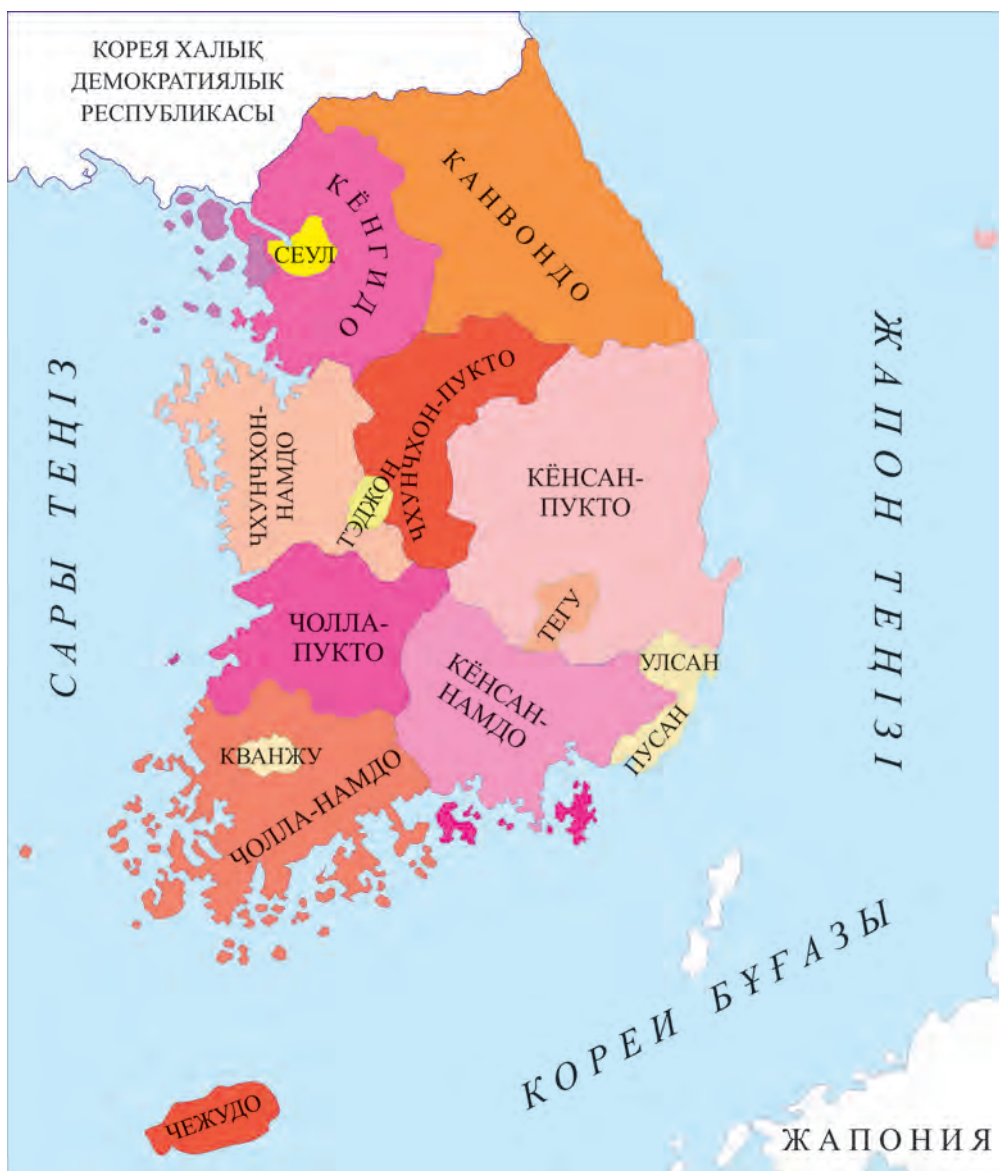
Сыртқы саудада да соған сай өзгерістер болды. Оңтүстік Корея полат, теңіз кемелері, автомобильдер, үй-тіршілік электроникасы және басқа сол сияқты өнімдерін экспорт жасау бойынша дүние лидерлері сапынан орын иеледі.

1990-жылдарға келіп Оңтүстік Корея экономикалық дамыған индустриал мемлекет ретінде қалыптасты және постиндустриал өркендеу элементтеріне ие болып, дүние жүзі экономикасында қажетті орын тұтты.

1946-жылда Жапонияда еңбек қатынастарын демократияластыру мақсатында кәсіподақтары туралы заң қабылданды.

1970-жылдардан Оңтүстік Корея ауыр өнеркәсіп, алдымен, металлургия, машина жасау, химия өнеркәсібі өркендеді.

Корея Республикасы.

Таиланд, Малайзия, Индонезия, Филиппин Жапонияның моделі негізінде капиталистік өркендеу жолынан өркендеп жатқан және бұнда жоғары нәтижелерге қол жеткізіп жатқан екінші толқын мемлекеттері есептеледі.

Азиядағы жаңа индустриал мемлекеттердің барлығын парламент демократиясы және көппартиялылық тізімі, жеке мүлікке негізделген кәсіпкерлерді және еркін базарды дамыту, дамыған мемлекеттердің көмегіне сүйену және сыртқы инвестициялар үшін ыңғайлы жағдай жарату сияқты жалпы ерекшеліктер бірлестіріп тұрады.

Детектива – жоғары ұйымның оған бойсұнатын ұйымдарға беретін нұсқауы, орындалуы қажет болған құжат.

Милитаризм – қоғамда әскерилер тобы және әскери рухтың үстемдігіне, әскери күшке сүйенуші саяси тізім. Бұл тізімде мемлекет қаражаттарының үлкен бөлігі әскери мақсаттарға жұмсалады.

Технополис – технологиялық жаңалықтарды тиімді қолдау мақсатында құрылған еркін экономикалық аймақ. Қызметінің негізін ғылыми зерттеулер құрайды.

Инвестиция – экономиканың бірер-бір саласына ұзақ мерзімді капитал енгізу.

Дизайн – жобалау, сызу, ойлап табу. Дизайн – бұл жобалау идеясы және шығармашылықтың байланыстылығына негізделген қызмет түрі.

Ноу-хау – бірер түрдегі істеп шығаруды құру үшін қажетті болған техникалық, коммерция және басқа білімдер жиынтығы. Бұл атау құжаттар алмасуы, жұмысшыларды оқыту, мамандардың қатысуы назарда тұтылған халықаралық келісім және келіссөздерде қолданылады.

Пысықтау үшін сұрақ пен тапсырмалар

1. Соғыстан кейінгі Жапонияның жағдайына жалпы сипаттама берің.
2. Жапонияда демократиялық үдерістерді бастаған америкалықтар өз алдарына қандай мақсаттарды қойған еді?
3. Жапония экономикасын реформа жасауда Д.Маккартур басшылығындағы Америка басшылығы қандай рөл ойнады?
4. Жапония «экономикалық ғажабының» негізгі салалары нелерден құралған еді?
5. 1970-жылдарда Жапония экономикасына кез келген проблемалар нелерден құралған еді?

6. Жапонияда постиндустриал экономикалык каржының қалыптасуына қандай факторлар түрткі болды?

7. Азияның «Жаңа индустриал мемлекеттері» атауы қашан пайда болған?

8. Азияның «Жаңа индустриал мемлекеттерін» қандай жалпы ерекшеліктер біріктіріп тұрады?

Өзіндік жұмыс

Корея Республикасы картасымен танысың және әкімшілік-территориялық бірліктердің аттарын дәптеріңізге белгілең әрі оларды жат алуға әрекет жасаң.

Интернет құралында Жапон аралдарына виртуал саяхат ұйымдастырың және тақырыпта үйренілген материалдар негізінде тарихи болмыстарды талдау жасаң.

Жапон жазушысы Ясуи Иноуенің “Батыс өлкесі туралы естеліктер” кітабының “Батыс өлкесі туралы бірінші естеліктер” бөлімін оқың әрі Өзбекстанның Ташкент, Самарқанд, Бұхара сияқты қалалары туралы мәліметтерді қысқаша конспект жаса.

24-ТАҚЫРЫП. 1946–1991-ЖЫЛДАРДА ҚЫТАЙ ХАЛЫҚ РЕСПУБЛИКАСЫ

Екінші дүние жүзі соғысы жылдарында Қытайда ресми үкімет Чан Кайши басшылығындағы Гоминдан партиясы (Ұлттық партияға) тиісті еді. 1945-жылы мемлекет территориясы және тұрғындарының үлкен бөлігі гоминданшы Чан Кайши үкіметі тарапынан бақылау жүргізілетін еді.

Қытайда Гоминдон партиясы қашан құрылған еді?

Чан Кайши үкіметі БҰҰ-ны құруда белсенді қатысты және ұлы мемлекет ретінде Қауіпсіздік Кеңесінің бес тұрақты мүшелерінің бірі болды. 1945-жыл тамызда СССР мен АҚШ-тың араға түсуінде Қытай Коммунистік партиясы мен Гоминдан арасында келіссөздер болып, өзара дұшпандық әрекеттерін тоқтатуға келісілді.

Азаматтар соғысы. Бірақ дүниеде «суық соғыс» басталып кеткен, СССР мен АҚШ енді Қытайда оқиғалардың тыныш дамуынан мүдделі емес еді. Бұл уақытқа келіп коммунистер мен гоминданшылар арасындағы қатынастар да нашарлап кетті. Ешкім күтпеген жерде **1946-жыл маусымда** Қытайда азаматтар соғысы қайтадан басталды.

АҚШ тарапынан қолдалған Чан Кайши армиясы 1947-жылы коммунистердің астанасы Янан қаласын басып алды. Бірақ бұл азаматтар соғысында гоминданшылардың соңғы жеңісі болды.

Үкімет тарапынан бақылау жүргізіліп жатқан территорияларда АҚШ-тың көмегіне қарамай әлеуметтік-экономикалық жағдай барған сайын нашарлап кетті. Ұзақ соғыстың кесірінен экономика ізден шықты, жұмыссыздар саны үздіксіз артып барды, адамдар наразылық білдіре бастады. Бірқатар территорияларда көтерілістер басталды.

Сол кезде Мао Цзедун басшылығындағы коммунистер бақылау жүргізіп жатқан территорияларға СССР өте үлкен көмек көрсетті. СССР-дің экономикалық көмегі және құралымен Халық-азаттық армиясы қайта құрылды, армияда қатал тәртіп орнатылды. Бұл әрекеттер соғыстың тағдырын тиянақты өзгерттіру мүмкіндігін берді.

1947-жыл шілдеде Халық-азаттық армиясы шабуылға өтті. Бірнеше шабуылдардың нәтижесінде Солтүстік және Орталық Қытайдың кең территориялары коммунистер бақылауына өтті. Гоминдан армиясында толығымен түңілушілік басталды. Гоминдан режимі экономикалық және қаржылық апаттың жағасында тұрар еді. АҚШ оны сақтап қалуға әрекет жасады.

Бірақ тез арада коммунистер бүкіл Қытайды бағындырды. 1949-жыл қыркүйекте Бейжіңде Ұлттық саяси мәслахат конференциясы ашылды. **1-қазан күні** Қытай Халық Республикасы жарияланды.

1952-жыл желтоқсанда Қытай Коммунистік партиясы Орталық Комитеті мемлекетте «социализм құру» туралы қаулы қабылдады.

Мао Цзедун Қытай халық көсемі.

Онда мемлекетті индустрияландыру, істеп шығару қатынастарын қайта құру, саяси демократияны дамыту көзделді. Бұл міндеттерді орындау ұзақ мерзімге, 15-жылға белгіленген болып, бұл мерзімде олардың көпшілігі іске аспай қалды.

1960-жылдарда Қытайды өркендетудің «**Үлкен секіру**», 1970-жылдарда «**Мәдени төңкеріс**» деп аталған өте қарама-қайшы саясаттары іске асырылып, олар Қытайға ешқандай экономикалық және саяси пайда келтірмеді. Керісінше, мемлекеттің жағдайын ауырластырды.

1946-жыл маусымда...

1947-жылда...

1949-жыл 1-қазан...

1952-жыл желтоқсанда...

Жаңа реформалардың басталуы. Мао Цзедун өлімінен кейін үкіметке кеткен Ден Сиаопин және басқа прагматиктер 1970-жылдардың аяғынан Қытайда реформалардың жаңа стратегиясын істеп шықты. 1981-жылдан ауыл шаруашылығын кең деңгейде қайта құру басталды. Нәтижеде Қытай өзін азық-түлік өнімдерімен қамтамасыз ету мәселесін шешіп, өнімдерді шетке экспорттай бастады.

Саяси дамуда коммунистік режимнің негізгі ерекшеліктері сақтап қалынды. 1989-жыл көктемде Бейжің студенттерінің наразылық көтерілісіне басқа қалаларда миллиондаған зиялылар қосылды. 1989-жыл мамырда Бейжіңде төтенше жағдай жарияланды. **Ден Сиаопин Тянь Ан Мин алаңдағы** көтерілісті күшпен таратып жіберуді бұйырды. Студенттерге қарсы қарулы күш жұмсалды, жүздеген жастар қайтыс болды, көптеген адамдар қамауға алынды. АҚШ Конгресі Қытайға қарсы санкция жариялады. Бірақ индустриал мемлекеттермен қатынастардың нашарлауы болмады. Себебі бұл кезге келіп Қытай өте үлкен әсерге ие мемлекетке айналған еді. Бұл оқиғаларға қарамастан, Қытайда реформалар жалғастырылды.

Сыртқы саясат. Халықаралық қатынастарда Қытай ұзақ жылдар өзін екінші дәрежелі мемлекет ретінде сезініп келді. Қытай БҰҰ және басқа халықаралық ұйымдарда өз орнына ие емес еді, оның орнын Тайванда орналасып алған Чан Кайши басшылығындағы гоминданшылар иелік етер еді. Көптеген Батыс мемлекеттерімен нормал қатынастар жоқ еді.

Қытай Халық Республикасы.

1981-жылдан ауыл шаруашылығы кең көлемде қайта құру басталды.
1989-жыл мамырда Бейжіңде төтенше жағдай жарияланды.

1970-жылдардан бастап жағдай өзгерді. Батыс мемлекеттерімен дипломатиялық қатынастар тіктелді, Тайван орнына БҰҰ-да өз орнын иеледі. АҚШ-пен қатынастар жақсарды, тек СССР-мен күрделі түрінде қалды. **1980-жылдары** Қытай ядро құралына ие болған мемлекетке айналды және халықаралық қатынастарда соған жараса орын иелеуе ұмтылды. 1980-жылдардың екінші жартысынан СССР-мен де қатынастар жақсарды.

Прагматик – прагматизм жақтаушысы, пәлсапалық тізім. Тұрмыстық мағынада прагматикалық – бұл өмірде өз көзқарастары және амалдарын пайдалы нәтижелерге қарап қалыптастырушы адам.

Стратегия – үкіметтің істеп шығару, пайда және қаражат, бюджет, салық, капитал кіргізу, баға-құн, әлеуметтік қорғаудағы ұзақ мерзімді, ең қажетті шаралар жоспары.

Санкция – бұл халықаралық келісім және нормаларды бұзған бір топ үшін тұлғалар немесе бүкіл мемлекетке қарата қолданылатын шектеу шарасы. Санкция экономикалық, әскери, саяси және басқаша түрде болуы мүмкін.

Үлкен секіру – 1960-жылдарда Қытайда социалистік экономиканы қалыптастыру үшін қолданылған саясат.

Пысықтау үшін сұрақ пен тапсырмалар

1. Қытайда азаматтар соғысының басталуына не себеп болды және ол қалай аяқталды?
2. Қытайда іске асырылған «үлкен секіру» саясатының маңызы неде еді?
3. Мәдени төңкеріс және оның Қытай үшін салдары нелерден құралған еді?
4. Қытайда жаңа реформалардың басталуына қандай себептер түрткі болды?
5. XX-ғасырдың 80–90-жылдарында Қытай сыртқы саясаты туралы нелерді білесіз?
6. Қытайдағы реформалар ХХІ ғасыр бастарына келіп қандай нәтижелерге алып келді?

Өзіндік жұмыс

Тақырыптың мәтінінде шешімін тапқан тарихи болмыс болып өткен аймақтарды Қытай картасында көрсетуге әрекет жаса.

Өткір Хашимовтың “Дәптердің шетіндегі жазулар” кітабынан алынған төмендегі қатарды оқың және дәптеріңізге тақырыппен байланыстыра отырып негізделген эссе жазың: “Соғыстың жақсысы болмайды. Бірақ ең қорқынышты соғыс—азаматтар соғысы. Себебі ол ұрпақтан ұрпаққа “Мұра” болып өтіп, мәңгілікке жалғасады!”

25-ТАҚЫРЫП. 1946–1991-ЖЫЛДАРДА ҮНДИСТАН ЖӘНЕ ПӘКИСТАН

Екінші дүние жүзі соғысының аяқталуымен Үндістандағы үнді және мұсылман діни қоғамдары арасында келіспеушіліктер және де шиеленісті. Мұның үстіне соғыстан кейінгі азық-түліктің құлдырауы Үндістанды айтарлықтай ашаршылық жағдайына алып келіп, жағдайды өте күрделендірді. Бұл жағдай Ұлыбританияны тез арада Үндістаннан кетуге мәжбүр етті.

Үндістан ұлттық тәуелсіздігі үшін күрескен қайсы отансүйгіштерді білесіз?

Тәуелсіздіктің жариялануы. 1946-жыл 9-желтоқсанда Мекеме мәжілісі ашылды. Ағылшындар Үндістанды екі мемлекетке—Үндістан және Пәкістанға бөлу жоспарын істеп шықты. Тұрғындардың үнді және мұсылман діни қоғамдарына тән екендігі бөліну үшін негіз етіп алынды.

1947-жыл 15-тамыз күні екі тәуелсіз мемлекет—Үндістан және Пәкістан құрылғандығы жарияланды. Үндістан үкіметін Жавахарлал Неру, ал Пәкістанды Лиикат Алихан басқарды.

Үндістанның бөлінуі көптеген проблемаларды келтіріп шығарды. Бөліну кезіндегі жанжалдарда адамдардың жаппай өлтірілуі ұзақ жылдарға Үндістан және Пәкістан арасында өзара дұшпандық сезімін қалыптастырды. Өз жұртын тастап, басқа территорияларға көшу де миллиондаған адамдардың өміріне кері әсерін тигізді. Мұсылмандарды қорғағандықта айыпталған **Махатма Ганди** үнді тарапынан өлтірілді.

М.Гандидің өлімі үнділер үшін өте үлкен ұлттық қайғы болды. Бұл қайғы ызасына түскен бұқараны жуасытты, ойлап көруге, қан төгуді тоқтатуға мәжбүр етті.

Экономикалық даму. Отаршылдықтың экономикалық қалдықтарын жеңіп өту оңай болмады. Үкімет кең реформалар алып барды. Экономиканың барлық салалары еркін базар саясатына тартылып, олардың негізін жеке кәсіпкерлік және жеке инвестициялар құрады.

1946-жыл 9-желтоқсанда...

1947-жыл 15-тамыз...

Үндістан тарихында М. Гандидің қызметі...

Үндістан және Пәкістан.

Ең үлкен реформа аграрлық салада өткізілді. Жер онда еңбек ететін диқандарға берілді. Жерді жалға беріп, одан пайда алуға негізделген тізім жойылды. Бірақ еңбек өнімділігі өспеді, өнімділік өте баяу өсті, азық-түлік мәселесі қайтадан ұзақ уақыт сақталып қалды.

1950-жылдардың екінші жартысы–1960-жылдар Үндістанда қарқынды индустрияландыру басталды. Мемлекетке қарасты ірі өнеркәсіп кәсіпорындары құрылды. Бірақ экономикалық өсу нәтижелері тұрғындардың өсу қарқындары алдында өте төмен болып, жалпы ұлттық өнімнің жарымынан көбі ішкі пайдалануға жұмсалатын еді. Нәтижеде 1960-жылдары денсаулықты сақтау, білім, пән және мәдениет салаларында жеткен сәттіліктерге, экономикадағы өзгерістерге қарамай, тұрғындардың жасау дәрежесі, тұрмыс мәдениеті төмен түрінде қала берді.

Заманауи саяси тізімнің қалыптасуы. XX ғасырда тәуелсіздікке жеткен Азия және Африка мемлекеттерінің ішінде Үндістан қажетті парламент демократиясын қалыптастырған жалғыз мемлекет болды. **1949-жылы** Үндістанның жаңа Конституциясы қабылданды. Конституция негізгі демократиялық еркіндіктер, адамзат территориялары, касталар теңдігін, үкіметтің бөліну принципі жарияланды.

1960–1970-жылдардағы құлдырау. **1965-жыл** Үндістан мен Пәкістан арасында басталған соғыс Үндістанда ішкі саяси тұрақтылыққа да кері әсерін тигізді. Соғысты тоқтату үшін **1966-жылы** Ташкентте Үндістан және Пәкістан арасында келіссөздер болып өтті. Келіссөздер сәтті аяқталып, **Ташкент декларациясы** қабылданды.

1950-жылдардың екінші жартысы–1960-жылдарда Үндістанда...
1965-жыл... **1966-жыл...**

Сол дәуірде экономикалық қиыншылықтар да артып барды. 1966–1967-жылдары экономикада тұрғындық пайда болды. Кейінгі жылдарда да өнеркәсіптің өсуі төмен дәрежеде болды. Мемлекетте аштық тұрақты қауіп төндіріп тұрды. 1960-жылдары аграрлық реформа өткізілді. Бірақ ол жағдайды сезілерлі дәрежеде жақсартпады. Үнді диқандары әлі де аштық дәрежесінде күн кешіреп еді.

Сондай жағдайда бас министр Индира Ганди 1970-жылдары бірқатар қажетті реформаларды іске асырды. Олар негізінен экономикаға мемлекеттің араласуын азайтуға қаратылған еді. Нәтижелер жаман болмады. Өнеркәсіп және ауыл шаруашылығының

жылдық өсуі тиянақты асты. 1980-жылдардың орталарынан мемлекет астықпен өзін-өзі қамтамасыз ете бастады. Шетел инвестициялары да көбейді.

Бірақ 1990-жылдардың басында Үндістанның экономикалық ахуалы және де нашарлады. Экономикалық өсу айтарлықтай тоқтады, инфляция күшейді, жұмыссыздық өсті.

Индира Ганди.

Сыртқы саясатта 1950-жылдары «Ж.Неру курсы» қалыптасты. Бұл ұлы мемлекеттер арасындағы мәселелерден шетте тұру саясаты еді. Ж.Неру Қосылмау әрекетінің ынталыларының бірі болды. Қосылмау әрекеті Үндістанның бүкіл XX ғасырдағы сыртқы саясатын белгілеп берді.

Пәкістан. Ислам діні Пәкістан үшін ұлтты біріктіретін фактор болып келді. Бірақ тәуелсіздіктен соң мемлекет күрделі саяси үдерістерді басынан өткізді. Діни және территориялық проблемалар тұрақты саяси тізімнің қалыптасуына, экономиканың дамуына кедергі жасады. Пәкістанда еңбекшілердің ахуалы ауыр халінде қалды.

1977-жылы әскери төңкеріс болды—үкіметке генерал **Зиё ул-Хақ** келді. Ол парламентті таратып жіберді, премьер-министрді міндетінен босатты және еркін сайлаулар дайындады. **1988-жылғы** сайлаулардың нәтижесінде үкіметке **Беназир Бхутто** басшылығындағы Пәкістан халық партиясы келді. Б.Бхутто мемлекеттің бас министрі болды. Зиё ул-Хақ дәуірінде абақтыға алынған барлық саяси қайраткерлерге амнистия берілді.

1947-жыл 15-тамызда екі тәуелсіз мемлекет – Үндістан мен Пәкістанның құрылғандығы жарияланды.

1966-жылы Үндістан мен Пәкістанның арасында Ташкент декларациясы қабылданды..

1977-жылы Пәкістанда әскери төңкеріс болды.

1990-жылы Пәкістан президенті Б.Бхуттоның үкіметін коррупцияда айыптап, бас министрді лауазымынан босатты, жаңа сайлау өткізді және онда Б.Бхутто жеңіліске ұшырады.

Амнистия – үкіметтің жоғары органы жағынан қылмыс жасағандарға қарата қолданылатын қылмыстық жазаны жазадан аздап немесе толық босату әдісі.

Курс – саясат бағыты, жол.

Пысықтау үшін сұрақ пен тапсырмалар

1. Соғыстан кейін не үшін Үндістанды өзіндік және жалғыз мемлекет ретінде сақтап қалудың реті болмады?
2. Үндістанның бөлінуі қандай мәселелерді келтіріп шығарды?
3. Қандай факторлар Үндістанда заманауи саяси тізімнің қалыптасуына себеп болды?
4. Пәкістан тәуелсіздікке жеткеннен кейін 1950–1960-жылдары қандай саяси жағдай пайда болды?
5. Пәкістанда 1977-жылғы әскери төңкеріс қандай нәтижемен аяқталды?

Өзіндік жұмыс

Картадан пайдаланып, Үндістан мен Пәкістанға тиісті территорияларды дәптеріңізге ажыратып жазың және территориялық бөлінуге өзіңіздің пікіріңізді білдірің.

XX ғасырдың 60-жылдарынан бастап Өзбекстанда әйгілі болған Үнді киноларының тізімін түзің және “Менің сүйкімді кином” тақырыбында эссе жазың.

n.ziyouz.com сайтынан Шараф Рашидовтың “Кашмир өлеңі” қиссасын көшіріп алың және оқың, әрі шағын оқу жобасын дайындап, үйірме жаттығуында презентациясын өткізің.

26-ТАҚЫРЫП. 1946–1991-ЖЫЛДАРДА ТҮРКИЯ, ИРАН ЖӘНЕ АУҒАНСТАН

1946–1980-жылдары Түркия. Түркия президенті Исмет Инонуи екінші дүние жүзі соғысынан соң Ататүріктің жолын жалғастырды, мемлекетте бір партияның диктатурасы сақталып қалды.

Османдықтар түріктер мемлекеті туралы нелерді білесіз?

«Суық соғыс» жылдарында Түркия Батыспен бірге болды. Ұлы-британия, кейін АҚШ Түркияға қаржылық және экономикалық көмек көрсетті. Түркия «Маршал жоспарына» енгізілді, НАТО-ға мүше болды.

Турғул Өзель.

Батыс мемлекеттерімен ынтымақтастықта, олардың көмегіне қарамастан, 1980-жылдарға дейін Түркияда экономикалық өсу қарқындары төмен болды. Демократиялық үдерістер баяу дамып, саясатта армияның рөлі жоғары түрінде қалды. Бұл 1960–1970-жылдарда бірқатар әскери төңкерістерге алып келді.

1980-жыл қыркүйекте генерал **Кенан Эврен** кезектегі әскери төңкерісті өткізіп, және де әскерилер

үкіметті қолға алды. Өте қатты, үрейлі әдістермен болса-да, мемлекетте тәртіп орнатылды. **1982-жыл қарашада** өткізілген референдум жаңа конституцияны бекітті.

Түркия және Иран.

1983-жылы Түркияның бас министрі болған **Турғул Өзель** Түркияда ХХ ғасырдың ақырларында іске асырылған реформаларда өте үлкен рөл ойнады. Ол Түркияда тез арада экономикалық реформаларды бастап жіберді. Экономикада мемлекеттің рөлі төмендеді, мемлекет секторын кең жекелендіру басталды, экспортты ынталандыру туралы, еркін экономикалық зоналарды құру туралы заңдар қабылданды. Нәтижеде Түркия қарқынды даму жолына түсті.

Экономикада мемлекет секторының үстемдігі соғыстан кейінгі Түркияның характерлі ерекшелігі еді. Тек Т.Өзельдің реформалары бұған шек қойды, мемлекетте саяси жағдайдың да оңды тарапына өзгерісі пайда болды. **1989-жылғы** сайлауларда Т.Өзель Түркия Республикасының президенті етіп сайланды. 1990-жылдан бас ми-

нистр лауазымын баска бір тәжірибелі саясатшы Сүлеймен Демирель иелік кетті.

Сыртқы саясатта Түркия ұзақ жылдардан бері Еуропа Одағына кіру үшін әрекет жасап келуде. Түркияның экономикалық және саяси тұрғыдан Еуропамен байланыстылығы, НАТО-ның мүшесі болғандығына қарамастан, әлі де дейін Еуропа Одағына қабылданбады.

**1980-жыл қыркүйекте...
Т.Өзельдің қызметі...**

**1983-жылда Түркия...
С.Демирелдің қызметі...**

Иран. 1946-жылы ағылшын және совет әскерлері Ираннан алып шығылды. 1950-жылдардың бірінші жартысында Иран саясаты негізінен мемлекет мұнай өнеркәсібін национализациялауға арналды.

Сафарилер мемлекті туралы нелерді білесіз?

Иран шахы Мұхамед Риза Пахлавт заманауи, оқымысты адам еді. Ол мемлекетте коррупцияға қарсы, экономиканы модернизациялау үшін бірқатар шараларды іске асырды. 1963-жыл референдум өткізіліп, онда шах мемлекетте реформаларды өткізу ұсынысын кіргізді. Референдумда тұрғындар шахтың ұсыныстарын қолдады. Бұл реформалар жалпы атпен **«ақ төңкеріс»** деп аталды. «Ақ төңкерістің» оныншы жылында Иран экономикалық өсу бойынша дүниеде ең жоғары көрсеткіштерге жетті. Иранның мұнайдан алатын пайдасы да кесімді асты. Өнеркәсіптің машина жасау, станок жасау және басқа салалары қарқынды дамыды.

Мұхаммет Ризо Пахлави.

Шах үкіметінің аударылуы. Шахтың реформаларының нәтижесінде мемлекеттің заманға сай болуы Ирандағы діндар жауыздарды қатты әуреге салды. Олар шахқа қарсы үгіт алып барды. Бұл үгіт діндарлар басшылығындағы халық көтерілістеріне алып келді. Нәтижеде **1979-жыл ақпанда** үкімет отставкаға шықты. Шах режимі аударылды, Иран Ислам Республикасы деп жарияланды. Діндар тұлғалардан түзілген Кеңес жаңа

конституцияны істеп шығуға кірісті. Тез арада мінез-құлықтың діни атаулары енгізілді: алкоголь ішімдігін ішу, музыка, би, кино шахмат ойыны, кітаптар шектелді, барлық кинотеатрлар жабылды. Әйелдер ислам дәстүрлері бойынша киінуге, чодра орап жүруге мәжбүр болды.

Батыс мемлекеттері Иранға қарсы санкциялар жариялады. Мемлекеттің экономикалық ахуалы ауырласып барды. Сондай жағдайда **1980-жылы** Ирак әскерлері Иранға бастырып кірді. Басталған Иран-Ирак соғысы 1988-жылға дейін жалғасты. Иранда азық-түлік қиыншылығы басталып, карточка тізімі енгізілді, экономика құлдырады. Бүкіл дүниеде Иран халықаралық терроризм және ислам фундаментализмінің ошағы деп қаралатын болды. Сондай жағдайда төңкеріс жетекшісі, Иран Ислам Республикасының діни басшысы Оятиллаһ Рухуллаһ Хумайни 1989-жылы қайтыс болды.

1990-жылдарда экономика тұрақты болып, ЖІӨ-нің өсу қарқындары қарқынды болды. Сол жылдары ислам радикализмі де біраз әлсіреді.

1963-жыл... 1979-жыл...
Иран–Ирак соғысы және оның нәтижелері...

Ауғанстан. Ауғанстанның шахы **Мұхаммед Зохиришах** ілімді адам болып, ауған қоғамын жақсы білетін және модернизациялаудың қажеттігін терең сезінер еді.

Ауғанстан билеушісі Ахматшах қашан үкімет басына келген еді?

Бұл дәуірде Ауғанстанға СССР, Франция, Қытай көмек көрсете бастады, немістер, жапондар, үнділер ынтымақтастығындағы кәсіпорындар құрды. Бірақ әлеуметтік өмірде өзгерістер баяу кешті, тиянақты реформалар іске асырылмады. Соған қарамастан, бұл өзгерістер шахты аудару жақтастарын белсенді етіп жіберді. Нәтижеде **1973-жылы** шах тақтан аударылды. **Мұхаммед Довуд** президент деп жарияланды.

М. Довуд бірқатар реформаларды іске асырды. Бірақ бұлар ауған халқының не бары өте аз бөлігіне әсер етті. Ең қажетті шаралардың бірі сауатсыздықты аяқтау бойынша мемлекет басқаруын түзу бол-

ды. Мемлекет бiлiмдi толық өз бақылауына алды, барлық мектептер және оқу орындары Бiлiм министрлігіне өткізілді.

1977-жылы жаңа Конституция қабылданып, оған сәйкес М.Довуд мәңгілікке президент деп жарияланды. Бірақ М.Довуд армия үстінен өз үстемдігін орната алмады.

1973-жылда...

1978-жыл 27-апрель...

1977-жылда...

1979-жыл желтоқсан...

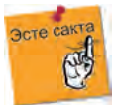
1978-жыл 27-сәуірде Ауғанстан әскери-әуе күштері басшысы полковник Абдул Қобир басшылығындағы әскерилер мемлекет төңкерісін жүзеге асырып, М.Довудты үкіметтен шеттетті. Төңкерісшіл кеңес түзіліп, ол өзін Ауғанстандағы жоғары үкімет деп жариялады. Кеңеске **Нұр Мұхаммед Тараки** басшылық жасады.

Ауғанстан.

Үкіметке келген топтың ішінде де бірлік жоқ еді. Нәтижеде Н.М.Тараки өлдірілді. Үкіметті **Хафизулло Амин** өз қолына алды. Ол СССР-ге қайрылып, Ауғанстанға совет әскерлерін кірітуді сұрады.

Сондай жағдайда **1979-жыл желтоқсанда** Ауғанстанға совет әскерлері кірітілді. Х.Амин өлдірілді. Мемлекетте жағдай ауырласып, дерлік ашаршылық басталды. Миллиондаған адамдар мемлекетті тастап, көрші дерлік мемлекеттерде қашқынға айналды. Үкіметте тұрған Ауғанстан халық демократиялық партиясына (АХДП) қарсылас болған жауынгер мужахидтер мемлекеттің үлкен бөлігін бақылауға алған еді.

1983-жылда Турғул Өзель Түркияның бас уәзірі.
1963-жылда Иранда референдум өткізіліп, онда, шах мемлекетте реформалар өткізу ұсынысын енгізді.

1979-жыл желтоқсанда Ауғанстанға совет әскерлері кірітілді.

1986-жылы үкіметке **Мұхаммед Нажибулло** келді. Ол қауіпсіздік қызметінің бастығы болып, қатал және ержүрек адам еді. Оның саясаты едәуір сәтті болды. **1989-жылы СССР** өз әскерлерін алып шығып кетті, ал АҚШ және Пәкістан болса көтерілісшілерге құрал жеткізіп беруді тоқтатты. М.Нажибулло үкіметті сақтап қалды, бірақ бұл ұзаққа созылмады. 1991-жылдың ақырына келіп СССР аяқталғаннан кейін М.Нажибулло үкіметі ауыр жағдайда қалды.

Терроризм—тыныш тұрғындарды қинау, қорқыту, физикалық тұрғыдан жоқ қылуға негізделген саясат.

Фундаментализм—ескіріп қалған түсініктерді сыншылдықпен қайта көріп шығуға кесімді қарсы шығушы, дәстүрлі құндылықтарды тіктеу үшін күресетін өте консерватив діни ағым.

Ислам радикализмі—діни-саяси идеология және практикалық қызмет болып, ол мұсылман жұрты жасайтын мемлекеттердің ішкі және олардың қатысуындағы халықаралық мәселелерді, сондай-ақ мемлекеттераралық қатынастарды шарифат негізінде шешу үшін жағдай жаратуға бағытталған.

Мужахид—жихадта қатысатын мұсылман.

Пысықтау үшін сұрақ пен тапсырмалар

1. Түркияда 1945–1980-жылдарда іске асырылған реформалар қандай нәтижелерге алып келді?
2. Түркияны қарқынды даму жолына түсірген Т.Өзель реформалары туралы айтып берің. Бұл реформалар қандай нәтижелерге алып келді?
3. Ирандағы «Ақ төңкеріс» қандай мақсаттарды көздеген еді және ол қандай нәтижелерге алып келді?
4. 1979-жылы Иранда шах режимінің аударылуы және Иран Ислам Республикасының жариялануына қандай факторлар себеп болды?
5. Иран-Ирак соғысы қандай нәтижелер мен аяқталды?
6. Ауғанстанда 1979-жылы іске асырылған «төңкеріс» ауған қоғамында қандай өзгерістерге алып келді?
7. Ауғанстаннан совет әскерлері алып шығылғаннан кейін мемлекетте қандай үдерістер пайда болды? Мемлекеттің тыныш даму жолына өтуі қалай кешуде?

Өзіндік жұмыс

«Ауғанстан» картасынан пайдаланып оған шегаралас мемлекеттердің аттарын дәптеріңе көшіріп жаз және есінде сақта.

Интернет құралында Түркияға виртуал саяхат ұйымдастырың және тақырыпта үйренілген материалдар негізінде тарихи болмыстарды талдау жаса.

n.ziyouz.com сайтынан Азиз Несиннің “Таңғажайып балалар” романын көшіріп алың және оқың әрі шағын оқу жобасын дайындап, үйірме жаттығуында презентациясын өткіз.

27-ТАҚЫРЫП. 1946–1991-ЖЫЛДАРДА ЛАТЫН АМЕРИКАСЫ МЕМЛЕКЕТТЕРІ

Екінші дүние жүзі соғысынан кейін Латын Америкасы мемлекеттері экономикалық реформаларды өткізуі үшін қолайлы жағдай пайда болды: олар едәуір үлкен валюта қорларына ие болды, дүние жүзі саудасында үлесі асты. Бұл жәйт Латын Америкасы мемлекеттерінде жалпылама, бірақ авторитар режимдердің қалыптасуы үшін қолайлы орта жаратты.

Екінші дүние жүзі соғысында Латын Америкасының қатысуы туралы нелерді білесің?

1970-жылдардың ақыры–1980-жылдардың бастарында Латын Америкасының мемлекеттерінде диктаторлық режимдеріне қарсы күрес белсенділік танытты. Бұл 1979-жылы Никарагуадағы төңкеріске, Сальвадор және Гватемалада көтерісшілдік әрекеттің күшеюіне алып келді. Оңтүстік Америка мемлекеттері–Эквадор, Перу, Боливия, Аргентина, Бразилия және Уругвайда әскери режимдер азаматтық үкіметтерімен алмастырылды.

XX ғасырда Латын Америкасы мемлекеттері үшін жалпы болған модернизациялаудың үш–төңкерісшілдік, неоконсервативтік және реформашылық варианттары дара көзге түсті. Бұл варианттарды үш мемлекеттің мысалында көріп шығамыз.

Куба – модернизациялаудың төңкерісшілдік варианты. 1950-жылдардың аяғында Кариб теңізіндегі арал–Кубада болған оқиғалар бүкіл дүниенің назарын өзіне қаратты. Куба қоғамды модернизациялаудың төңкерісшілдік жолын таңдады.

1959-жыл 1-қаңтар күні Фидель Кастроның басшылығында төңкерісшілер Кубаның астанасы Гавана қаласына кіріп келді, төңкеріс жеңіске жетті. Ф.Кастро үкіметі тек кесімді сапа өзгеруі Кубаны мешеуліктен алып шығады, қоғамды өркендетудің заманауи дәрежесіне көтереді, деп ойлап, кесімді әлеуметтік-экономикалық саясатты жүзеге асырды.

Фидель Кастро.

АҚШ-тың Кубадағы жаңа үкіметке дұшпандардай қатынасы анық болғаннан кейін, Ф.Кастро үкіметі СССР-мен келісім арқылы

мемлекет әскери құдіретін бекемдей бастады. Ал бұл **1962-жылғы Карибтің құлдырауына** алып келді.

**1970-жылдардың ақыры–1980-жылдардың баста-
рында...**

1979-жылда...

1962-жылда...

Куба алғашқы дәуірде қоғам өмірінің дерлік барлық ұстанған жолдарын модернизациялауда үлкен сәттілікке қол жеткізді. Таза аграрлық мемлекет болған Кубаны аграрлық-индустриал мемлекетке айналдыру курсы таңдалды.

Бірақ 1980-жылдардан қоғамды модернизациялаудың Куба вариантында белгілі кемшіліктер көзге түсе бастады. Экономикалық өсу қарқындары, тұрғындардың жасау дәрежесі төмендеді. СССР-дің ыдырауы Куба үшін өте үлкен соққы болды. 1990-жылдарда көпшілік Ф.Кастро режимінің құлауын алдын ала айтқан болатын. Бірақ бұл режим сақталып қалды.

Чили–модернизациясының неоконсервативтік варианты. Екінші дүние жүзі соғысынан кейінгі өткен уақыт барысында Латын Америкасы мемлекеттері қоғамды модернизациялаудың оптимал вариантын іздеді. 1960-жылдары Чилиде үкімет мемлекетті модернизациялауға әрекет жасады. Мұнда ол ілгері алдыңғы қатарлы мемлекеттерде сынақтан өткен реформашылық тізімдерге сүйенді. Бірақ басталған реформалар барған сайын қоғамдағы бөлінуді күшейттірді, мемлекет өмірінің әлеуметтік-саяси салаларында шиеленісуді тудырды. Кезектегі президент сайлауларынан алдын Халық бірлігі блогы құрылып, оған коммунистер, социалистер, радикалдар және Халық қызметі жалғыз әрекеті кірді. **1970-жылы** сол блоктың кандидаты **Сальвадор Альенде** Чили президенті етіп сайланды.

Аугусто Пиночет.

С.Альенде үкіметі терең реформаларды іске асыруға кірісті. Бірақ қоғам мүдделеріне әсер ететін, әдеттегі өмір сүру тәрізін, дәстүрлі әлеуметтік байланыстарды бұзатын әрқандай шара сияқты С.Альенде үкіметі бастаған реформалар да мемлекетте әр түрлі көзқарастар, шиеленістерді келтіріп шығарды. **1973-жыл** мемлекет төңкерісі іске асыры-

лып, үкіметке генерал **Аугусто Пиночет** басшылығындағы әскери хунта келді. Чилиде қамал жағдайы жарияланды. Конституция және дерлік барлық демократиялық еркіндіктер жойылды.

Пиночет үкіметі таңдаған модернизациялаудың неоконсервативтік варианты үлкен әлеуметтік проблемаларға алып келді. Алдымен, жұмыс ақысы, әсіресе реформалардың алғашқы жылдарында, сезілерлі дәрежеде азайды, жұмыссыздық кескін асты.

1960-жылдары Чилиде...

1973-жылда...

1970-жылда...

Неоконсервативтік модернизациялаудың мұндай қайшылық нәтижелері мемлекеттегі жалпы саяси ортаға да әсер етті. 1989-жылы өткізілген президенттік сайлауларын Христиан-демократиялық партияның жетекшісі П.Эльвин жеңіп шықты. Диктатура дәуірі аяқталды.

Мексика—модернизациялаудың реформашылық варианты. 1958-жылы Мексика өнеркәсіп өнімдерінің жалпы көлемі бойынша Латын Америкасында бірінші орынға шықты. Мемлекеттің сәтті экономикалық дамуында едәуір құдіретті мемлекет секторы негізгі рөл ойнады.

Латын Америкасында үлкен у-шуға себеп болған Куба төңкерісі Мексика басшыларын да әлеуметтік салаға елеулі мән беруге үндеді. Бірақ модернизациялаудың Куба вариантын қабылдамастан, Мексика дәл сол кезде Чили вариантына да өте сенімсіздікпен қарады. Мексика үстем шеңберлері дамудың либерал-реформашылық жолынан шегінбеді.

1959-жыл 1-қаңтарда Ф. Кастро басшылығында көтерілісшілер төңкерісі жеңіске жетті.

1970-жылы халық фронты кандидаты Сальвадор Аленде Чили президенті етіп сайланды.

1958-жылда Мексика өнеркәсіп өнімдерінің жалпы көлемі бойынша Латын Америкасында бірінші орынға шықты.

1980-жылдардағы дүние жүзі экономикалық құлдырауы Мексика үшін үлкен сынау болды. Құлдырау жеңіп өтілген болса да, жұмыссыздық, сыртқы қарыз кесімді асты, сыртқы дүниеге, бірінші кезекте АҚШ-қа тәуелділік те артты.

Әскери режим – мемлекетті басқару формасы болып, онда бүкіл әкімшілік әскерилерге тиісті болады. Әдетте әскери режимдер әскери төңкеріс арқылы орнатылады.

Аграрлық-индустриалды мемлекет – негізгі байлығын ауыл шаруашылығы өнімдері құрайтын, өнеркәсібі ауыл шаруашылық өнімдері және табиғи өнімдерімен табиғи байлықтарды қайта істеуге бағытталған мемлекет.

Әскери хунта – мемлекет төңкерісі арқылы үкіметке келген, әдетте зорлық-зомбылық және диктаторлық әдістерімен мемлекетті басқаратын әскерилер үкіметі.

Пысықтау үшін сұрақ пән тапсырмалар

1. 1950–1980-жылдардың бірінші жартысында Латын Америкасы мемлекеттерінде болған негізгі саяси өзгерістер туралы айтып берің.
2. Модернизациялаудың Кубаға тән болған төңкерісшіл жолын қандай кесімді өзгерістерді назарда ұстады?
3. Модернизациялаудың Куба варианты өзін ақтады ма? 1980-жылдардан бұл варианттың қандай кемшіліктері көзге түсті?
4. Чилиде С.Аленде үкіметінің реформалары белгілі жетістіктерге қарамастан не үшін кеңінен таралмады?
5. Пиночет диктатурасы дәуіріндегі реформалар Чилидің кейінгі дамуында қандай рөл ойнады?
6. Мексикада модернизациялаудың реформашылық варианты Куба және Чили варианттарынан несімен ерекшеленеді?
7. ХХІ ғасырда Латын Америкасы мемлекеттері дүние жүзі саясатында үлкен әсерге ие еместігінің себептері неде?

Өзіндік жұмыс

1963-жылда Куба басшысы Фидель Кастроның Өзбекстанға сапары туралы мәліметтерді іздеп табыңыз және “Шараф Рашидов және Фидель Кастро” тақырыбында презентация дайындаң.

Интернет құралында Латын Америкасы мемлекеттеріне виртуал саяхат ұйымдастырың және тақырыпта үйренілген материалдар негізінде тарихи болмыстарға талдау жасаң..

ziyouz.uz сайтынан Алваро Юнкенің “Мұғалім үшін әтіргүл” хикаясын көшіріп алың және оқың, әрі мұғалімдер туралы жазылған басқа хикаялармен салыстырып, талдауды дәптеріңізге жазың.

28-ТАҚЫРЫП. 1946–1991-ЖЫЛДАРДА АФРИКА МЕМЛЕКЕТТЕРІ

Екінші дүние жүзі соғысы және оның салдары. Екінші дүние жүзі соғысынан кейін Африкада ұлт-азаттық әрекетінің характері өзгерді. **1945-жыл** Манчестер қаласында **V Панафрика конгресі** болды. Ол Африка халықтары күресінде сапа тұрғысынаи жаңа дәуір басталғандығын көрсетті. Бұл конгресте алдыңғыларына қарағанда Африканың өте көп ұйымдары қатысты. Конгресте отаршылдыққа және империализмге қарсы рух күшті болды. Африканың барлық аймақтарымен мемлекеттеріндегі жағдай талқыланды. Конгресс бүкіл құрлыққа және барлық ірі аймақтар, әрі мемлекеттерге қаратылған жаңа төңкерістік талаптарды ілгері сүрді.

Екінші дүние жүзі соғысында Африка халықтарының қатысуы туралы нелерді білесің?

Көптеген Африка мемлекеттері үшін соғыстан кейінгі жылдар саяси партияларды құру, отарлау режимдерін құлату үшін күрес дәуірі болды. Африкалықтардың санасында отаршылық түсінігі Еуропаның үстемдігімен байланысты еді. Сол себепті тәуелсіздік үшін күрес көбінесе барлық еуропалық нәрселерді қайтаруға айналып қалды. Бұл туралы Батыс Африкалық ақын **Бернар Даде** былай жазған еді:

*Мен галстук тагуды жақтырмаймын.
 Мойныма әшекейлі шынжыр тағамын,
 Әдепсіз Еуропаның құлдық шынжыры.
 Мен сағат тагуды жақтырмаймын.
 Қолыма зұлымды тағып жүремін,
 Еуропаның жағымсыз зұлымын.*

Метрополиялар да жайлап үстемдіктің алдыңғы әдістерінен бас тартып барды.

«Африка жылы». Отарлаушылықтан азат болу үдерісінің ең жоғары нүктесі 1960-жылға тура келді. Ол тарихқа «Африка жылы» ретінде кірді. Сол жылы дүние жүзі картасында 17 жаңа Африка мемлекеттері пайда болды. Олардың көпшілігі француз және ағылшын отарлары еді. Африканың ең үлкен мемлекеттері Нигерия және Конго өз тәуелсіздігін жариялады. Отаршылдық дәуірінде екіге бөлініп кеткен Сомали бірлесіп, тәуелсіз Сомали демократикалық Республикасы атауын алды.

«Африка жылы» құрлықтағы жағдайды өзгерттіріп жіберді. Басқа мемлекеттерде де отарлау құрылымының құлауы анық болып қалды. Кейінгі жылдарда Ұлыбританияға қарасты айтарлықтай барлық мемлекеттер өз тәуелсіздігін жариялады. 1975-жылы Португалияда төңкеріс болғаннан кейін оның отарлары да өзіндік мемлекеттер ретінде құрылды.

Сол тәрізді, 1990-жылдарға келіп, Шәлейт Кабирден оңтүстікте 40-тан астам саяси тәуелсіз мемлекеттер құрылды. Олардың көпшілігі өздерін республика деп жариялады.

Африка мемлекеттерінің проблемалары. Отаршылық режимінің аударылуы және саяси үкіметтің африкалықтарға өтуін бүкіл Африка өте үлкен жетістік деп есептеді. Олар өздерінің үлкен үміттерін тәуелсіздікпен байланыстырды. Айтарлықтай бірден өмір түптен жақсарды, деген сенім кеңінен таралған еді. Бұл қуанышты үміттерге тұрғындардың үлкен бөлігі секілді қарапайымдылықпен болмаса-да, әрқалай африкалық лидерлердің де көпшілігі сенетін еді.

Өмір жақсарып барды. Африкалықтар мемлекет аппаратының барлық буындарын, армия, полицияны өздері қалыптастыра бастады. Африкалықтар мәдениетінің дамуы үшін кең мүмкіндіктер пайда болды. БҰҰ және басқа халықаралық ұйымдардың ішінде

тең құқықпен қатысу, жаңа мемлекеттер және олар азаматтарының өздігін көрсетуінде үлкен рөл ойнады. Жас мемлекеттер дүниенің көптеген мемлекеттерінен, БҰҰ-ның мамандандырылған органдарынан, халықаралық фондтар және банктерден сезілерлі көмек ала бастады.

«Суық соғыс» жағдайында қарама-қарсы блоктар ортасында Африка мемлекеттеріне әсер көрсету үшін күрес басталды. Тәуелсіздікке жеткен мемлекеттердің бір бөлігі социалистік мемлекеттер, алдымен Совет Одағына еріп, «бейкапиталистік өркендеу жолын» таңдады. Көпшілік жайттарда бейкапиталистік жолды таңдаған мемлекеттерде мүшкіл жағдайлар пайда болды, тәуелсіздік үшін күрескен кешегі лидерлер және үстем партиялар үкіметке келгеннен кейін, залым және диктаторларға айналды, ал азаматтар соғыстары көптеген қан төгістерге алып келді. Бірақ капиталистік жолды шарасыз деп білген басқа бірқатар мемлекеттерде да сондай, айтарлықтай бірдей проблемалар пайда болды.

**«Африка жылы»... 1975-жылда...
Африка мемлекеттері проблемалары бұл...**

Көптеген Африка мемлекеттері тәуелсіздік жарияланғаннан кейін де дүниенің ең кедей мемлекеттерінен болып қала берді. Тәуелсіз мемлекетті құру өте күрделі үдеріс болып шықты. Қиындықтардың көпшілігі бұрынғы отарлаушылықпен, және бір бөлігі отарлаушылықтан алдыңғы дәстүрлермен байланысты еді. Отарлаушылық тізімі аударылғаннан кейін отарлау басқару тізімі де жойылды және үкіметке жаңа, мемлекетті басқару тәжірибесіне ие болмаған адамдардың келуі де жағдайды айтарлықтай күрделендірді. Бірқатар Африка мемлекеттерінде көп санды, тәжірибесіз және нәтижесіз, құлағына дейін коррупцияға батып қалған, мемлекет байлығын талан-тараж етуші және сол негізде бірін-бірі қолдаушы бюрократиялық аппарат пайда болды. Мұндай жағдайда жалғыз тәртіп және күшке ие болған ұйым армия болып қалды. Нәтижеде тоқтаусыз әскери төңкерістер болды. Үкіметке келген диктаторлар шексіз байлықтарды иелеп алды. Экономиканың жаман қызмет жүргізуі наркотиктер істеп шығу және тарату, заңсыз түрде алтын және алмас қазып алу және адам саудасы сияқты жағымсыз жағдайлардың кеңінен таралуына алып келді.

Африка мемлекеттері.

Мемлекет шекараларының өте жасандылығы да Африка мемлекеттерінің қалыптасуын өте қиындатты. Шекаралар отарлаушылық дәуірінен қалған мұра болып, тәуелсіз мемлекеттердің құрылуына тұрғындардың этникалық қатарына жататындығы ескерілмеген еді.

Бұл жағдай тұрақты этникалық проблемаларды келтіріп шығарды және миллиондаған қашқындардың пайда болуына алып келді. Мемлекеттераралық және бір мемлекет шеңберіндегі этникалық проблемалар Африка үшін шын мәніндегі қырсыққа айналды.

Кедейліктен, соғыс және геноцидтен, өнеркәсіптің жоқтығынан жұмыссыздық және лажсыздықтан құтылу үшін миллиондаған африкалықтар өз құрлығын тастап кетті. Қазір Ұлыбритания, Франция сияқты Еуропа мемлекеттерінде миллиондаған африкалықтар жасауда. Нолегал иммигранттар да көп болғандығы үшін олардың анық санын ешкім білмейді. Көптеген африкалықтар өз отандарына қайту үшін емес, Еуропада өз территорияларына ие болу үшін күресуде.

1990-жылдарға келіп, шөлейт Кабирден оңтүстікте 40-тан астам саяси тәуелсіз мемлекеттер құрылды.

1975-жылда Португалияда төңкеріс болғаннан кейін оның отарлары да тәуелсіз мемлекеттер ретінде құрылды.

Мемлекеттермен этностар арасындағы көптеген келіспеушіліктерге карамастан, барлық африкалықтар құрлықтағы соңғы отарлау режимі—Оңтүстік Африка Республикасындағы апартейд құрылымын қаралауда дара еді.

Армия—мемлекеттің қарулы күштері. Оның негізгі міндеті мемлекетті сыртқы дұшпаннан қорғау.

Полиция—бірқатар мемлекеттерде мемлекет басқару органы болып, негізгі міндеті бар болған құрылымды қорғау және қоғамдық тәртібін сақтаудан тұрады.

Геноцид—тұрғындардың кейбір топтарын немесе бүкіл халықтарды саяси, нәсілдік, ұлты, этникалық немесе діни белгілері негізінде қырғынға ұшырату.

Апартейд (apartheid—жеке-жеке жасау)—нәсілдік кемсітудің ең қатаң көрінісі.

Пысықтау үшін сұрақ пен тапсырмалар

1. Бірінші дүние жүзі соғысы, соғыстан кейінгі Панафрика конгресі Африка халықтары отаршылығына қарсы күресінің характерлі өзгеруіне қалай әсер етті?

2. Құрлықтың тәуелсіздікке жетудің символы болған 1950-жылдардың соңындағы алғашқы тәуелсіз мемлекеттер және «Африка жылы» туралы айтып берің.

3. Тәуелсіздікке жеткен көптеген Африка мемлекеттері не үшін «бейкапиталистік өркендеу» жолын таңдады?

4. Африка мемлекеттері тәуелсіздікке қол жеткізгеннен кейін қандай проблемаларға ұшырады?

5. Африка мемлекеттерінде этникалық проблемалардың тұрақты пайда болуына тәуелсіздіктен алдыңғы қандай факторлар себеп болды?

6. Апартейд қандай түзілім? Геноцид не?

7. Африка халықтары алдында ХХ ғасырдың 90-жылдарында қандай проблемалар бар еді?

Өзіндік жұмыс

“Африка мемлекеттері” картасымен танысың және тақырып мәтініндегі болмыспен байланыста түсініктеме жаз.

Тақырып мәтіні негізінде “Африка” тақырыбында бес қатарлы өлең “Цинквейн” құрастырың және дәптеріңізге жазың.

ziyouz.com сайтынан Эрнест Хемингуэйдің “Шал мен теңіз” қиссасын көшіріп алың және оқың әрі шағын оқу жобасын дайындап, үйірме жаттығуында презентациясын өткізің.

29-ТАҚЫРЫП. XX ҒАСЫРДЫҢ ЕКІНШІ ЖАРТЫСЫНДА ПӘН ЖӘНЕ МӘДЕНИЕТТІҢ ДАМУЫ

Ғылыми-техникалық төңкеріс және оның нәтижелері. Соңғы жүз жылдың барысында пәннің дамуы XX ғасырдың екінші жартысында ғылыми-техникалық төңкеріске алып келді. Бұл төңкерістің негізгі белгілері табиғи және синтетикалық материалдардан тауарларды жалпылама істеп шығару, машиналардан кең пайдалану, істеп шығарудың конвейерлі линияларын, зауыт-автоматтарын және өнеркәсіп роботтарын жасау болды. Ғылыми-техникалық төңкеріс дүние жүзі экономикасын капитализмнің постиндустриал дәуіріне алып шықты.

Екінші дүние жүзі соғысынан кейін басталып кеткен «суық соғыс», АҚШ және СССР арасындағы қарулану жарысы ғарыш саласына да көшті. **1957-жылы 4-қазан** күні Совет Одағында дүниеде бірінші Жердің жасанды серігі ұшырылды. Академик **С.П.Королёв** басшылығындағы топ тарапынан айға ғарыштық кеме ұшырылуы туралы зерттеулер алып барылды. Олардың нәтижесінде **1961-жыл 12-сәуір** күні дүниеде Бірінші рет **Юрий Гагарин** «Восток» ғарыштық кемесінде аспанға ұшты. Ғарыштық дәуірі басталып, ол аспан туралы білімдерімізді кенейттірді.

Дүниеде бірінші темір жол қашан және қайсы мемлекетте ойлап табылған еді?

Анық пәндердегі өнертабыстары. Бұл жылдары анық пәндердің қол жеткізген ең үлкен жеңістердің бірі лазердің ойлап табылуы болды. Бұл өнер табысы XX ғасыр физика пәніндегі ең жарқын өнертабыстарының бірі ретінде тән алынған. 1960-жылы совет физитері Н.Г.Басов, А.М.Прохоров және америкалық ғалым Ч.Таунс **лазерь**—(бұл сөз ағылшынша Light Amplification бұл Stimulated Emission of Radiation—еріксіз нұрлану нәтижесінде жарықтың күшейттірілуі сөзінің бас әріптерінен алынған)—нұрдың мүлдем жаңа түрін жасады. Бұл үш ғалымға физика саласында **Нобель сыйлығы** берілді.

Жаңа техника және технологиялардан пайдаланумен байланысты және бір жаңалық компьютердің жасалуы болды. Компьютер (ағылшынша computer—«есептеуіш») алғаш ақпаратты қайта істеу және есептеу үшін дайындалды, электрон есептеу машинасы—ЭЕМ

деп жүргізілетін және өте үлкен өлшемге ие еді. 1959-жылы америкалық инженерлер Д. Кибли және Р. Нойс тарапынан **жартылай өткізгішті интеграл микросхемалардың пайда болуы** компьютер және басқа құралдар өлшемнің кескін қысқаруына, қызмет саласын кескін кеңейтіруге алып келді. Интеграл микросхемалардың жасалуын ғалымдар XX ғасырдың соңы 50-жылдар ішінде жасалған ең әйгілі өнертабысы деп атады.

Адамзат тарихында бірінші болып ғарышқа ұшқан адам—Юрий Гагарин.

Қазір айтарлықтай барлығымыз пайдаланатын ұялы телефондар да XX ғасырдың өнертабыстары. Швецияның Телеверкет компаниясы 1940-жылдардың аяғында ұлы телефонды жасау үстінде жұмыс бастаған еді. Шведтер тарапынан ұсынылған бірінші жалпылама ұялы телефон байланысы MTS—Mobil telefon sistem (мобиль телефон тізімі) деп аталды. 1970—1980-жылдары **Эриксон, Филипс** және басқа көптеген әйгілі компаниялар тарапынан ұялы телефон аппараттарының жаңа түрлері жаратылды. Сол жылдары заманауи көрініске жақын аппараттар пайда болды. Массачусет технология институты қызметкерлері ұзақ қашықтықтан тұрып компьютер арқылы байланыс орнату мүмкіндігін негіздеп берді және Интернеттің пайда болуын жақындатты. 1969-жылы Интернеттің бұрынғы қатарласы ARPANET жаратылды. **1972-жылы E-mail** (Электрондың почта) пайда болды.

1957-жылда...

1961-жылда...

Жартылай өткізгішті интеграл микросхемалар өнер тапқыштары бұл...

Өнер. XX ғасырдың екінші жартысында өнерде *абстракционизм* (*абстракция-алаң болу*) бағыты кең таралды. Абстракционизм фотография өнерінің дамуына өзіне тән жауап ретінде пайда болды. Абстракционизм өкілдері енді суретте әрекетті, сезімді көрсетіп беруге ұмтылды, шынын айтқанда, олардың пікірінше, дәл сол тараптарын фотографияда көрініс табудың мүмкіндігі жоқ еді.

Абстракционизмге қарама-қарсы түрде *поп-арт* (жалпылама *өнер*) пайда болды және тезде Еуропаға таралды. Поп-арт жанкүйерлерінің пікірінше, әлемдегі әрқандай бұйым өзінің алғашқы пайдаланушылықтың маңызын жоққа шығарып, көркем, эстетикалық сапаны пайда қылуы мүмкін.

Өнердің бұл бағыттарында әлем көрінісіндегі логика және анықтықтың жоқтығы өнердегі модернизм басқышын өз мүмкіндіктерін аяқтағанынан дерек береді. Енді Батыс және Шығыс өнері, бұрынғы және заманауи әдістер, фольклор және жалпылама мәдениет элементтерін өзінде топтастырған **постмодернизм әдісі** пайда болды.

Әдебиет. Соғыстан кейін бірқатар жазушылардың романдары соғысты көркем әдістермен түсініп жетуге арналды. Бұл дәуірде көпшілік шығармалар антифашистік, пацифистикалық рухта жазылған болса, 1960-жылдардан кейін реализм қоғамдағы жаңа өзекті проблемаларды пайда ету құралына айналды. Оларда адамзат және табиғат арасындағы үздіксіз байланыстылық, табиғаттағы апаттар адамзат және қоғамның да нашарлауына алып келуі туралы өте әсерлі көркем образдар арқылы жарқын шешімін тапты.

XX ғасырдың екінші жартысында пәннің дамуы ғылыми-техникалық төңкеріске алып келді.

1969-жылы Интернеттің бұрынғы қатарласы ARPANET жаратылды.

1972-жылы E-mail (Электрондық почта) пайда болды.

Баяндаудың реалистик қалыбы ХХ ғасырдың жаңа әдеби бағыты–бұқаралық әдебиетте өзіне жол тапты. Бұл әдебиет көпшілік оқушыға арналып, анық үлгілер негізінде жазылған, көркемдік тұрғыдан оншалықты жоғары болмаған, идеологиялық тұрғыдан бар тәртіптерді қолдауға бағытталған ғасырлар. Бұл–базардың барлық заңдарға назар аударатын, сатып алушының әр түрлі қабатына арналған әдеби тауар. Бұл өзінің ашық коммерциялық характері, көңілашар функциясы және оқиғалар дамуының алдыннан белгілі болуымен ХХ ғасыр бірінші жартысындағы әдебиеттен жағымсыз жақтарымен ерекшеленеді. Бұл шығармалардың көркемдік құны туралы байыпты пікір жүргізіп болмайды, оларды оқу ақылды және көңілден берілуді талап етпейді, олар қазіргі жылдам заманда уақыт өткізудің бір түрі болып қалған.

Конвейер (ағылшынша convey–ұзату)–шашылушаң, бөлекті немесе даналы жүктердің орнын өзгерттіруге арналған тоқтаусыз ұзатып тұру машинасы.

Постмодернизм–мәдениетте модернизмнің негізгі принциптерінен бас тартушы және өткендегі әдіс және бағыттардан кейде мысқылмен пайдаланушы ХХ ғасырдың екінші жартысына тиісті бағыт.

Пацифизм (pacificus–тыныштық сүйгіш)–зомбылықты жою үшін оған қарсы күрес идеологиясы. Пацифистикалық әрекет, тыныштық үшін–соғысқа қарсы әлеуметтік әрекет болып, негізінен тыныш құралдармен, соғыстың азғындық характерін ашатын қарсылық әрекеті.

Пысықтау үшін сұрақ пен тапсырмалар

1. Капитализмнің постиндустриал дәуірінде ғылыми-техникалық өркендеу қандай басқыштарды өз ішіне алады?
2. «Суық соғыс» дәуіріндегі жарыс жаппай қырғын қаруларының қандай жаңа түрлері жаратылуына және ғарыш иеленуі үшін қандай зерттеулер алып барылуына себеп болды?
3. Заманауи ЭЕМ-дер, компьютер және ұялы байланыс тармағының пайда болуында интеграл микросхемалардың ойлап табылуы қандай рөл ойнады?

4. Интернет тармағының пайда болуына қандай теория негіз болды?

5. Абстракционизм не және оған қандай түсінік беруге болады?

6. XX ғасыр әдебиет және өнеріндегі қандай бағыттарды түсіндіріп бере аласыз? Әдебиет пән өнердің әлеуметтік өмірге әсері нелерде көрініс табады?

Өзіндік жұмыс

“Ғарышқа саяхат” тақырыбында презентация дайындаң және видеоролик көрінісінде үйірме жаттығуында көрсетің.

Интернет құралында XX ғасырда ғылым-пән және техниканың өркендеуіне тиісті материалдарды іздеп табыңыз әрі оқу жобасын дайындаң

ziyouz.com сайтында “Әлем әдебиеті” журналында басып шығарылған көркем-тарихи шығармаларды көшіріп алыңыз және демалыс уақытында оларды оқып шығың. “Демалыс және оқу” тақырыбында оқу портфолиосын дайындаң.

МАЗМУНЫ

Кіріспе.....	3
1-тақырып: 1918-1939-жылдарда халықаралық қатынастар	4
2-тақырып: 1918-1939-жылдарда ғылыми-техникалық өркендеудің жеделдүі, ғылымдағы жетістіктер.....	8
3-тақырып: 1918-1939-жылдарда Ұлыбритания.....	12
4-тақырып: 1918-1939-жылдарда Франция	16
5-тақырып: 1918-1939-жылдарда Америка Құрама Штаттары.....	20
6-тақырып: 1918-1939-жылдарда Германия.....	25
7–8-тақырыптар: 1918-1939-жылдарда СССР	30
9-тақырып: 1918-1939-жылдарда Италия және Испания.....	37
10-тақырып: 1918-1939-жылдарда Латын Америкасы мемлекеттері.....	42
11-тақырып: 1918-1939-жылдарда Жапония.....	47
12-тақырып: 1918-1939-жылдарда Қытай және Үндістан.....	51
13-тақырып: 1918-1939-жылдарда Түркия және Иран.....	57
14-тақырып: 1918-1939-жылдарда Африка мемлекеттері.....	62
15-16-тақырыптар: Екінші дүние жүзі соғысы және оның қорытындылары.....	67
17-тақырып: Екінші дүние жүзі соғысынан кейінгі халықаралық қатынастар: “суық соғыстың” басталуы.....	76
18-тақырып: 1946-1991-жылдарда Америка Құрама Штаттары.....	81
19-20-тақырыптар: 1946-1991-жылдарда Совет Одағы.....	87
21-тақырып: 1946-1991-жылдарда Ұлыбритания және Франция.....	94
22-тақырып: 1946-1991-жылдарда Германия және Италия.....	99
23-тақырып: 1946-1991-жылдарда Жапония мен Азияның жаңа индустриал мемлекеттері.....	105
24-тақырып: 1946-1991-жылдарда Қытай Халық Республикасы.....	110
25-тақырып: 1946-1991-жылдарда Үндістан және Пәкістан.....	115
26-тақырып: 1946-1991-жылдарда Түркия, Иран және Ауғанстан.....	120
27-тақырып: 1946-1991-жылдарда Латын Америкасы мемлекеттері.....	127
28-тақырып: 1946-1991-жылдарда Африка мемлекеттері.....	131
29-тақырып: XX ғасырдың екінші жартысында пән және мәдениеттің дамуы.....	137

**Shuhrat Ergashev, Begzod Xodjayev,
Jamshid Abdullayev**

JAHON TARIXI

(1918–1991-yillar)

Оʻрта таʼлим муассасаларининг 10-синфи uchun darslik

Birinchi nashr

(qozoq tilida)

«TURON-IQBOL»

Toshkent, 100182. H. Boyqaro koʻchasi, 51-uy.
Toshkent–2017

Аударған	Д. Бектаева
Редакторы	З. Абдиназарова
Көркемдеуші редакторы	Е. Абдикайырова
Техникалық редакторы	Т. Смирнова
Корректоры	Д. Бектаева
Компьютерде беттеген	А. Мухаммадиев

Баспа лицензиясы АІ №223, 16.11.12.

Басуға 2017 жылы 27 қыркүйекте рұқсат етілді. Пішімі 70×100 ¹/₁₆.

Офсеттік әдіспен басылды. «Times New Roman» гарнитурасы.

Шартты баспа табағы 12,9. Есептік б. т. 13,52. Таралымы 5 321 нұсқа.

Тапсырыс 17-621.

Өзбекстан Баспасөз және ақпарат агенттігінің «O‘zbekiston»
баспа-полиграфя шығармашылық үйінде басылды.
100011, Ташкент, Науаи көшесі, 30 ф.

Пайдалануға берілген оқулықтың жағдайын көрсететін кесте

№	Оқушының аты, фамилиясы	Оқу жылы	Оқулықтың пайдаланылуға берілгендегі жағдайы	Сынып жетекшісінің қолы	Оқулықты тапсырғандағы жағдайы	Сынып жетекшісінің қолы
1.						
2.						
3.						
4.						
5.						
6.						

Пайдалануға берілген оқулықты оқу жылы аяқтағанда қайтарып тапсырады. Жогарыдағы кестені сынып жетекшісі томендегі бағалау өлшемі негізінде толтырады:

Жаңа	Оқулықты алғаш рет пайдаланылуға берілгендегі жағдай.
Жақсы	Мұқаба бүтін, оқулықтың негізгі бөлінінен ажыралмаған. Барлық парағтары бар, жыртылмаған, көшпеген, беттеріне Жазбаған және сызбаған.
Орташа	Мұқаба езілген, аздап қана сызылған, шеттері жейілген, оқулықтың негізгі бөлінінен ажыраған жерлери бар. Пайдаланушы қанағаттанарлық жөндеген.
Нашар	Мұқаба былғанған, сызылған, жыртылған, негізгі бөлінінен ажыраған немесе мүлдем жоқ, нашар жөнделген. Беттері жыртылған, парактары жетіспейді, сызып, бояп тасталған. Оқулық қалпына келтіруге жарамайды.